پیسو اقتصاد

Monetary Economics

Cyber Cash

Crypto-Currency

Virtual Currency

Digital Currency

The New Era of E-Money

Ketabton.com

لیکوال: پوهنیار رحمت الله منګل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ!

رېښتينو علمأو، مجاهدينو، غازيانو، هېوادپالو او هغو ته، چې د هېواد اوبه مديريت کوي.

د ژباړن خبرې

لمړي سر کې بايد يادونه وکړم، چې اقتصاد په برخه کې مې دا درېيم کتاب دی، مخکيني دوه کتابونه مې ژباړلي خو دغه کتاب مې ليکلی دی، لمړی کتاب د (عامه اقتصاد) په نوم دی چې دوکتور پوهاند عبد القيوم عارف ليکلی او ما ژباړلی او دويم کتاب، چې ما ژباړلی د عامه بوديجې تيوري ده دغه دواړه کتابونه مې د نن څخه تقريباً څلور کاله دمخه ژباړلی وو دعامه اقتصاد کتاب مې هماغه وخت چاپ کړی ؤ خو د عامه بوديجې کتاب د چاپ او يو څه نور کارونه پاتې شول ځکه، چې د ماستري د ترسره کولو لپاره مليشيا هيواد ته لاړم او د دې کتاب کارونه همداسې نيمگړي پاتې شول خو وروسته په ۱۳۹۸ کال کې چاپ شو. او دغه کتاب، چې د پيسو اقتصاد تر عنوان لاندې ليکل شوی اوس يې د چاپ چارې نهايي شوې.

د کار پيل د اړتيا د رفع کولو په خاطر او يا هم د ستونزې د له منځه وړلو لپاره رامنځ ته کيږي. هغه څه چې نن سبا په افغانستان کې ورته ډېره اړتيا ليدل کيږي د اقتصاد په برخه کې په کافي اندازه د پښتو کتابونو نه شتون دی او د محصلينو او حتی د استادانو له طرفه دا شکايت کيږي، چې په پوره ډول په پښتو موضوعات پيدا کول ډېر ستونزمن دي، دغه اړتيا بايد رفع شي او دا يوه لويه ستونزه ده، چې په پښتو ژبه باندې په عموم کې لېکنې ډېرې کمې دي نو د دې ستونزې د له منځه وړلو لپاره د مختلفو ژبو څخه د کتابونو ژباړه او کتاب ليکنه اړينه بولم تر څو دغه ډول اړتياوې مرفوع او ستونزې له منځه يووړل شي.

په لمړي سر کې غواړم، چې له ستركريم او تر ټولو مهربان ذات (ج) شکر ادا کړم چې ما ته يې دا توان راکړی تر څو پدې برخه کې يو څه وکړم . دغه هيله مې له زياته وخته پورې دهيلې په څير راسره وه او د وخت په تېرېدو او امکاناتو ته په کتو دغه هيله مې په اراده بدله شوه او يوه مهمه موخه مې وگرځېده او دغه موخه مې تر لاسه او پايله يې ستاسو مخې ته ږدم، هيله مند او باوري يم، چې ستاسو د گټې وړ به وگرځي. په دويم قدم کې له خپلې کورنۍ څخه زښته زياته مننه کوم، چې هر وخت يې حمايه کړی يم تر څو خپل کارونه په ښه ډول پر مخ بوځم او د هيڅ ستونزې سره مخ نه شم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غواړم له ځينو استادانو او ملګرو څخه هم ځانګړې مننه وکړم، د شېخ زايد پوهنتون د اقتصاد پوهنځی استادان هر يو، پوهنيار شرف الدين شرف، پوهنيار خالد پښتون، د پکتيا پوهنتون استاد پوهنيار خالد شاکر، استاد محمد عثمان شريفي او ګران کليوال حضرت الله ارغوان څخه، چې زما سره يې پدې کتاب کې ځانګړې مرسته کړې کور يې ودان تل دې همداسې هڅاند وي.

د قرآني آيت د مفهوم مطابق چې فرمايلي يې دي چې «انسان کمزوری پيدا شوی» نو د انسان هره کړنه له نيمګړتياؤ خالي نه وي نو له ګرانو لوستونکو څخه هيله کوم چې هغه نيمګړتياوې، چې په دې کتاب کې موجودې وي راپه ګوته کړي،ترڅو په راتلونکې کې يې اصلاح کړم. الله دې وکړي چې دغه علمي اثر زمونږ درنو استادانو او محصلينو ته ګټور تمام شي.

د يوه داسې افغانستان په هيله، چې د هر وګړي د سوکالۍ او آرامۍ هيلې يې پوره وي

پوهنيار رحمت الله منګل

د اقتصاد پوهنځی مالي او بانکي څانګې استاد

شېخ زايد پوهنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریض

محترم پوهنیار رحمت الله منګل، چې د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې استاد دی یو داسې علمي کار تر سره کړی، چې نن سبا ورته زیاته اړتیا لیدل کیږي.

مهمه ده، چې په داسې موضوع لیکنه وشي، چې ورته اړتیا لیدل کیږي، په اوسني وخت کې ستره ستونزه دا ده، چې په اقتصاد کې د پښتو کتابونو لیکنو شمېر ډېر کم دی، د دې ستونزې سره زموږ محصلین لاس او ګرېوان دي، داسې لیکنې کمې دي، چې دوی دې په خپلو مونوګرافونو کې ترې ګټه پورته کړي. همداشان په خپله ژبه کې د کتابونو لیکنه او یا خپلې ژبې ته د نورو کتابونو ژباړل ستر خدمت دی. د شیکسپیر په وینا، هغه خلک ډېر څه زده کولی شي او زر پرمختګ کولی شي، چې په خپله ژبه زده کړې تر سره کوي.

نوموړي استاد دغه لیکل شوی کتاب مؤثر او ګټور بولم، د ګټورتیا علت یې دا دی، چې د افغانستان د اقتصاد پوهنځیو دویم ټولګي کې تدریسیږي او همدارنګه بل مهم اړخ یې دا دی چې دغه کتاب د اقتصاد پوهنځی د کریکولم د مفرداتو مطابق دی. نو ځکه ویلی شو چې د استادانو او زدکړیالانو هغه ستونزې چې په دې برخه کې یې لرلې تر ډیره حده به یې حل کړي او د استاد دغه ګام پرځای بولم او ستایم یې.

نوموړی کتاب چې له مختلفو معتبرو نړیوالو او داخلي منابعو څخه پکې استفاده شوې یوه ډېره ګټوره لیکنه ده هغه مفاهم، چې ورته اړتیا ده په دې کتاب کې ورته ځای ورکړ شوی. په دغه کتاب کې ځینې داسې موضوعاتو ته ځای ورکړ شوی، چې ډېر نوي دي او په اوسني وخت کې زیات تر بحث لاندې نیول کیږي، چې د هغې له جملې کرېپټو کرنسۍ یا مجازي پیسې دي، چې دغه پیسې په انټرنیټي ډول کارول کیږي او د مختلفو سترو کمپنیو له خوا اخستل شوي دي. نوموړی کتاب د تدریس لپاره یو ګټور کتاب ګڼم او باوري یم، چې د لوستونکو لپاره به ډېر ګټور او په زړه پورې ځکه وي، چې نوي موضوعات په کې ځای پر ځای شوي دي. دغه نوي موضوعاتو ګټورتوب دای دی، چې په اوسني وخت کې له دغو څخه زیاته استفاده کیږي او د مالي خبرونو د سر ټکي تشکیلوي.

زه محترم استاد ته په راتلونکو علمي فعالیتونو کې د نورو زیاتو بریالیتوبونو هیله کوم.

استاد پوهنوال ډاکټر رحیم جان دردمل

د شېخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی پخوانی رئیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریض

دا یو حقیقت دی، چې د یوه کار پیل او په معقوله توګه یې تر سره کول زیات ستونزمن وي ولې ستونزو ته حل لاره نه پیدا کول تر هغه ستره ستونزه ده. د ژوند هر پړاو له ستونزو ډک وي که ستونزې تر یوه حده رفع هم شي بیا هم نیمګړتیاوې په همغه کار کې کیدای شي په پشپړ ډول له منځ لاړې نه شي ځکه چې انسان نیمګړی دی.

دا، چې په علمي ډګر کې د پښتو لیکنې او منابع ډېرې کمې دي په ځانګړي ډول د اقتصاد په برخه کې د دې تر څنګ د پیسو اقتصاد، چې د اقتصاد په کریکولم کې یو مهم مضمون دی. پیسې په اقتصاد کې یوه ډېره مهمه وسیله ده تر څو اقتصادي کارونه په ښه شان پر مخ ولاړ شي او په دې باندې پوهېدل زیات اړین بولم، چې د پیسو په ارزښت رول او اقتصادیت باندې خلک پوه شي، تر څو خپلې اقتصادي چارې په ښه شکل سره پر مخ بوځي. په دې باندې پوه شي، چې اصلا اقتصاد کې د بدلونونو راتګ یوه ستره ستونزه د پیسو مناسبه عرضه او په مارکیټ کې موجودیت هم دی او د پیسو مؤثره کارونه ده. پدې هیله چې دغه کتاب تر یوه حده د پیسو اقتصاد په برخه کې د اقتصاد پوهنځی محصلینو او استادانو د درسي مواد د نه شتون ستونزه راکمه کړي نو محترم استاد رحمت الله منګل، چې د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې استاد دی یوه داسې هڅه تر سره کړې چې ورته اړتیا لیدل کیده، او د محترم استاد دغه چاره په ریښتیا هم یو ځانګړی اهمیت لري.

نوموړي استاد د پیسو اقتصاد تر عنوان لاندې د دغه کتاب یوه مهمه ځانګړتیا دا ده، چې دغه کتاب د افغانستان د پوهنتونو نو د اقتصاد په پوهنځیو کې تدریسیږي او بل اهمیت یې دا دی، هغه موضوعات، چې په دغه کتاب کې شامل دي ټول د کریکولم د مفرداتو سره یو شان دي. هیله لرم چې دغه کتاب به د محصلینو او استادانو سره د مرستې لامل وګرځي نو په همدې اساس د استاد دغه لیکنه ستایم.

استاد ته، په علمي کړنو کې د نورو بریاؤ دعا کوم.

پوهنیار شرف الدین شرف د اقتصاد پوهنځی رئیس

شېخ زاید پوهنتون خوست

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن لنډه پېژندنه

ښاغلی استاد پوهنیار رحمت الله منګل د خوست ولایت، موسی خیلو ولسوالۍ د زاړه کوټ په ستر کلي کې د الحاج بهرام خان په کورنۍ کې دې نړۍ ته سترګې پرانیستې دي، د ښاغلی استاد منګل کوچنیتوب دهجرت په لمن کې تېر شوی دی لمړنۍ زده کړې یې په پیښور کې حضرت قیس بن سعد لیسه کې تر سره کړې کله چې هیواد ته له هجرته بېرته راستون شو نو اتم او نهم ټولګي یې په خپل کلي زاړه کوټ کې د ازادۍ لیسه کې لوستي او د مکتب پاتې برخه یې په کابل کې د خوشحال خان خټک بابا په لیسه کې بشپړه کړې او له نوموړې لیسې څخه فارغ شوی، تر فاراغت وروسته یې کانکور له لارې دننګرهار پوهنتون اقتصاد پوهنځی ته لاره ومونده په ۱۳۹۲ کې یې د پوهنتون د لسانس دوره په بریالیتوب سره پای ته ورسوله. ښاغلی منګل چې کله له پوهنتون څخه فارغ شو نو خوست شېخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی کې په ۱۳۹۳ کال کې د علمي کادر په توګه مقرر شو او د استادۍ مقدسه دنده یې پیل کړه ، د استادۍ په جریان کې د ماسټرۍ زده کړو لپاره په ۲۰۱۷ کال کې د ملیشیا هېواد ته سفر درلود اوهلته یې تر ۲۰۱۹ م پورې خپلې د ماسټرۍ زده کړې د ملیشیا نړیوال اسلامي پوهنتون IIUMکې د اسلامي بانکوالۍ په برخه کې بشپړې کړې. ښاغلي منګل دوه نور کتابونه ژباړلي، چې یو کتاب یې (عامه اقتصاد) په نوم، او دویم کتاب یې د عامه بودیجې تیورۍ په نوم دی خو دغه کتاب، چې د پیسو اقتصاد په نوم دی ژباړه نه ده بلکې لیکل شوی دی. استاد په نړیوالو ژورنالونو کې په انګلیسي ژبه مقالې هم خپرې کړې. د ښاغلي استاد د هڅو په پایله کې دغه دی یو بل اغېزمن اثر، چې دپوهنتون تدریسي کتاب دی چارې یې نهایې شوې. زه ورته د دې کتاب مبارکي وایم او په راتلونکې کې یې دغه ډول نورو اغېزمنو پنځونو ته سترګې په لار یم.

قلم یې تاند او ژوند یې نېکمرغه

پوهنیار شرف الدین شرف د اقتصاد پوهنځی رئیس

خوست شېخ زاید پوهنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم: پیسو اقتصاد
لیکوال: پوهنیار رحمت الله منګل
خپرندوی: نوی مستقبل خپرندویه ټولنه
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ وار: لومړی
چاپ کال: ۲۲/۸/۱۳۹۸ لمریز
قیمت: ۲۰۰ افغانۍ

نوی مستقبل خپرندویه ټولنه

مخامخ لومړی ادرس:کوټه سنګي–دسیلو د څلورم اوپنځم سړک ترمنځ د شاداب ظفر بلاکونوته
دویم ادرس: د دهمزنګ لومړی سړک (مرکز عمومي کتابفروشي). ۰۷۸۸۲۲۰۵۳۰
دریم ادرس: جوي شیر دخپرندویه ټولنو او کتاب پلورنځینو عمومي مرکز ۰۷۸۱۸۹٤۰٦٤
۰۷۸۶۶۳۰۷۳۱ :اړیکي/۰۷۷۸۸۷۰۳۰۵/۰۷۸۷۱۸۰۷۵۳
[redacted]
برېښنا لیک: moustaqble2018@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د نورو مجوداتو په شان انسان هم لا محدوده غوښتنې لري او د دې لپاره چې خپل ژوند ته دوام ورکړي نو اړتیا لري، چې خپلې نامحدوده ټولنیزې، اقتصادي، سیاسي، روحي او معنوي غوښتنې پوره کړي. اوس که وکتل شي د دې ټولو اړتیاؤ د پوره کولو لپاره منابعو ته ضرورت دی او ټولنه د خپلو نامحدوده غوښتنو د رفع کولو لپاره د کمیابه منابعو سره مخ ده. د انساني ټولنې د عقل مطابق دنده دا ده، چې د دغو محدودو منابعو څخه خپل اکثره غوښتنې پوره کړي. د دغو منابعو څخه د لا محدوده غوښتنو پوره کول ډېر ستونزمن دي، دا ستونزه هغه وخت نوره هم زیاته شوه، چې کله خلکو و غوښتل خپلې غوښتنې د نورو خلکو د لاسته راوړنو څخه پوره کړي، په دې مانا انسانان اړ شول خپلې غوښتنې د هغو خلکو له تولیداتو او خدماتو څخه پوره کړي، چې زیات څه یې درلودل خو ستونزه دا وه، چې هغوی د تولیداتو وړاندې کولو په وخت کې د هغو اجناسو قیمت غوښتنه کوله او د دغه قیمت ټاکلو لپاره کوم ځانګړی معیار نه ؤ.

اصلا یوازې د اندازې معیار نه شتونه ستونزه نه وه بلکې نورې ستونزې هم وې لکه: د ارزښت د زخیره کولو لپاره د یو واحد نه شتون، د تبادلې لپاره د واحد نه شتون او داسې نورې ستونزې، چې بارتر سیستم درلودې. د دې ستونزو رفع کولو لپاره یو داسې جنس ته اړتیا وه تر څو د دغو ستونزو او غوښتنو مرفوع کولو لپاره مناسب وي. اقتصاد پوهان او د هغه وخت پوه خلک په لټه کې شول تر څو دغه ستونزه حل کړي نو لمړی جنسي پیسې را منځ ته شوې او څه نا څه یې د بارتر په نسبت بهتر والی درلود خو بیا هم په دې سیستم کې ستونزې وې، چې وروسته په دغه سیستم کې د ستونزو له امله بیا اقتصاد پوهان لاس په کار شول او فلز یې یو غوره بدیل و موند، فلز بیا تر ډېره وخته خپله حکمراني وکړه. د پیسو بدلون همداسې جریان وموند، چې وروسته کاغذي، اعتباري، الکترونیکي او اوس کرېپټو کرنسیو دوران دی.

په اوسني وخت کې، چې د پیسو جګړه (Currency War)روانه ده د پیسو اقتصاد موضوع یو مهم بحث دی تر څو په دې پوه شو، چې اصلا پیسې څه شی دي؟ او د پیسو ارزښت په یوه اقتصاد کې څومره مهم دی؟، که چېرته د پیسو په ارزښت کې بدلون را شي په اقتصاد څه اغېز کولی شي؟ د دې تر څنګ دا مطالعه کړو، هغه کوم لاملونه دي، چې د پیسو په ارزښت باندې اغېز کوي؟، لکه نا امني، ناسم پولي سیاست، مالي سیاست، پانګونه، بې کاري، اقتصادي شاتګ، اقتصادي پرمختګ، اقتصادي ثبات، نفوس، سړي سر عاید، تولیدات، صادرات، واردات، پورونه، پیسو عرضه، احتکار، انحصار، سود، رواني انګېرنې او داسې نور فکتورونه. د دې تر څنګه دا هم مهمه ده، چې پیسې او د پیسو سمه کارونه په دغو فکتورونو باندې څه ډول اغېز کوي. تېر ۱۳۹۹ کال او سږ ۱۴۰۰ هـ ش کال خلک د قیمتونو له له لوړوالي سخت شکایت کوي، لکه څرنګه، چې د خوست په شمول په ځینو هغو ولایاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې کالداره رایجه وه، د خلکو او حکومت په زیار دغه کالدارې له مارکېټ څخه و وېستل شوې او پر ځای یې افغانۍ رایجې شوې، خلکو داسې انګیرله، چې د قیمتونو د لوړوالي اصلي لامل د کالدارو پر ځای د افغانیو رایجول ؤ حتی ځینو خلکو ګوابښ وکړ، که چېرې قیمتونه کم نه شول کالدارې به بیا وکاروي، خو داسې نه وه لکه څه ډول، چې خلکو انګېرله، ځکه دلته خلک د دې پوهه نه لري، چې د قیمتونو د لوړوالي لاملونه کوم دي. کله کله په مارکېټ کې په افغانیو کالدارو او ډالرو کې توپیر راشي نو خلک داسې فکر کوي، چې ډالر لوړ شوي، کله داسې وایي، چې افغانۍ ټیټې شوي یا لوړې شوي. نو د دې لپاره، چې په دغو مختلفو اړخونو او دې ته ورته نورو موضوعاتو پوه شو نو اړینه بولم، چې د پیسو اقتصاد په اړه باید مطالعه ولرو.

نو د دې لپاره، چې په پورته موضوعاتو پوه شو د پیسو اقتصاد په دغه کتاب کې مور، د پیسو پېژندنې، د پیسو دندې، د پیسو د پشپړتیا پړاوونه، د پیسو بنې، د پیسو ډولونه، د پیسو د بیلابیلو ډولونو اهمیت ، له منځه تګ لاملونه، د پیسو په اړه تیوریګانې، د پیسو ارزښت، د پیسو نوي او ګټور نسلونه او د هغوی په مخکې پراته خنډونه، د پیسو لپاره تقاضا، د پیسو عرضه او هغه لاملونه ،چې د پیسو عرضه او تقاضا اغېزمنوي، انفلاسیون، مالي مارکېټ، په افغانستان کې د پیسو شالبد او نور هغه اړخونه ، چې پیسو باندې او پیسې پر دوی باندې اغېز کوي تر بحث لاندې نیول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

پیسو اقتصاد (Monetary Economics)

مخکې له دې ،چې په پیسو و غږېږو په دې ځان پوهول په کار دي ،چې پیسې کوم سیستم پورې اړه لري او د دغې سیستم څومره مهمه برخه جوړوي، وروسته به دا ولولو ،چې څنګه خپله دنده په دې سیستم کې سرته رسوي. مالي مارکېټ په یوه اقتصاد کې د زړه حیثیت لري او پیسې د وینې په مثال دي. مالي سیستم په اقتصاد کې پیسې تنظیموي، راټولوي یې، تصفیه کوي یې او بیا یې پمپ کوي(خپروي) ، ټول اقتصاد ته یې رسوي، د زیاتوالي او کموالي په وخت کې یې تعادل ساتي او چې کله اقتصاد ناروغ شي نو د پولي پالیسیو په وسیله یې په سم ډول رغوي.

مالي سیستم

مالي سیستم پنځه برخې لري، د مالي سیستم دغه پنځه برخې زموږ په اقتصاد کې بنسټیز رول لوبوي. دغه پنځه برخې عبارت دي له ،پیسې(Money) ،مالي وسایل(Financial Instruments) ، مالي مارکېټونه (Financial Markets)، مالي اداري(Financial Institutions) او مرکزي بانک(Central Bank). د دغه مالي سیستم لمړی برخه، چې پیسې دي موږ د اجناسو د تبادلې او د خپلې شتمنۍ د زېرمې لپاره یې کاروو. دویمه برخه ،چې مالي وسایل دي د شتمنیو د لیږد لپاره تري ګټه پورته کوو له هغو خلکو،چې زیاتې شتمنۍ لري او یا دا ،چې خطر نه شي منلی ،هغو ته ،چې کمې شتمنۍ لري خو اړتیا ورته لري او یا دا، چې خطر منلی او تنظیمولی شي، چې (Stocks) ، (Bonds)او بیمې کمپنۍ یې ښه مثالونه دي. دریمه برخه ،چې مالي مارکېټونه دي بیا د دې لپاره اړین دي ، چې دغه مالي سیستم وسایل په ښه شان سره پکې تبادله او همدارنګه د ونډو پېر او پلور په کې په سم او ارزانه ډول تر سره شي، چې د نیویارک بازار یې یو ښه مثال دی. څلورمه برخه بیا مالي اداري دي ، چې بېلابېل خدمات او مالومات وړاندې کوي، چې بانکونه یې ښه مثال دی. پنځمه برخه بیا مرکزي بانک دی ، د دې ټول مالي سیستم او په سیستم کې د ستونزو د کنټرو دنده په غاړه لري، چې د ټولو بانکونو او مالي ادارو په رأس کې ځای لري(9:1).

نو اوس په لاندې ډول د مالي سیستم پر لمړی برخه ،چې پیسې دي او د لمړیتوب څخه یې څرګندیږي، چې تر ټولو مهمه برخه یې ده او همدا شان تر څنګ یې زموږ د دې مضمون محوري موضوع هم ده ، په هر اړخیز او مکمل ډول یې تر بحث او څېړنې لاندې نیسو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیسې

معمولا موږ د پیسو په اړه چې فکر کوو، سیکو او کاغذي نو ټونو ته پیسې وایو او همدارنګه د حکومت په چوکاټ کې، چې کله د پیسو په اړه خبرې کیږي نو د پیسو اندازې (بخشې یا Fund) او بانکي حسابونو ته پیسې ویل کیږي. کله څوک قیمت ته د پیسو نوم ورکوي کله ارزښت ته ، ځینې مهال که وکتل شي نو قیمت ، پیسې او ارزښت په یو نظر ګوري او حتی بعضې مهال خو موټر، کور، ځمکه او که لنډ ډول ووایو ټوله شتمني د پیسو په نوم یادوي او هغه داسې چې کله یو څوک و وایي ،چې پلانکی ځومره زیاتې پیسې لري! او همدې ته ورته نورې خبرې. خو په حقیقت کې داسې نه ده، اقتصاد پوهان بیا پیسو ته بېلابېل تعریفونه لري. اقتصاد پوهان یې بیا داسې راپېژني ،چې هر هغه څه، چې خلک یې د توکو تبادلې او پورونو د ورکړې لپاره کاروي پیسې دي(5:1).

د جهدېش په نوم اقتصاد پوه خپل کتاب کې د پیسو په اړه لیکي ، چې پیسې هم د لوی اقتصاد او هم د کوچني اقتصاد یوه مهمه وسیله ده. چې په کوچني اقتصاد کې د پیسو په عرضه او تقاضا باندې بحث کیږي او په لوی اقتصاد کې د پیسو سیاست او د هغې اغېز په اقتصاد باندې تر څېړنې لاندې نیول کیږي. پولي اقتصاد د پیسو د عرضې، قیمتونو، سود نرخ او د دوی اغېز په اقتصاد باندې څېړي. همدارنګه پولي اقتصاد د پیسو او نورو مالي مارکیټونو، د سود نرخ پر ټاکلو، د سود د نرخ اغېز په لوی اقتصاد باندې څېړي. د دې تر څنګ پیسو اقتصاد د پیسو سیاست په اړه څېړنې کوي ، چې د مرکزي بانک لخوا په لاره اچول کیږي او په هغه کې دا کتل کیږي ، چې دغه سیاست په نورو تولیدي واحدونو او همدارنګه په ټول اقتصاد باندې څه ډول اغېز پرې باسي، د دې تر څنګ د پیسو عرضه او تقاضا څنګه د پیسو کرنلارو په وسیله څارل او کنټرولیږي(10:2).

که په لنډ ډول و وایو ،چې د پیسو اقتصاد په دغه مضمون کې موږ، د پیسو پېژندنې، د پیسو دندې، د پیسو د پشپړتیا پړاوونه، د پیسو بڼې، د پیسو ډولونه، د پیسو د بیلابیلو ډولونو اهمیت او له منځه تګ لاملونه، د پیسو په اړه تیوریګانې، د پیسو ارزښت، د پیسو نوي او ګټور نسلونه او د هغوی په مخکې پراته خنډونه، د پیسو لپاره تقاضا، د پیسو عرضه او هغه لاملونه ،چې د پیسو عرضه او تقاضا اغېزمنوي، انفلاسیون او نور هغه اړخونه ، چې پیسو باندې او پیسې پر دوی باندې اغېز کوي تر بحث لاندې نیول کیږي.

د پیسو شالید

دا روښانه ده، چې په تېرو تاریخي وختونو کې پیسې د نن ورځې په شکل شتون نه درلود او هم په هغه وخت کې بېلابېل شیان د پیسو په توګه کېل شوي او د وخت په تېرېدو سره پیسې د هغوی ځای نیولی دی، د راکړې او ورکړې پرمختګ په اثر د انساني تمدن په لومړیو وختونو کې دتبادلې وسیلې د پاره ضرورت احساس شو او له حیواناتو څخه دتبادلې د وسیلې په توګه په راکړه او ورکړه کې استفاده کېدله. د لومړیو پیړیو په وروستیو او د منځنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېړیو په لومړیو کې فلزات(خصوصاً سره او سپین زر) د تبادلې د وسیلې په توګه تر استفادې لاندې واقع شول، په ځینو ټولنو کې؛ لکه: افریقا او د بحرالکاهل جزیرې صدف، د مرغۍ بڼکې تبادلې وسیلې وې او تر دې وروستیو سلو کلونو پورې د تبادلې د وسیلې په توګه ترې استفاده کېدله؛ مګر انسانان د پوهې او معلوماتو په واسطه وپو هېدل، چې د دې بېلا بېلو پیسو له ډلې څخه؛ لکه حیوانات، تنباکو، کاڼي ، سره او سپین زر د راکړې او ورکړې لپاره د ښه مشخصاتو او معیارونو لرونکي دي؛ یا په بل عبارت دغه دوه فلزه د پیسو دندې په ښه توګه سر ته رسولی شي. دغه فلزات د خپل کیمیاوي خواصو په اساس، چې په طبعیت کې په ازاده توګه شتون لري او د هغوی د فزیکي خواصو په اساس (ځلیدنې، د پانه کېدو قابلیت او داسې نو ر) د عامو خلکو د خوښې سبب وګرځېدل، پورته یادې شوې طبیعي ځانګړنې اغېزمنې اقتصادي پایلې هم له ځانه درلودې او د دې فلزاتو د لوړتیا نسبت نورو مالونو او شیانو ته برجسته کړی دی، په حمل او نقل کې اسانتیاوې، دسرو او سپین زرو دایمي پایښت او پاتې کېدل، د سرو او سپینو زرو مشابهت او همدارنګه په ټولو هېوادونو کې د دې فلزاتو د وېش قابلیت او نجیبه فلزاتو د پېژندنې وضاحت او نور د دې فلزاتو ښېګڼې او خصوصیات دپیسې په توګه قوت وباښه او د نړۍ ډېرو پخوانیو هېوادونو سره او سپین زر د پیسو په شکل په راکړه او ورکړه کې استعمال کړل او وروسته دسرو او سپینو زرو سکو د پیسو په حیث رواج وموند، له دې وروړسته بانکنوټونه دسرو او سپینو زرو پرځای په جریان کې ولوېدل او د تعویض قابلیت یې د سرو زرو په مقابل کې درلود، فلزي سکې او کا غذي سکې دواړه د مبادلې په جریان کې د استعمال وړ وګرځېدلې، پیسې نه یو اځې په فلزي او یا کاغذي شکل شتون لري بلکې د هغه په څنګ کې لیکلي پیسې(چک، بیمه لرونکی سند) هم په جریان کې د پیسو په حجم او اندازه کې ډېر نقش لري(35: 65ـ 66).

پیسې د بشر د هغو اړینو پنځونو څخه شمېرل کیږي ،چې په اقتصادي چاپېریال کې دیو داسې نظام د رامنځ ته کېدو سبب شوې دي، چې په منځ ته را تګ سره یې هغه ستونزې، چې د انسانانو ترمنځ د راکړې ورکړې او تبادلې په وخت کې یې شتون درلود په بشپړ ډول له منځه وړې دي او د پېرونکې او پلورونکې تر منځ یې د یو پُل حیثیت غوره کړی دی . دا، چې پیسې څه ډول منځ ته راغلې ، پیسې څه ته وایي ، په اقتصاد کې د پیسو مفهوم څه دی ، د پیسو دندې څه دي او دې ته ورته نور ټول مسایل به په دې فصل کې تشریح شي خو مخکې له دې څخه، چې دغه مو ضوعات تشریح شي لومړی د پیسو د منځ ته راتګ څخه مخکې تبادله چې د توکو او خدماتو ترمنځ متقابله تبادله ده او د بارټر سیستم په نوم هم یادیږي تر څېړنې لاندې نیسو.

د بارټر سیستم (د توکو مستقیمه راکړه ورکړه)

بارټر سیستم، چې په حقیقت کې د اجناسو او خدماتو تبادله داجناسو او خدماتو په مقابل کې ده ، ډېره پخوانۍ او دبشریت د تمدن سره سم پیل شوېده، یعني هغه وخت چې بشر په دې نړۍ کې سترګې غړولې دي نو ورسره سم دغه تبادله هم منځ ته راغلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څرنګه چې د اشخاصو توان او وړتیاوې ټاکلي او محدودې دي نو،یو سړی نه شي کولی، چې ټول هغه شیان، چې د انسان د ژوند پاتې کېدو په پار اړین دي تولید کړي، حتی که چېرې په ټو لنه کې افراد په تولیداتو کې دمختلفو استعدادونو لرونکي هم دي، خو بیا هم د کار وېش او تخصص اصل دا حکم کوي، چې هر شخص دیو جنس په تولید او یا هم په اکثر حد سره د څو اجناسو په تولید پیل کوي . اوس هغه اشخاص چې د یو جنس په تو لید کې یې تخصص پیداکړی دی، نو هغه د خپلې اړتیا څخه په زیاته کچه تو لید کوي او دتولیداتو دغه زیاتوالی د هغو اجناسو په مقابل کې، چې د نورو اشخاصو په وسیله تو لید شویدي او ضمناً د هغه د ژوندانه لپاره لا زم دي تبا دله کیږي. په حقیت کې متقابله تبادله داسې یو سیستم دی، چې په هغې کې اجناس او خدمات د هغو اجناسو او خدماتو د لاسته راوړلو په پار، چې دوی ورته اړتیا لري په مستقیم ډول تبادله کیږي(3:32).

دمثال په ډول کله به، چې یو کب نیوونکي وغوښتل پوستکی لاس ته راوړي ، نو د پوستکي دلاس ته راوړلو لپاره کب نیوونکي باید ښکاري ته ماهیان ورکړي وای ، په همدې ډول کله به، چې یو اوبدوونکي د یوه جوړه بو ټو غو ښتنه درلوده نو باید دبوټو دلاس ته راوړلو لپاره اوبدوونکي موچي ته یو اندازه اضافي ټوکر ورکړی وی، تر څو یو جوړه بوټونه یې لاس ته راوړي وی. دغه مستقیمه تبادله، چې د خپل خواهش څخه د زیات تولید په نتیجه کې به یو جنس د بل جنس سره پرته له پیسو څخه تبادله کېده، په یوه اقتصاد کې د بارټر په نوم یادیږي او یا هم کولی شو، چې بارټر داسې تعریف کړو: دتوکو نبغ په نبغه بد لونې (تبادلې) ته، چې د دواړو خواؤ اړتیا په کې رفع شي او د پیسو په عنوان پکې څه شی شتون ونه لري بارټر سیستم وایې. د بارټر سیستم موجودیت اکثره د نړی په هغو ساحو کې تر سترګو کیږي، چې په اقتصادي لحاظ وروسته پاتې او د کاروبار له اړخه کمزورې او پر مختللي نه وي(9:35). د بېلګې په ډول اوس مهال هم زموږ د هېواد په ځینو کلیوالي سیمو کې دغه جنسي تبادله وجود لري او د تبادلې پر مهال ځینې توکي لکه الوګان، هندوانې، لمڅي او داسې نور توکي په غنمو، جوارو او ځینو نورو شیانو تبادله کیږي.

د بارټر سیستم مشکلاتو ته په کتو، چې مختلفې ټولنې ور سره مخامخ وې، لیدل کیږي، چې د تبادلې په سیستم کې یو لازم او فعال سیستم وجود نه درلوده؛ چې په نتیجه کې یې د بشري ټولنې اقتصادي رُشد او توسعه د محدودیتونو سره مخامخ وه، بلاخره دغه سیستم په راکړو ورکړو کې د زیاتو ستونزو لرلو په اساس سره په تدریجي ډول له منځه ولاړ او د دغه سیستم ځای یو پولي اقتصاد، چې د بارټر سیستم څخه د را پیدا شویو مشکلاتو ته ځواب ویونکی ؤ ونیوه. پیسې په حقیقت کې د بشر د ډېرو مهمترینو پنځونو څخه شمېرل کیږي. د پیسو پیدایښت د بشر لپاره د زیاتو ګټو لرونکی دی، د مثال په ډول د پیسو پېژندنه د شمار واحد په حیث د دې باعث کیږي؛ چې د قیمتونو هغه اختلاف، چې په ساده او کوچنیو اقتصادونو کې چې په هغو کې یوازې د څو جنسونو تولید او مصرف صورت نیسي وجود درلود؛ له منځه یوسي، د دې په خاطر چې د دې لویې اختراع اهمیت ښه روښانه شي فرضوو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې چاقو یو ډول جنسي پیسې دي، نو په دې حالت کې هرشی د چاقو په مقابل کې قیمت ګذاري کیږي. دمثال په ډول دوه دجوارو کڅوړې د یو چاقو برابر دي، یو وزه د دوو چاقو ګانو برابره ده، لس کېلې د یو چاقو برابر په پام کې ونیسو، په هماغه ډول لکه څرنګه، چې د وزن د اندازه ګیرۍ واحد ګرام دی، د طول د اندازه کولو لپاره واحد متر او د حرارت د اندازه کولو لپاره سانتي ګریډ ته اړتیاده، همداسې د ارزښ د اندازه ګیرۍ لپاره پیسو ته هم اړتیا ده. که څه هم زموږ لپاره په اوسني عصر کې دغه اختراع ډېره ساده په نظر راځي، مګر په خپل وخت کې بې له شک څخه یو ه مهمه اختراع ورته ویلی شو. ځکه چې داسې یو لازم تحول یعنې د متقابلې تبادلې د سیستم څخه پولي اقتصاد ته تحول د پوهو اشخاصو د استدلال نتیجه ده. چې د یو ساده اقتصاد (بارټر سیستم) څخه یې یوه پولي اقتصاد ته انتقال ممکن کړی دی(36: 3).

د بارټر سیستم ستونزې

د ارزښت د اندازې معیار نه شتون

د متقابلې تبادلې په اقتصاد کې یو علمي معیار، چې په وسیله یې و توانیږو، چې د کالیو یا توکو او خدماتو ارزښت وټاکو وجود نه درلود. دسنجش معیار د نه شتون په صورت کې د هر جنس ارزښت نه شو کولی، چې په بازار کې په اسانۍ سره بیان کړو، په داسې شرایطو کې د هر هغه جنس ارزښت باید د هغه بل جنس په مقابل کې، چې دهغې سره تبادله کیږي او د مختلف کیفیت لرونکی دی بیان شي د بېلګې په ډول که چېرې په یو اقتصادکې (۳۰) ډوله اجناس په بازارکې د تبادلې په خاطر وجود ولري نو هر جنس باید د(۲۹) نورو اجناسو په مقابل کې قیمت شي ، یا په بل عبارت هر جنس د (۲۹) ډوله قیمت لرونکی دی، چې په پایله کې ویلی شو، چې په یو ډېر کوچني اقتصاد کې، چې په هغه کې یوازې (۳۰) ډوله اجناس او خدمات پیداکیږي (۴۳۵) ډوله د اجناسو قیمتونه به وجود ولري، د(۱۰۰) جنسونو لپاره به (۴۹۵۰) بیې او د (۱۰۰۰) جنسونو لپاره باید (۴۹۹۵۰۰) بیې ولرو. لیدل کیږي، چې په یوه داسې اقتصاد کې، چې په هغه کې د هر جنس لپاره د قیمتونو زیات تعداد شتون ولري ډېرې ستونزې رامنځ ته کېدای شي. روښانه ده، چې دا ډول تبادله یوازې په هغو لومړنیو اقتصادونو کې، چې خلک محدود اجناس تولید او تبادله کوي امکان لري. په پورته ببلګه کې له دغه فرمول څخه ګټه پورته کوو. $N=\frac{k(k-1)}{2}$ دN ټولو توکو د قیمتونو شمېر او Kپه یوه اقتصاد کې د ټولو موجوده اجناسو تعداد چې تبادله کیږي ښیي.

په یوه مهال د دوه اړخیزو غوښتنو پوره کولو کې نیمګړتیا

په یو داسې تجارتي سیستم کې، چې په هغه کې جنسونه په متقابل ډول تبادله کیږي، د یو جنس خرڅوونکی نه یوازې د یو داسې شخص په لټه کې وي، چې د ده د جنس غوښتنه لري، بلکې باید د خرڅوونکي شخص دا ړتیا سره سم جنس هم باید وجود ولري . دمثال په ډول: فرض کړئ، چې یو شخص غواړي، چې یو بېل په غنمو تبادله کړي، نو د غنمو د لاس ته راوړلو لپاره دغه شخص مجبور دی، چې یو بل داسې شخص پیداکړي، چې نه یوازې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غنم د تبادلې لپاره ولري بلکې د غنمو په بېل باندې د تبادلې تمایل هم ولري. بناء پر دې ویلی شو، چې د بارټر سیستم په عین وخت کې د طرفینو تمایل غوښتنه کوي. بلاخره مشکل هغه وخت زیات شو، چې یو شخص غیرې قابل د تقسیم توکی لکه: غوا، مېږه او نور لري غواړي، چې هغه په یوه جوړه جورابو، بوټونو، پنېر او یا نورو شیانو تبادله کړي، دلته لیدل کیږي، چې د دواړو طرفونو د غوښتنو مطابقت په یوه داسې سیستم کې د ګڼ شمېر مشکلاتو سره مخامخ کیږي. له هغه ځایه، چې د متقابلې تبادلې په یوه داسې سیستم کې، چې په هغه کې د تبادلې وسیله وجود ونه لري، یو شخص نه شي کولی په فوري ډول د هغه بل شخص څخه، چې د توکو د خرڅېدو تکل لري توکي وپېري. دې ته په کتو د دوؤ توکو ترمنځ د متقابلې تبادلې نرخ تصادفي تعینیږي او دغه تبادلې نرخ، چې په دې سیستم کې وجود لري حقیقي نرخ نه دی او په تصادفي ډول تعین شوی دی. نو ویلی شو، چې د تبادلې وسیلې (پیسو) د نه شتون په صورت کې د کالیو یا توکو خرڅوونکي او هغه دلالان، چې د زیات مقدار کالیو یا اجناسو عرضه کوونکي دي هم وجود نه لري او په پایله کې بازار هم نه شي توانېدی، چې وجود ولري(1:25).

د سپما نا شونتیا

بارټر سیستم کې یو بل مشکل دا دی، چې دلته سپما په جنسي ډول وجود لري، یا په بل عبارت په دغه سیستم کې خلک په راتلونکې کې د شتمنۍ څخه د استفادې لپاره کولی شي، چې یوازې خاص اجناس پس انداز کړي. د پس انداز په دغه طریقه کې لیدل کیږي، چې د پس انداز شوي جنس د ساتنې د مصارفو او یاهم د هغوی د انبار دارۍ د مصارفو څخه صرف نظر کیږي او همدارنګه د دغه خاص جنس لرونکی د خرڅلاو په وخت کې (هغه وخت چې د پس انداز شوي جنس لرونکی د بل جنس د پېر اراده ولري) د زیاتو مشکلو سره مخ کیږي. د مثال په ډول که پس انداز د حیواناتو په شکل وي، نو لومړی دهغوی ساتنه د مصارفو لرونکې ده او دویم که چېرې دغه حیوانات مریض شي کیدای شي، چې پس انداز کوونکي ته یې د ملاحظې وړ زیان ور واوړي او حتی د ځینو شیانو ساتنه لکه ماهي ، مېوه او نور به پس اندازکوونکي د زیات زیان سره مخامخ کړي(32: 3ـ6).

د وېش نا وړتیا

د بارټر سیستم بل عمده ستونزه د اشیاو د وېش ناوړتیا وه، که د اشیاؤ د تبادلې لپاره په کوم نسبت موافقه هم وشي؛ بیا هم مشکل نه حلیږي ؛ ځکه هغه اشیا، چې د تقسیم قابل نه دي ؛ د هغوی د تبادلې په صورت کې بیا هم مشکل په خپل ځای پاتې کیږي د بېلګې په توګه که څوک و غواړي، چې خپل موټر و پلوري او د ده غوښتنه یا تقاضا دا وي، چې د موټر پر ځای اړین توکي و پېري د بېلګې په توګه غواړي، چې کوچنی کاروبار وکړي نو هغه زیات ډوله توکي، چې د کوچني کاروبار لپاره کارول کیږي تر لاسه کړي نو دغه خپل موټر به څنګه پرزه پرزه کوي او یا دا، چې څنګه به دی خپل موټر د کوچنیو سلګونو اجناسو په مقابل کې تبادله کړي، چې نا ممکنه بریښي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنگه که چېرته یو کوچنی حیوان له یو لوی حیوان سره بدلوو نو دا به لا ستونزمنه ځکه وي، چې د حیواناتو په وېش سره یو ژوندی جسم له منځه ځي او خپل خاصیت له لاسه ورکوي، چې په داسې حالت کې راکړه ورکړه د امکان څخه وځي او نه تر سره کیږي، چې د بارتر سیستم یوه له ډېرو سترو ستونزو څخه بلل کیږي.

د ارزښت د ذخیره کېدو وسیلې نه موجودیت

ځینې شیان موسمي شکل لري، چې باید په همغه مهال ګټه ترې پورته شي، چې زر او په کم وخت کې له منځه ځي، په دې سیستم کې بله عمده نیمګړتیا دا ده، چې ارزښت یې نه شو زخیره کولی، په دې مانا چې توکي د زیات مهال له پاره د ساتنې وړتیا نه درلوده او شتمن هغه شخص ګڼل کېده، چې د ضرورتونو لپاره یې د توکو ذخیره درلوده، چې د هر شخص لپاره د دې ډول ذخایرو موجودیت نا ممکن دی، له بلې خوا د اوږدې مودې لپاره د اشیاؤ د ذخیرې ساتل هم ممکن نه دي؛ ځکه چې شیان موسمي جنبه لري، ذخیره کیدلی نه شي او ضایع کیږي؛ نو په دې اساس سره ویلی شو، چې بارټر سیستم کې د ځینو ارزښتونو او شیانو ذخیره کول د اوږد مهال لپاره نا ممکن دي.

د راتلونکو ورکړو لپاره د یوې وسیلې نه شتون

په دې سیستم کې د پورونو د راکړو ورکړو لپاره؛ او په اینده کې د پرداخت جریان له مشکل سره مخامخ کیږي، نو په دې اساس د دې مشکلاتو په نظر کې نیولو سره ویلی شو، چې په دغه سیستم کې د اینده ورکړو (مصرف) لپاره کومه وسیله، چې د مشکلاتو د پیداکېدو په صورت کې پرې مشکل رفع شي شتون نه درلود(34: 62-63).

د پیسو پېژندنه(تعریف)

له هغه ځایه، چې د پیسو کلمه په ورځنیو خبرو اترو کې زیات استعمال لري او کېدای شي، چې د زیاتو شیانو معنی ولري، خو د اقتصاد پوهانو لپاره بیا د پیسو کلمه ځانګړې مانا لري او پیسې یې په بېلا بېلو شکلونو تعریف کړیدي او هر عالم نظر په دندو، اشکالو ، مشخصاتو او د هغو تاثیراتو او اغېزو سره پیسې تعریف کړیدي، د یو لرغوني او پخواني تعریف په اساس: پیسې هغه متاع (شی) دی ، چې جنسي تبادله له منځه وړي، ځینې ورورستي عالمان پیسې هغه متاع ګڼي ، چې د هغه خاوند ته قدرت ورکوي، چې ځان له پور څخه په وخت خلاصوي همدا شان د پلورلو او پېرودلو په معاملو کې ازادي ولري، ځینې نور د پیسو د پېژندنې اسانه لاره د هغې دندې ته متوجه کوي او د پیسو تعریف یې په دندو پورې اړوند کړی دی، هر جنس، چې وکولی شي د (تبادلې، د زېرمې، د حسابي واحد ارزښت او د پور د اداکولو وسیلې) په توګه دندې اجراء کړي؛ پیسې ګڼل کیږي او ځینې بیا پیسې داسې تعریفوي: هرهغه شی، چې د اشیاوو خدماتو په مقابل کې او د پورونو د دوباره ورکړې په صورت کې په عمومي ډول د قبول وړ وګرځي پیسې بلل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماکس وبېر Max Weber پیسې د یو تبادلوي څيز په توګه پېژني او عقیده لري، چې دغه شی په ساتلو کې هم د اقتصادي بېلابېلو مرکزونو په واسطه د تبادلې د وسيلې په حيث ومنل شي. البرټ فورستمن پيسې يو قانوني غوښتنه ګڼلې او په دې عقيده دی، چې دغه غوښتنه تل د فعال کېدو قابليت لري او د فعال کېدو هدف، له قانوني غوښتنې څخه پر اجتماعي محصول باندې د کمي او کيفي دواړو اړخونو څخه عبارت دی، چې د يو تضمين شوې تبادلې د وسيلې په توګه ده، له پورتنيو تعريفو څخه داسې پايله اخيستل کيږي، چې پيسې د هغو وظايفو ته په پاملرنه تعريف شويدي.

دمارشال په نظر پيسې هغه شی دی، چې د دولت په څېر د داسې ټولو خصوصياتو لرونکې وي، چې په هر ځای کې بې له شکه د منلو وړ او د هغو په مرسته د کاليو او خدماتو راکړه ورکړه او د پورونو تصفيې صورت نيولی وي. د کول په نوم يو اقتصاد پوه په نظر، پيسې د اخيستلو د توانمندۍ نوم دی، چې په مرسته يې کالي اخستل کېدلی شي(34: 64ـ 65).

د پيسو نور تعريفونه

- تشريحي تعريف Descriptive Definition

په دې تعريف کې د پيسو يوازې ذاتي څېره په نظر کې نيول شوې اوبه ځانګړې ډول د پيسو وظايف په نظر کې نيول شوي دي او هغه څېړل شوي دي، چې پيسې خپله څه شی دي يو اقتصاد پوه (Crowther) په خپل کتاب کې ليکي، چې هر هغه شی، چې په عمومي ډول د تبادلې د وسيلې په توګه د قبوليت وړ اوبه عين وخت کې د ارزښت د اندازه کولو او زخيره کولو وظيفه په غاړه ولري. همدارنګه يو بل اقتصاد پوه (Coulborn) په نوم بيا پيسې داسې تعريف کوي: پيسې د تاديې او ارزښت ټاکلو د وسيلې په توګه تعريف کيدی شي. د اقتصادي علومو يو بل عالم (Coul) په وينا هر هغه شی، چې په پراخه توګه د تاديې د وسيلې او په عمومې ډول د پورونو د تصفيې له پاره د قبوليت وړ وي پيسې بلل کېږي.که پورته تعريفونو ته نظر وکړو نو يوه مهمه نيمګړتيا په دې تعريفونو کې ليدل کېږي، هغه دا، چې دغو پوهانو پيسې ندي تعريف کړې بلکې دوی فقط دا تشريح کړې، چې پيسې څه شی دي؟ او پورته تعريفونه وظيفوي او تشريحي تعريفونه دي، د پيسو يوه برخه يې په نظر کې نيولې ده.

۲- قانوني تعريف Legal Definition

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیسو پدې تعریف کې د دولت له خوا د پیسو تیورۍ څخه استفاده شوې ده.دا په دې مانا، چې د دې تعریف له مخې د دولتي قوې په اساس یو شی د پیسو په ډول د قبلېدو وړ اعلانیږي، چې دلته یې اقتصاد پوهان داسې تعریفوي. (Professor Knap)وایي: هر هغه شی، چې د دولت له خوا د پیسو لپاره اعلان شي پیسې بلل کېږي. همدارنګه (Professor Hartley) بیا داسې نظر لري، چې پیسې باید قانوني تمایل ولري یا قانوني بڼه ولري. نو ویلی شو، چې د یوه هیواد حکومت باید یو شی د پیسو په توګه د تادیې د وسیلې لپاره څرګند کړي او په خلکو زور وارد کړي، چې د پیسو په توګه یې قبولې کړي. پیسې د قانوني تعریف له مخې یو څه تنګوالی لري ځکه، چې دولت په خلکو فشار نه شي واردولی چې پیسې ومني، دلیل دا دی، چې د یو شي لپاره، چې د پیسو په توګه استعمالیږي قانوني ملاتړ تر څنګ د خلکو ملاتړ هم ضرور دی.دمثال په توګه په ۱۹۲۳م کال کې (مارک) د پیسو په توګه د خلکو له خوا نه ؤ قبول شوی سره له دې، چې دولت د پیسو په توګه منځ ته راوړی ؤ.

۳- عمومي قبولیت تعریف General Acceptability Definition

دلته د اقتصاد پوهانو یوه بله ډله، چې پیسې د هغې د عمومي قبولیت د اصطلاح سره د خو نورو وظایفو له مخې تعریفوي.Seligman پیسې داسې تعریفوي: پیسې صرف هغه شی دی، چې ټولو ته د قبول وړ وي. همدارنګه دپ یسو په باره کې D.H.Robertson بل نظر لري، هر هغه شی، چې په پراخه توګه د اجناسو د تادیې لپاره قبول کړی شوی وي. خو د پیسو له پاره هغه تعریف، چې په عمومي ډول قبول کړی شوی دی په لاندې ډول دی.

پیسې هغه شی دی، چې په باقاعده ډول په اقتصادي معاملاتو کې د تبادلې د وسیلې په توګه، دشمیرلو د واحد ،اود ارزښت د ذخیره کېدو په توګه په کار وړل کېږي(9 : 2 ـ 3).

د پیسو دندې

که چېرې پیسې یو صدف، د کاني یوه ټوټه، کاغذ او یا هم سره زر وي نو په یوه اقتصاد کې درې عمده وظیفې سرته رسوي: دتبادلې وسیله، دمحاسبې واحد او د ارزش زېرمه. د دغه درېو وظیفو څخه پیسې د تبادلې واحد په حیث د دې سبب ګرځي چې پیسې د سیارې شتمنۍ (اسهام، او پور پاڼې) څخه توپیر کړو.

۱: د تبادلې وسیله(Medium of Exchange)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نژدې د اقتصاد د مارکېټ په ټولو معاملو کې پیسې د بانکنوټ، سکو او یا چک په حیث د تبادلې وړ ګرځي، یعنې د اخیستل شویو توکو او خدماتو په مقابل کې د ورکړې یوه وسیله شمېرل کیږي. د پیسو څخه د تبادلې د وسیلې په توګه استفاده کول په اقتصاد کې د مؤثریت د رامنځ ته کېدو او وړتیاؤ د زیاتوالي لامل ګرځي او د اجناسو او خدماتو په تبادله کې د وخت د ضایع کېدو مخنیوی کوي. د زیاتې پوهې لپاره یو بارټري سیستم په نظر کې نیسو، چې بدون د پیسو د موجودیت څخه اجناس او خدمات په مستقیم ډول د پیسو په مقابل کې یو د بل سره تبادله کیږي. فرضوو چې مصطفی د اقتصاد علم استاد دی او د اقتصاد علم پرته بل کار سره بلدتیا نه لري. په یو بارټري اقتصاد کې که چېرې مصطفی خوراک لپاره یو څه غو اړي، نو هغه باید د دهقان په لټه کې شي، ترڅو د هغې لپاره د پام وړ غذا تیاره کړي او علاوه پردې نوموړی دهقان باید د اقتصاد د علم په لټه کې وي.

څه ډول، چې ګورئ دا یو ستونزمن او وخت ضایع کېدونکی کار دی او مصطفی هم ډېر وخت ته اړتیا لري ترڅو داسې دهقان پیداکړي، چې د علم او زده کړې علاقمند وي. په داسې حالاتو کې بهتره ده چې درس پرېږدي او په کرهڼه لاس پورې کړي، که چېرې دا کار هم تر سره نه شو نو یو داسې وخت ممکن دی، چې له ستونزو سره مخ شي او حتی له داسې ستونزو، چې ژوند یې هم په خطر کې شي. د اجناسو او خدماتو د تبادلې په موخه اړین وخت، د تبادلې د لګښتونو(راکړې او ورکړې) په نامه یادیږي. په یوه بارټري اقتصاد کې (د نېغې تبادلې پر بنسټ اقتصاد) د راکړې او ورکړې مخارج فوق العاده لوړ دي، ځکه وګړي باید دوه ناڅاپه غوښتنې پوره کړي، هغوی باید داسې یو کس ومومي چې له یوې خوا د هغو داړتیا وړ اجناس او خدمات ولري، او له بل پلوه د ځان له خوا اجناسو او عرضه شوو خدماتو ته اړتیا مو جوده وي.

راځئ، چې و وینو که چېرې پیسې په اقتصادي سیستم کې معرفي شي بیا به څه پېښ شي، مصطفی باید هغه څوک، چې د ده د تدریس اورېدو ته لېوالتیا ولري، د پیسو په بدله کې ورته تدریس وکړي، هغه بیا کولی شي بزګر ته(په مارکېټ کې د ده استاذی ته) مراجعه وکړي خپلې اړتیاوې هغو ته د تادیه شویو پیسو په واسطه پوره کړي. دوه ستونزمنې غوښتنې، په تصادفي ډول سره حل کیږي او هغه کولی شي په کومو مسایلو کې، چې برلاسی دی هغوی ته زیات فرصت ولري. څرنګه، چې دا مثال څرګندوي، پیسې د اجناسو او خدماتو په تبادله کې د وخت د ضایع کېدو څخه د مخنیوي له لارې اقتصادي اغېزمنتیا او وړتیا لوړوي او په دې ترتیب وګړي کولی شي د زیات فرصت په لرلو سره هغه کارکې، چې په خورا ښه توګه یې ترسره کولی شي، پکې تخصص ولري. له دې امله پیسې په اقتصادي سیستم کې یوه جدي اړتیا ګڼل کیږي او په واقعیت کې پیسې د غوړیو رول لري، چې د اقتصادي سیستم د څرخونو څرخول اسانه کوي. دا کار د تبادلې مخارجو د کمښت له لارې ترسره کیږي او د تخصص او د کار وېش زمینه چمتو کوي. پیسو ته اړتیا دومره جدي ده، چې نژدې ټولې ټولنې، پرته له بدوي ټولنو څخه، ورته شدیده اړتیا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر په تاریخ کې د پیسو متفاوت ډولونه تر استفادې لاندې راغلي، چې پورته ځانګړنې يې لرلې، د امريکې بو میانو د تسبیح دانې د پیسو په توګه کارولي او په پای کې د دوهمې نړیوالې جګړې په ترځ کې محبوسینو، له سګرټو څخه د پیسو په توګه کار اخیست، چې تا ریخي لرغونتوب لري.

۲: د شمېر وسیله (Unit of Account)

د پیسو دوهمه دنده د شمېر د وسیلې په توګه د دندې تر سره کول دي، یعنې په یوه اقتصادي نظام کې د ارزښت اندازه کول د پیسو په واسطه صورت مومي. د اجناسو او خدماتو ارزښت د پیسو په بنسټ اندازه کوو. په هماغه توګه چې وزن د کیلو ګرام او یا هم واټن د میل په اساس سنجش کیږي. د پیسو د دې وظیفې په اهمیت باندې د پوهېدو په خاطر یو ځل بیا بارټري اقتصاد ته، چې په هغه کې پیسې وجود و نه لري په نظر کې نیسو. که چېرې په یو اقتصادي سیستم کې یوازې درې جنسه شتون ولري، د بېلګې په توګه شفتالو، د اقتصاد درس او سینمایي خدمات، په دې صورت کې د هغې د تبادلې لپاره په دریو بیو باندې باید پوه وو؛ د شفتالو بیه د اقتصاد د درس په وړاندې(دیو شفتالو لپاره د اقتصاد څومره درس ورکړل شي)، د سینمایي خدماتو په وړاندې د شفتالو بیه او د سینمایي خدماتو په وړاندې د اقتصادي درس بیه، که چېرې (۱۰) جنسونه باید د یوه جنس د تبادلې له بل سره (۴۵) بیې ولرو، د (۱۰۰) جنسونو لپاره (۴۹۵۰) بیې او د(۱۰۰۰) جنسونولپاره باید(۴۹۹۵۰۰) بیې ولرو.

تصور وکړئ چې څومره ستونزمنه ده، چې د خوړو په یوه پلورنځي کې، چې (۱۰۰۰) ډوله بېلا بېل توکي شون ولري، تاسې اړ وئ، چې پرېکړه وکړئ د کب یا د چرګ غوښه ارزانه ده؛ په دې صورت کې، چې د چرګ د غوښې یوه کیلو له څلور چنده کوچو او د یو کیلو کب بیه له اتو کیلو سرو بانجانو سره انډول لري، په دې اړه د دې ډاډ تر لاسه کولو لپاره، کولی شو، چې د ټولو توکو بیې سره پرتله کړو، د هر جنس بیې تر (۹۹۹) توپیر لرونکو بیو رسي او کوم وخت، چې د هغې په لوستلو ضایع کیږي د تبادلې د مخارجو د شدید لوړېدو سبب ګرځي. د دې ستونزې حل لاره دا ده، چې پیسې اقتصادي سیستم ته د ننه شي او ټولې بیې د سنجشي واحد پر بنسټ وټاکل شي او موږ کولی شو د اقتصاد د درس، شفتالو، او سینمایي خدماتو بیې د ډالر له رویه سنجش کړو. که چېرې په اقتصاد کې یوازې درې جنسه موجود وای، نو په هغه صورت کې پیسې د بارټري اقتصاد په نسبت د چندان اهمیت څخه برخوردارې نه دي. مګر هغه مهال، چې د پیسو په موجودیت کې (۱۰) جنسونه موجود وي، نو د هغې لپاره (۱۰) قیمتونه او د (۱۰۰) جنسونو لپاره فقط (۱۰۰)قیمتونو ته اړتیا لرو. همدارنګه ک یو لوی پلورنځی فرض کړو، چې هغه کې په زرګونو نوعې د اجناسو موجودې وي، نو فقط زرګونو قیمتونو ته د هغې په مورد ضرورت دی، نه(۴۹۹۵۰۰) قیمتونو ته، په دې ترتیب د پیسو څخه په یوه اقتصادي سیستم کې استفاده د دې سبب شول، چې د راکړې او ورکړې مخارجو کموالی پیداکړ، ځکه د هغو قیمتونو تعداد، چې په نظر راتلل کموالی پیداکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳: د ارزښت زېرمه کولو وسیله (Store of Value)

همدارنگه پیسې د ارزښت د زېرمې په توگه دنده تر سره کوي یعنې د وخت په جریان کې د پېرودلو د ځواک له زېرمتون څخه عبارت دی. د ارزښت یوه زېرمه د پېرودلو د ځواک د ساتنې لپاره عاید ترلاسه کولو او د لگښت تر مهاله ترې گټه اخیستل کیږي. د پیسو دا دنده له دې امله گټوره ده، چې موږ نه غواړو سمدلاسه د خپل عاید ډېره برخه له لاسه ورکړو، بلکې دا غوره بولو تر هغه چې د مصرف وخت یا تمایل پیدا کوو، هغه زېرمه کړو. یوازې پیسې د ارزښت زېرمه کولو وسیله نه گڼل کیږي، بلکې د شتمنۍ هر قلم (پیسو،اسهامو پاڼې، قرض پاڼې، ځمکه، کور، هنري کړنې او یا جواهر) کېدی شي، چې د ثروت د زېرمې په حیث ترې گټه واخستل شي. د دې څخه ډېرې شتمنۍ شته چې د ارزښت په زېرمه کولو کې د پیسو څخه د خورا زیات گټورتوب لرونکي دي، دا شتمنۍ د زیاتې ربحې نرخ نظر د مالکینو پیسو ته پرداخت کوي او خپل مالک ته ښه خدمات چمتو کوي، که چېرې دا شتمنۍ د ارزښت د زېرمې لپاره ښه والی لري، نو خلک ولې په معمولي توگه پیسې زېرمه کوي؟ د دې پوښتنې ځواب یوه مهم اقتصادي مفهوم، یعنې نغدېدونکي ځواک ته ورگرځي، چې عبارت د اسانتیا او نسبي سرعت څخه دی، چې یوه شتمني د هغو په واسطه د تبادلې په یوه بله وسیله بدلیږي. د نغدېدونکي ځواک یا په پیسو د تبدیلېدو وړتیا د لوړ مطلوبیت لورنکې ده. پیسه د خورا زیات سیالیت لرونکي ده، ځکه په بازار کې د اجناسو او خدماتو د پېرودنې لپاره په یو بل شي د تبلېدو اړتیا نه لري، نورې شتمنۍ په پیسو د تبدیلېدو له امله د تبدیلېدو مخارج مني، کله چې تاسې خپل کور پلورۍ باید دلال یا منځگړي ته د کمیشن په نامه پیسې ورکړئ (چې دا معمولاً د خرڅلاو د بیې له ۵ تر ۷ سلنې وي). که چېرې تاسې د بیړنۍ تا دیې لپاره نغدو پیسو ته اړتیا ولرئ، تاسې ښایي اړ وئ، چې د تادیاتو لپاره خپل کور په کمه بیه وپلورئ. دا حقیقت، چې پیسې په ټولو دارایي گانو کې تر ټولو لوړ نغدېدونکی ځواک لري، دا توضیح کوي چې وگړي ولې له ځانه سره د هغو ساتنې ته میلان لري، سره له دې د ارزښت د زېرمې په توگه د خورا زیات جذابیت لرونکي نه دي. دا چې پیسې ترکومه حده یوه ښه او ارزښت لرونکې زېرمه گڼل کیږي؛ د بیو له کچې سره تړاو لري، ځکه د هغو ارزښت د بیې د کچې له مخې ثابت پاتې کیږي. د مثال په ډول د بیو د کچې دوه چنده کېدل په واقعیت کې د پیسو د ارزښت کمښت د هغو نیمایي ته دی برعکس د بیې د ارزښت کمښت د هغو نیمایي حد ته، په حقیقت کې د پیسو د ارزښت د دوه چنده کېدو څرگندونه کوي. دانفلاسیون په شتون کې، کله چې د بیو کچه په گړندۍ توگه زیاتوالی مومي، پیسې هم په چټکۍ خپل ارزښت له لاسه ورکوي او وگړي هم د دې لیوال نه دي چې خپله دارایي د پیسو په بڼه وساتي، مخصوصاً دا په هغه وخت کې ډېره حقیقي ده، چې انفلاسیون ډېرشدید وي او د بې قبضې انفلاسیون په نوم یادیږي، په اقتصاد کې رامنځ ته کیږي. دا انفلاسیون (پړسوب) وروسته له لومړۍ نړیوالې جگړې په المان کې رامنځ ته شو، چې ځینې وخت د هغه نرخ په میاشت کې له(۱۰۰۰) سلنې زیاتبدو. وروسته دا بې قبضې تورم په (۱۹۳۳) کال کې د بیو کچه له (۳۰) ملیاردو څخه زیاته وه، چې د دوو مخکینیو کالونو سره یې سمون درلود، د بېلگې په ډول په وروستیو ورځو کې دا ډول تورم(پړسوب) د یوې وچې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوډۍ د پیرودني لپاره یوې لاسي ګاډۍ ته اړتیا وه. په هغه وخت کې پیسو داسې خپل ارزښت له لاسه ورکاوه، ان داچې کارکوونکو د ورځې څو ځله رخصت اخیست، د دې لپاره چې مخکې له دې نه، چې د دوی د تر لاسه مزد خپل ارزښت له لاسه ورکړي خپل د اړتیا وړ توکي وپېري. هېڅوک دې ته حاضر نه وو چې پیسې له ځانه سره وساتي، له دې امله په معاملاتو کې پیسې به له حده زیاته رالوېدلې وې او بارټري اقتصاد (جنس په جنس سودا کول) بېرته تسلط موندلی وُ او په هماغه توګه، چې انتظار ایستل کېدو، تولید په جدي تو ګه کمښت موندلی وُ(30: 5_9).

۴: په راتلونکي کې د پورونو د اداکولو وسیله

د خلکو او افرادو مالي تعهدات د پیسو په واسطه تادیه او تصفیه کیږي او د دې دندې په واسطه پیسې د پورونو د تادیې یوه وسیله کېدای شي او هېڅوک نه شي کولی د پور په ادا کولو د هغه د منلو څخه انکار وکړي؛ مګر دا واضحه ده، چې د پولي تورم په شرایطو پورې (داین) خساره مند کیږي، د پیسو وظیفه د ارزښت د ذخیرې د وسیلې په عنوان او د هغې په ادا کولو زیانمنه کیږي(34: 71).

د پیسو ځانګړنې

۱:عام اعتبار او قبولیت: خلک یو شی هغه وخت قبلوي، چې هغه نوروته هم هغه شان د منلو وړوي او دمتبادل مقصد لپاره د استعمال وړ وي، د یو شي لپاره عام اعتبار دهغه په خپل قېمت یا حکومت په سرپرستۍ پورې او د حکومت په ضمانت حاصلیږي.

۲:د ټیکاؤ وړتیا :هغه شی چې د پیسو په ځای استعمالیږي؛باید مستحکم او ټینګ واوسي؛ په دې معنی، چې د هغې د خرابېدلو په مورد کې تشویش موجود نه وي،چې د زړېدو او یا ویشلو سره خپل ارزښت د لاسه ورنه کړي.

۳:د لېږد وړتیا: هغه شی، چې د پیسو په ځای کارول کیږي باید د انتقال امکانات یې اسانه او په لږ حجم سره د زیات ارزښت څښتن وي.

۴:د وېش وړتیا: هغه شی، چې د پیسو لپاره کارول کیږي، باید په کوچنیو برخو د تقسیم قابلیت ولري؛ تر هغې پورې چې په مرسته یې د لږ ارزښت لرونکي شیان واخیستل شي.

۵: د ارزښت ساتنې وړتیا: هغه شی، چې د پیسو په ځای استعمالیږي؛ باید په ارزښت کې یې ثبات شتون ولري ځکه، چې د هغې په ارزښت کې د تغیراتو په اساس د نورو شیانو ارزښت سم نه شي اندازه کېدلی او د داسې شي ارزښت د ذخیره کولو او تادیې د وسیلې په توګه نه شي استعمالیدلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦:یوشانوالی: کوم شی چې د پیسو په ځای دنده سرته رسوي؛ په کوچنیو ذرو د وېشلو په صورت کې ټولې زرې یو شان اوصاف ولري او په ارزښت کې یې کموالی را نه شي.

٧:د پېژندلو وړ وي: هغه شی؛ چې د پیسو په ځای استعمالیږي؛ باید په اسانۍ سره و پېژندل شي، که نه وي؛ نو د پېژندلو لپاره یې وسایلو ته اړتیا ده، چې ستونزې رامنځ ته کوي نو باید په اسانۍ وپېژندل شي.

٨:نرموالی ولري: هغه شی، چې د پیسو په ځای استعمالیږي،باید نرم وي، چې په وړو سیکو بدل او نښان پرې ثبت کړی شي.

٩: لږې پیدا کېدونکی وي: مناسب کموالی د یو شي دارزښت استحکام سبب ګرځي، مثلاً د اوبو تبادلوي ارزښت د صفر سره برابر دی ځکه، چې اوبه په ډېره زیاته اندازه پیدا کیږي.

١٠:افاده او ذاتي ارزښت ولري: دپورتنیو خواصو په نظر کې نیولو سره نتیجه اخیستل کیږي، چې طلا او نقره د نورو ټولو اجناسو په نسبت دا صفتونه زیات په ځان کې لري او په دې اساس په نړیواله سطحه هغوی ته د پیسو مقام حاصل شوی، باید علاوه کړو، چې د منظم پلان او کنترول په صورت کې کاغذي پیسې هم د ذکرشویو صفتونو لرونکې دي(34: 68ـ70).

په عموم کې د پیسو ګټې او اهمیت

د یوه شي ارزښت تر دې پورې ځانګړی کیږي، چې د هغه د استعمال په پایله کې د افرادو لپاره انفرادي ګټه او بلاخره ملي اقتصاد ته څه ګټه لري، د اشخاصو لپاره د پیسو شته والی په بېلابېلو سیمو کې ګټور دی، چې په لاندې ډول په یو څو نقطو کې ورته کتنه کوو:

١: د پیسو په مرسته اشخاص د خپلو ضرورتونو له قیمتونو څخه اګاهي پیدا کوي او د خپلو عایداتو په نظر کې نیولو سره په داسې توګه ضروري ځیزونه لاس ته راوړي، چې د زیات ډاډ لامل وګرځي او د بلې خوا د وسایلو د محدود والي په اساس د قیمتونو د اګاهۍ په صورت کې انسانان د خپلو ضرورتونو درجه بندي او د هغې لپاره اقدام کوي .

٢:د پیسو د شته والي په صورت کې اشخاص د خپلو ضرورتونو د رفع کولو په خاطر د انتخاب له ازادۍ څخه ګټه اخیستلی شي او د اشخاصو ترمنځ د ضرورتونو د نه مطابقت مشکل حلیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳: دناخاپي ضرورتونو د تغير په خاطر خلک ذخيره کوي ، د پيسو يو عمده خاصيت د نا معلومې مودې لپاره د هغې ذخيره کول دي ، چې کوم مصرف په دې صورت کې نه راځي ؛ بلکې د اضافه عايد دلاس ته راوړلو لپاره وسيله هم ګرځېدلې.

۴:پيسې د اقتصادي انکشاف سبب ګرځي، د جنسي تبادلې په صورت کې د اشخاصو د ضروروتونو نه مطابقت يو عمده مشکل ؤ، چې د پيسو په منځته راتګ سره حل او د کاروبار وېش سبب وګرځېده او په خپله د کار وېش د اقتصادي پرمختګ لپاره وسايل برابر وي .

۵: کله چې پيسې د تبادلې د آلې په توګه استعمال شي نو د ملکونو تر منځ هم د اجناسو په تبادله کې اسانتيا رامنځته کيږي، يو ملک هغه اجناس، چې خپله يې نه لري، د پيسو په بدل کې د نړۍ له هر ګوټ څخه را غوښتلی شي نو ويلی شو، چې پيسو نړيوالې سوداګرۍ ته هم وده او ترقي ورکړې ده .

٦: د ارزښتونو ذخيره او د اندازه ګيرۍ د وسيلې په توګه پيسې د دې سبب شويدي، چې اشخاص خپل اضافي اجناس د پيسو په شکل ذخيره کړي.

۷: د پيسو په صورت کې اشخاص د خپلو عايداتو يوه برخه د توليدي هدفونو په منظور جدا کوي او په دې توګه د پانګې اچونې په زياتوالي سره د دولت د پيداينبت اندازه زياتيږي، چې د کاروبار د ساحې د پراختيا او دخلکو د ژوند سطحې لوړوالي سبب ګرځي .

۸: د پيسو په مرسته د پورونو په جريان کې ډېره اساني رامنځ ته شوې ، که اشخاص د محدودو وسايلو په مرسته خپل ضرورتونه نه شي رفع کولی؛ نو د پيسو په شکل د پور اخيستلو په پايله کې خپل ضرورت رفع کولی شي؛ همدارنګه کېدای شي، چې په ټولنه کې ذهين اشخاص شتون ولري، چې د پانګې د نشتوالي له امله د هغوی استعداد څخه ګټه نه اخيستل کيږي، چې د پيسو په رامنځ ته کېدو سره دې ډول اشخاصوته د پانګې د برابرولو او د کاروبار څخه د ګټې پور ته کولو امکانات برابريږي(34 : 66 ـ68).

په پانګه وال اقتصادي نظام کې د پيسو رول

۱- د توليد تصميم

توليد په اصل کې د پيسو د رواج له وجې سهولت وموند، پيسې کولی شي د شتمنۍ تشکل د هغه چا په لاس کې ورکړي، چې توليد کولی شي. همدارنګه داسې کمپنۍ شته، چې کولی شي د توليد مختلف عوامل په کار واچوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په راتلونکې کې د هغوی اجناسو او خدماتو ته تقاضا لیدل کیږي او همدارنګه دوی هم د پیسو په شکل نورو ته تادیات کوي، که چېرې اجورې د اجناسو په ډول صورت ونیسي نو معلومه ده، چې د اجناسو تبادله په محدود ډول سره صورت نیسي او تولید به هم په کمه اندازه صورت و نیسي.

د پیسو څخه بغیر په زیاته پیمانه تولید صورت نه شي نیولی نه کنټرول کیدای شي او نه په اقتصادي او موثره توګه صورت نیولی شي دا تصمیم، چې څه شی ؟ چېرته؟ کله ؟ او څومره تولید شي؟ ټول د پیسو په واسطه رهبري کیږي. مانا دا، چې دلته د پیسو اندازه ضرور ده چې اجناس او خدمات پرې سره تبادله کیږي او ویلی شو، چې د تولید مصارف هم د پیسو په واسطه تخمین کیږي، ګټه او تاوان هم د پیسو په اساس معلومیږي همدارنګه خلک خپله سپما په بانکونو کې نورو خلکو ته د تولید په خاطر تصدیو ته ورکوي .

۲- مصرف نمونه

د ادم سمیت په وینا لګښت د اقتصادي معاملاتو هدف دی پخوا وختونو کې د انسانانو غوښتنې (تقاضا) محدوده او دغه محدودیت د دې سبب شوی دی، چې د لږو اجناسو په مصرف اکتفا وکړي د پیسو په پیدا کیدو سره د اجناسو په تبادله کې اسانتیا رامنځ ته کړي، چې د انسانانو غوښتنو ته ځواب و وایي.

د پیسو په نه موجودیت کې زیات مصرفي اشیا زموږ د مصرف په سیټ کې نه وو شامل او مصرف به مو په ښکته کچه تر سره کولو، د پیسو عمومي قبولیت او د هغې پراخه استعمال د تبادلې د وسیلې په توګه موږ ته دا فرصت را کوي تر څو زیات شیان د خپل مصرف په لستونو کې شامل کړو. هغه پیسې چې د عاید په ډول لاس ته راځي په دې ډول ترتیب کیږي، چې څومره اندازه یې سپما څومره اندازه سرمایه ګذاري او څومره یې په مصرف ورسیږي ټول د یوه هیواد او د شمېرلو د واحد په واسطه بیانیږي.

د معاملاتو تبادله

په غیرې پولي اقتصاد کې د اجناسو تبادله ډېره مشکله او نا ارامه وه خلک د دوه اړخیزه غوښتنو د تصادف سره مخامخ ؤ. همدارنګه په دغه وخت کې د ارزښت د اندازه کولو عمومي واحد وجود نه درلود، چې پیسو استعمال د بارتر دغه نیمګړتیا له منځه یوړه، پیسې د تبادلې د وسیلې په توګه په زیاته اندازه د اجناسو تبادلې ته لاره هواره کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د تبادلې پروسه يې په دوه برخو ياني خرڅول او اخستلو باندې و وېشله او په دې اساس يې د اجناسو او خدماتو په جريان کې د اخستونکي څخه خرڅوونکي ته اسانتيا رامنځ ته کړه .

د وېش ميتود

د توليد د څلورو عواملو په يو ځای کېدو سره هر کال د اجناسو مجموعي توليد د يوې ټولنې له پاره صورت نيسي د توليد دغه عواملو ته لکه د جايداد له پاره کرايه ، کارګر لپاره مزد ، په سرمايه سود او د متشبث لپاره ګټه خپله برخه د پيسو په ډول تاديه کيږي. که چېرې د توليد هر عامل ته د هغه برخه د خام توليد په شکل (چې پيسې نه وي) ورکړل شي نو د وېش موضوع يې د مشکلاتو څخه خالي نه ده. دمثال په ډول که چېرې ټوکر توليدوونکی د توليد هر عامل ته خپله برخه د ټوکر په شکل ورکړي نو يوه اندازه ستونزي را ولاړولی شي. ولې لکه څنګه، چې پيسې په عمومي ډول د قبول وړ دي او تبادلې وسيله ده او په عين وخت کې د اندازه کېدو وسيله هم ده او همدارنګه ارزښت زخيره کوي نو په دې لحاظ د ملي ګټو ويش د تبادلې د وسيلې په توګه د ويش په پروسه کې تر زياته حده اسانتيا رامنځ ته کړې ده. د جيون په وينا (پيسې) د تبادلې د کارونو په غوړولو کې په مناسب وېش او په بيا بيا وېش کې ښه کردار ادأ کوي.

په عامه مالي ساحو کې

پيسې په عامو مالي ساحو کې با ارزښته خدمت وړاندې کوي همدارنګه پيسې په يوه هيواد کې د اقتصادي وسيلې او د اجتماعي عدل (د ماليې ټولولو) په توګه عمل کوي. پيسې د دولت سره د هغه د مقاصدو په لاسته راوړلو کې مرسته کولی شي دولت په اسانۍ سره کولی شي، چې د پيسو په وسيله د دولت عايدات راټول کړي او د خلکو د رفاه لپاره يې په مصرف ورسوي.

په بانکي محيط کې

څرنګه، چې پوهيږو پيسې د مختلفو تادياتو د وسيلې په توګه خدمت کوي او همدارنګه د پيسو د خريد په قدرت عمومي اعتماد د دې سبب شوی، چې د کربېډېټ په ساحه کې لوړ مقام ونيسي پور ورکوونکي کولی شي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محفوظه فضا کې پور ورکړي او برعکس له دې سببه ويلی شو، چې پيسو د بانکداری او کريډيټي سيستم رامنځ ته

کړی دی(9: 11 ــ 13) •

دويم څپرکی

د پيسو بڼې

Forms of Money

د پيسو تکامل صرف يوې پيښې ته نه منسوبيږي تاريخي دلايل ښيي، چې د پيسو تکامل د انسانانو د اقتصادي ضروورياتو په اساس صورت نيولی دی لکه څرنګه، چې مخکې يادونه وشوه په لرغوني اقتصادي پرمختګ کې مختلف اجناس لکه ماهي، چاقو، او داسې نور د ارزښت د واحد په توګه استعمالېدل چه وروسته غيرې سکه شوي فلزاتو د تبادلې د وسيلې په توګه ځای ونيوه د پيسو په تکامل کې معياري سکو او غيري معياري سکو تر منځ اوږده مرحله موجوده وه او نن ورځ کاغذي پيسې، بانکي پيسې زموږ د تبادلې د وسيلې لويه برخه تشکيلوي ، د اقتصاد پوهانو له خوا دې ټولو پړاوونو ته په کتو يا د پيسو د تکامل د مرحلو په اساس پيسې په عمومي ډول په لاندې درې عمده برخو ويشل شوي دي.

1. **فلزي پيسې**
2. **کاغذي پيسې**
3. **بانکي پيسې**

۱. فلزي پيسې

فلزي پيسې د سرو زرو، مس او نيکل د سکو څخه تشکيل شوې دي فلزي کرنسي د وزن، ښايست او ارزښت له پلوه توپير لري ټولې فلزي سکې په دواړو مخونو سکه کيږي تر څو د توږلو او ټوټه کيدو څخه يې مخنيوی وشي.

فلزي پيسې د پوره بدن يا باډي لرونکې وي ، پوره بدن(Full Body) په دې مانا، چې د هغې اسمي او ذاتي ارزښت سره يو شی وي لکه د سرو زرو او سپينو زرو سکې، چې د هغوی اسمي او ذاتي ارزښت په خپل وخت کې يې چلښت درلود يو شی ؤ. خو بايد يادونه وشي، چې اوس وخت کې هېڅ هېواد د سرو او سپينو زرو سکو څخه استفاده نه کوي. د پيسو مربوط هر ډول فعاليت د دولت په غاړه دی همدارنګه البته پرته له تجارتي فعاليتونو څخه، چې خصوصي سکتور يې هم کولی شي. همدارنګه دولت د سکو د مهر کولو انحصار له ځانه سره لري او د پولي واحد د ارزښت د اعلانولو وظيفه په غاړه لري .

ټوکن پيسې يا فلزي سکه

ټوکن پيسې کومکي يا فرعي پيسې دي، چې د هغې اسمي ارزښت د هغې د ذاتي ارزښت څخه لوړ وي او دا چې عمومي ډول د تاديې لپاره قانوني پيسې دي، لکه فعلا د فلز سکې، چې کېدای شي له مسو، اوسپنې يا له نورو فلزاتو جوړې وي خو ذاتي ارښت يې له اسمي ارزښت څخه کم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- کاغذي پیسې

د کاغذي پیسو اصطلاح هغو نوټونو ته منسوبیږي، چې د دولت او یا مرکزي بانک له خوا نشر شي . د کاغذي پیسو استعمال په ډېره پراخه پیمانه وجود لري ځکه، چې د تبادلې د وسیلې په توګه ډېره اسانتیا رامنځ ته کوي. د کاغذي پیسو ډولونه په لاندې ډول دي.

الف ـ نماینده کاغذي پیسې

د هغو پیسو څخه عبارت دي، چې په بشپړه توګه فلزي زخیره لري، د بانک نو ټونو لرونکي کولی شي د غوښتنې په وخت کې یې په فلزي پیسو تبدیلې کړي. په دې مانا، هغه پیسې، چې خلک یې ځان سره لري او یا مارکېټ کې موجودې وي، په هره اندازه، چې وي د هغوی سره په مساوي کچه سره زر هم په مرکزي بانک کې باید موجود وي تر څو کله، چې مراجعین و غواړي خپلې کاغذي پیسې له سرو زرو سره بدلې کړي نو مرکزي بانک زېرمه باید دا توان ولري، چې د خلکو غوښتنې پر ځای کړي. د بېلګې په ډول که چېرته مارکېټ ته مرکزي بانک ۱۰ لس ملیارده ډالر نشر کړي نو په همدې کچه د سرو زرو پشتوانه هم باید مرکزي بانک له ځانه سره په زېرمه کې ولري.

ب - د تبدیلیدو وړ کاغذي پیسې

هغه کاغذي پیسې دي، چې د تقاضا په وخت کې په سکو تبدیلېدای شي د تبدیلېدو وړ کاغذي پیسې دي. دولت او نور عامه صلاحیتونه، چې کاغذي کرنسي خپروي د دې شاته مساوي ارزښت زخیره وجود نه لري ځکه، چې هغه پوهیږي، چې ټول کاغذي نوټونه په عمومي ډول په عین وخت کې د تبدیلېدو لپاره نه وړاندې کیږي .

ج ـ حکمي کاغذي پیسې

هغه پیسې دي، چې د غوښتنې په وخت کې په طلا او سپینو زرو د تبادلې وړ نه وي، چې د خپرېدونکو صلاحیتونو په واسطه اعلان کړی شوې وي، چې په عمومي ډول د تبادلې د وسیلې په توګه د کارول شویو پیسو ارزښت هیڅ وي.

د کاغذي پیسو ګټې

۱- اقتصادي

د کاغذ د معیار لاندې مرکزي بانک د کاغذي پیسو لپاره سره زر او سپین زر د ځانه سره نه ساتي او همدارنګه د چاپ لګښت یې ډېرکم وي نو پدې اساس کاغذي پیسې د پولي معیار لپاره اقتصادي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د پیسو د عرضې ارتجاعیت

څرنګه چې د پیسو عرضه د سرو او سپینو زرو ملاتړ نه لري نو په دې اساس د پیسو د نشر مقامات په اسانۍ سره کولی شي، چې د پیسو عرضه د هېواد د تجارت او صنعت د اړتیا سره سمه کنټرول کړي.

۳- اقتصادي پرمختګ

د کاغذ د معیار لاندې پولي مقامات د پولي پالیسۍ په جوړولو کې ازاد دي نو په دې اساس د پیسو د نشر اداره په داسې ډول صورت نیسي، چې د هېواد د تولیدي منابعو څخه اعظمي استفاده وشي تر څو اقتصادي پرمختګ رامنځ ته کړي.

۴- د داخلي قیمتونو ثبات

د کاغذي پیسو اداره کوونکي کولی شي، چې د پیسو د نشر کموالی او ډېروالی د اقتصادي حالت په نظر کې نیولو سره اداره کړي، چې د دې په واسطه د قیمتونو داخلي سطحه ثبات موندلی شي.

۵ – په بیړني حالت کې مرسته کوونکې

په بېړنیو حالاتو کې کاغذي پیسې ډېرې ګټورې ثابتیږي لکه د ځینو اقتصادي بحرانونو په وخت کې یا هم د ځینو طبیعي پیښو په حالت کې زیاتې ګټورې ثابتیږي ځکه ډېر زر پولي مقامات تصمیم نیسي او حالات تر خپل کنټرول لاندې راولي، ځکه که چېرته بارټر سیستم وای نو د هغو ستونزو له امله، چې لري یې په کم او بېړني وخت کې به د اړتیا وړ اجناس نه شول تر لاسه کېدای.

٦- یو شان کیفیت

د کاغذي پیسو بله ګټه دا ده، چې یوشان کیفت لري مانا دا، چې داسې نه ده چه د پیسو یو نوټ په ښه کیفیت او بل یې دومره ټیټ کیفیت ولري، چې چاته د قبول وړ هم نه وي یا د جنسي پیسو په شان، چې د بېلابېلو شکلونو او کیفیتونو(لرګي، څرمنې، تیږو او هډوکو شکل) درلودونکې وې.

د پیسو تقصیر یا ناوړتیا

۱- انفلاسیون خطر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کاغذي پیسو په عرضه کې زیاتوالی دومره مشکل کار نه دی ځکه، چې د کاغذي پیسو په نشر کې د سرو او سپینو زرو څخه د پشتوانې په ډول کار نه اخستل کیږي نو په مالي چارو کې بې غوري کولی شي د نورو مشکلاتو سره سره د اجناسو په قیمتونو کې زیاتوالی رامنځ ته کړي.

۲- د داخلي قیمتونو بې ثباتي

د نړۍ زیات هیوادونه په کاغذي پیسو معاملات تر سره کوي او په یقیني ډول دوی د داخلي قیمتو نو ثبات لاس ته نه شي راوړلی، چې د دی سیستم لاندې په قیمتونو کې زورور داخلي نوسان وجود لري.

۳- د بې پروایۍ ویره

کاغذي پیسې په هغه وخت کې ګټورې ثابتېدای شي، چې په موثره توګه اداره شي که چېرې پولي صلاحیت لرونکي مقامات د پیسو د خېربدو څارنه ونه لري نو د دې خطر شته، چې انفلاسیون رامنځ ته شي .

۴ – د هېواد په حدودو کې استعمال

څرنګه، چې د کاغذي پیسو ذاتي ارزښت هیڅ او یا صفر دی او کیدای شي په هغه هېواد کې استعمال شي، چې په کوم کې نشریږي او بهر د هېواد څخه صرف هغه کرنسي استعمالیږي، چې ثبات ولري. که چېرته سرو زرو ته وکتل شي د سرو زرو دوران کې دا محدودیت هیڅ موجود ځکه نه وُ، چې سره زر د نړۍ په هر ګوټ کې د منلو وړ دي، که چېر ته څینې سکې په خپل هېواد کې و نه منل شي نو د ذاتي ارښت په لرلو سره یې په بهرني هېواد کې هم مني ځکه سره زر د هغوی د خواصو په اساس په مختلفو صنعتونو کې د کارولو وړ دي(9: 27 ـ 28).

د پیسو تکامل پړاوونه (Evolution of Money)

د انساني تمدن لومړی پړاو، چې هلته د پیسو هیڅ استعمال موجود نه وُ، نو کورنیو تقریباً خپل احتیاجات په خپله رفع کول. هرې کورنۍ خپل تولیدات په خپله مصرفول، د اجناسو تبادلې ته ضرورت نه وُ، ځکه، چې پیسو ته ضرورت نه پیښیدو. د وخت په تیریدو ضرورت احساس شو، چې د اجناسو مستقیمه تبادله باید صورت ونیسي، چې بارټر سیستم رامنځته شو. نو لومړی پیسې، چې منځته راغلي او د اجناسو د تبادلې لپاره قبولې شوې، جنسي پیسې وې. کله چې ټولنو انکشاف وکړ، د پیسو نور اشکال د پیسو د تبادلې سیستم ته داخل شول، چې په سلسله سره یې لومړنۍ پیسو د لاندې دورو په طی کولو سره تکامل موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

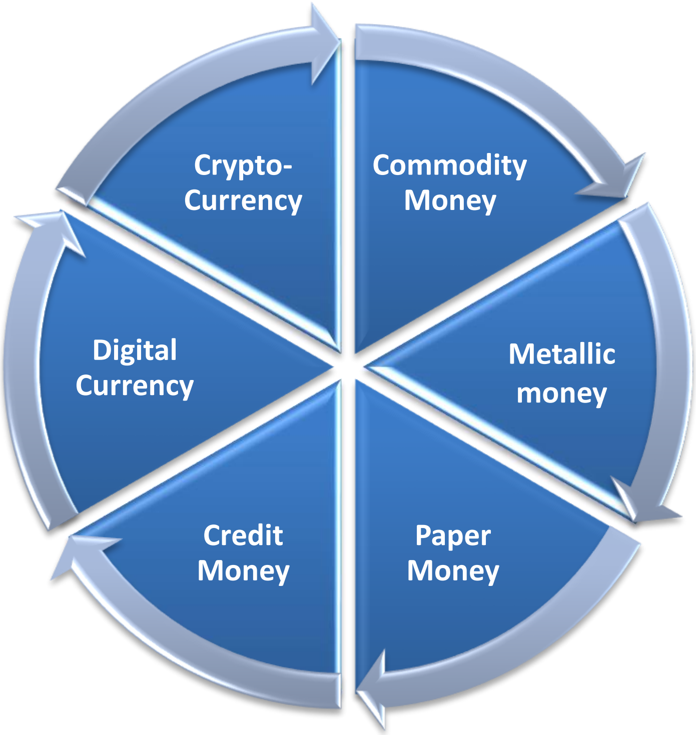

جنسي پیسې(Commodity Money)

پخوا زمانو کې په لومړنيو ټولنو کې پیسو په جنسي شکل وجود درلود او په دې ترتیب، خاص اجناس به د پیسو په عنوان په نظر کې نیول کېدل، خو دا، چې کوم جنس کولی شول د پیسو په حیث خپله دنده سرته ورسوي، د مختلفو عواملو تأثیرات وو لکه: آب هوا، د ټولنو د استقرار محل، او همدارنګه د ټولنو فرهنگي او اقتصادي توسعه. د مثال په ډول هغه ټولنې، چې د دریابو په څنډو کې به یې ژوند کاوه، صدف او یا هم د ماهي نیونې چنگک یې د تبادلې دوسیلې په حیث استفاده کول، په سرد سېرو مناطقو کې لکه سایبېریا او یا هم آلاسکا د حېواناتو پوستکي د پیسو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واحد په عنوان استفاده کېدل، همدارنګه هغه ټولنې، چې په ګرمسیرو مناطقو کې یې ژوند کاوه د فیل غاښونه یې د پیسو په عنوان استفاده کول. هغه اجناس، چې په مختلفو ټولنو کې د پیسو په عنوان په نظر کې نیول شویدي د مختلفو ټولنو په پراختیا پسې هم تړاو لري. څرنګه چې حېوانات هم د شتمنۍ یو مهم شکل بلل کیږي، نو په لومړنیو زراعتي ټولنو کې څاروي د پیسو په حیث استفاده کېدل او تقریباً په ټولو معتدلو مناطقو لکه: اروپا، آسیا او افریقا کې غواوې د تبادلې د وسیلې په حیث قبولې شوې وې. د اوږدې مودې لپاره د جهان په پراخو مناطقو او اولیه ټولنو کې غواوې او مېږې د شمار د واحد په حیث په کار وړل کېدې. په پخواني ایران کې به ډاکټرانو د خپلو بېمارانو څخه د تداوۍ، دارو او نورو مربوطه خدماتو په مقابل کې د غواؤ او مېږو غوښتنه کوله. رومیانو هم د عیسی(ع) د میلاد څخه څلور پېړۍ مخکې خپل پرداختونه د مېږو او غواؤ په حساب ورکول، په هر حال د حېواناتو څخه د پیسو په عنوان استفادې زیات شمېر مشکلات له ځانه سره لرل یعنې لومړۍ دا چې حېوانات د معیار لرونکي نه وو، دوهم دا، چې نه یوازې د حېواناتو د ذخیرې مشکل ؤ، بلکې د مصارفو لرونکي هم وو، له دې پرته د قیمت تغیر، د وېش نه وړتیا او همدارنګه د هغې په حمل او نقل کې ستونزې، ټول هغه مشکلات دي، چې د حېواناتو څخه دپیسو په حیث د استفادې په وخت کې منځ ته راځي.

لاندې جدول د جنسي پیسو ځینې مهمې نوعې، چې د تاریخ په اوږدو کې په مختلفو ټولنو کې د هغې څخه استفادې صورت نیولی دی راښیئ.

اوسپنه	وزه	د ګني اوبه
مس	د دریابي کیشپ پوستکی	دانګورو کلکې اوبه
وریژې	د دریابي خنځیر غاښونه	تنباکو
څرمن	د نهنګ غاښونه	زراعتي وسایل
جوار	د فیل غاښونه	سره زر
آس	د دارکوب پوستکی	سپین زر
مېږه	بنېکې(پخې)	چاقو
خنځیر	شیشه	کاغذ
پوستکی	ځلېدونکی صدف	سګرټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مالګه	غلې دانې	

څرنګه چې لیدل کیږي په مختلفو ټولنو کې د پیسو په حیث استفاده جنسي شکل لري او په همدې دلیل ورته جنسي پیسې وایي. په حقیقت کې د پیسو د تحول تاریخ د جنسي پیسو(سکې،سره زر او سپین زر) څخه حرکت موندلی او تحریري پیسو لکه: د بانکونو جاري حسابونو ته رسیږي(32: 21ـ23).

فلزي پیسې(Metallic Money)

فلزي پیسو هم د راکړې ورکړې په جریان کې، د اوږد مهال لپاره د اهمیت څخه ډک رول ادا کړی دی او اتلس پېړۍ یې په دغه جریان باندې حاکمیت لرلی دی. فلزي پیسې، چې په لومړیو کې د مختلفو فلزاتو څخه تشکیل شوې وې، په مختلفو شکلونو سره د تبادلې په دوران کې داخلې شوې وې او د هغه مهال احتیاجات یې رفع کړي وو. دغه فلزات لکه برونز،لکه اوسپنه او لکه هم نور فلزات، چې په هغه مهال کې ممکن وو، د سکو په ډول قبول شوي او سکې پرې وهل شوي دي او دتبادلې په جریان کې یې شمولیت حاصل کړی دی. د پیسو په حیث د سرو او سپینو زرو منځ ته راتګ د تبادلې په ډګر کې یو بې مثاله حرکت شمېرل کیږي، چې دغه دوران په لوړ حد کې قرار لري او د انسانانو د ژوند د سطحې د لوړوالي سبب شوې دي. دغه دوه فلزونه د مشخصو خصوصیاتو له برکته په خپل ذات کې توانېدلي دي، چې زیات کالونه د پیسو په ډول و کارول شي(35: 69ـ70).

کاغذي پیسې(Paper Money)

د فلزي سکو له وهلو وروسته، بل مهم انکشاف، چې د پیسو په تاریخ کې منځ ته راغلی دی، کاغذي پیسې دي، چې خپله د پیسو اختراع ته په کتو سره د مختلفو اړخونو څخه عمده اهمیت لري. مګر دغه پیسې له خپلو ټولو امکاناتو سره په هیڅ صورت د یو منفرد نوښت ګر د مغزو محصول نه وؤ؛ بلکې د معینو تاریخي شرایطو په نتیجه کې یې په تدریجي توګه پراختیا موندلې ده. کاغذي پیسې د ارزښت له هغه کاغذي نښو څخه عبارت دي، چې د جریان په ساحه کې واقعي پیسې(طلا او نقره) تعویض کوي، چې د دغه محصول(پیسو) د منځته راتګ لپاره درې ډوله مقدمات او شرایط موجود وو، چې عبارت دي له: د قیمتي فلزاتو د قانوني جریان قانونمندی، د پیسو د وظیفې ځانګړتیاوې د تبادلې د وسیلې په توګه او د ټولنې د تاریخي تکامل شرایط. لومړی بحث چې د قیمتي فلزاتو په پولي جریان پورې تړاو لري، چې طلایي سکې یو له بل سره سولیږي او په تدریج سره هغه په کم ارزښته سکو باندې بدلیږي، پیل کوو. پیسې د تبادلې د وسیلې په حیث د دندې په سرته رسولو کې د لنډ مهاله او مؤقتي منځګړې رول لوبوي او په هغه لاسونو کې لویږي چې خپل کالي او شیان د نورو شیانو د لاس ته راوړلو په موخه پلورې. (جنس ــ پیسې ـــجنس)،یواځې له همدې کبله وو، چې خلکو د پیسو او د هغه له ذاتي ارزش سره لېوالتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه درلوده او کېدای شي، چې نوموړې دنده د ارزښت لرونکو نښو(کاغذي پیسو) په واسطه تر سره شي. دویم بحث یا مقدمه د تاریخي شرایطو د توکو تولید پراخوالی او د ملي بازارونو په رامنځ ته کېدو سره را لنډوو. له هغه وروسته د هغه سکو په جریان کې اچولو لپاره گام اخیستل شوی، چې د کارولو په خاطر د کوچنیو تادیاتو لپاره له قیمتي فلزاتو څخه جوړ شوي دي او هغه نښې، چې د هغو په مخ باندې لیکل شوي دي، د هغو له واقعي محتویاتو سره مطابقت نه لري. بالأخره په وروستي قدم کې کله، چې خلک په دې و پوهېدل چې یوه علامه (نښه) په داسې یو شي باندې هم لیکل کېدای شي، چې د هغه له ارزښت سره مطابقت نه لري، نو دې نتیجې ته ورسیدل چې د دغې نښې د لیکلو لپاره تر کاغذي پاڼو بل وړ شی نه شته. په دې ترتیب سره قیمتي فلزاتو د پولي جریان قانون منديو پیسې د ارزښت په نښو باندې بدلې کړې. د تبادلې د وسیلې په توگه د پیسو موقتي رول دا امکان برابر کړ تر څو پیسې بدون له ذاتي ارزښت څخه فعالیت تر سره کړي او تاریخي شرایطو دغه امکان په واقعیت کې بدل کړ. کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په منځنیو پیریو کې په چین او په اوسني وخت د (۱۷) مې پېړۍ په وروستیو کې(۱٦۹۲) کال کې د امریکا په متحده ایالاتو کې منځته راغلې. په اروپا کې په لومړي ځل د تولو د مخه په(۱۷۱٦) کال کې په فرانسه کې او په (۱۸) مه پېړۍ کې په روسیه کې نشر شوې. یواځینی هېواد انگلستان وُ، چې د ډېر وخت لپاره یې د طلا څخه استفاده کوله او بالأخره هغه هم د ناپیلیون د جنگونو په ارتباط په(۱۷۹۷ او ۱۸۱۹) کالونو کې د کاغذي پیسو څخه استفاده په (۱۹) مه پېړۍ کې پیل شوه. د کاغذي پیسو څخه اقتصادي محتوی او مضمون په دې سره را لنډیږي، چې قیمتي پیسې یې په جریان کې تعویض کړې او د واقعي پیسو د استاذي په توگه پاتې کیږي. که چېرې د کاغذ ارزښت(تولید، ټایپ، مهر او نور) په نظر کې و نه نیسو، د اسمي نښو په مقایسې سره څرگندیږي، چې ارزښت یې له صفر سره برابر دی. کاغذي پیسې اجباري نرخ لري او د دولت له لوري د دولتي مصارفو د پوره کولو په موخه نشر ته سپارل کیږي. له ځاني ارزښت څخه پرته کاغذي پیسې هغه اندازه واقعي پیسې وړاندې کوي، چې د اجناسو د جریان لپاره اړینې وي او هغه د جریان په ساحه کې تعویض کوي. کاغذي پیسې د طلا په مقابل کې د واقعي پیسو په توگه نه تبادله کیږي، مگر که چېرې د هغو اندازه د هغې طلا له اندازې څخه زیاته وي، چې دوی یې په جریان کې استازیتوب کوي، نو په دې صورت کې نوموړې پیسې بې ارزښته کیږي، د کالیو قیمتونه لوړوالی کوي، د عاید دوباره توزیع صورت نیسي او د هغه چا گټې په خطر کې لویږي، چې ثابت عاید لري(33: 51ــ52).

اعتباري پیسې یا بانکي پیسې (Credit Money or Bank Money)

له دې ډول پیسو څخه زموږ موخه د هغو بانکي او برېښنایي پیسو معرفي کول دي، کومې، چې په پرمختللي نړۍ کې تر دې کچې رسیدلي دي، چې په بازار کې د عامو راکړو ورکړو په وخت د پیسو لیدل او استعمال له منځه تللی دی، یعنې د فلزي پیسو او کاغذي پیسو لیدل ډېر کم شویدي؛ خو فلزي پیسې بیا هم د بسونو کرایو او ځینو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوچنيو راکړو ورکړو لپاره وخت نا وخت ليدل کيږي، لکه په شهري بسونو او رېل ګاډو کې د ماتو پيسو څخه استفاده کيږي، دا هم اړينه او يواځينۍ لار نه ده، هلته هم کارتونه استعماليږي، خو ولې کاغذي پيسې د غلو د وېرې څخه هم څوک نه ګرځوي او د بانکي او بربښنايي پيسو څخه کمه ګټه اخيستل کيږي. په افغانستان کې تر يوه ځايه د دې بانکي پيسو ځينې ډولونه شتون لري؛ ولې تر اوسه د هغوی ډېر ډولونه لا په افغانستان کې نه دي دود شوي، بيا هم د هغوی پېژندنه اړينه ده، کېدای شي، چې په نږدې راتلونکې کې دود شي. بانکي او بربښنايي راکړو ورکړو ته ځکه د پيسو نوم ورکړل شوی دی، چې په بازار کې د پيسو ځای نيسي، او اوس همغه رول په ډېر ښه شکل سرته رسوي کوم، چې د پيسو په دندو کې مو پېژندلی دی. څرنګه، چې پوهېږو بانکونه د هر ډول پيسو ځايونه دي، هر ډول پيسې د بانکونو سره تړاو لري؛ هغه که کاغذي پيسې، سيکې يا معدني پيسې او يا هم بانکي ډيجيټلي پيسې وي، خو دلته زموږ هدف د بانکي پيسو څخه هغه پيسې دي، چې د راکړې او ورکړې په هره معامله کې يې بانک منځګړيتوب کوي.

د بانکي پيسو ډولونه

پروفيسر "سعيد ناصر" دغه ډول پيسې په درې ډوله وېشلي دي

۱: چک(Cheque)

۲: د تبادلې تضمين يا برات(Bill of Exchange)

۳:حواله(Draft)

چک(Cheque)

چک د حساب لرونکي له خوا د بانک په نامه يو غيري مشروط ليکلی حکم دی، چې بانک ته لارښوونه کوي، تر څو پر چک ليکل شوې پيسې د چک حامل ته ورکړي، په بل عبارت چک يو غيري مشروط ليکلی حکم دی، چې د حساب لرونکي له خوا د يو مشخص بانک په نامه ترتيبيږي او نوموړی بانک پر دې مکلف دی، چې پر چک ليکل شوې پيسې د چک وړونکي(حامل) ته ورکړي(36: 62ـ63).

د چک ځانګړتياوې

۱: د ورکړې حکم: چک د ورکړې يو ليکلی شکل دی ځکه نو بايد د ورکړې په وخت کې د چک وړونکي(حامل) ته بايد حکم شوی مقدار ورکړل شي.

۲: ليکلی حکم: چک يو ليکلی غير مشروط حکم دی، په شفاهي ډول پيسې ورکول په چک کې نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳:غیرې مشروط حکم: چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، نوځکه د ورکړې په وخت کې بې له کوم شرطه اجراء کیږي. که د حساب لرونکي له خوا د پیسو د ویستلو په وخت کې کوم شرط ایښودل شوی وي نو هغه نه شي کولی ، چې د چک په واسطه له بانک څخه پیسې وباسي، ځکه چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی.

۴: د بانک په نوم: چک یوازې د بانک په نامه صادریږي، د کوم بانک په نامه، چې صادریږي د هغه بانک نوم باید هرومرو پر چک ولیکل شي.

۵: حساب لرونکی: چک د حساب لرونکي له خوا صادریږي، حساب لرونکی هغه چا ته ویل کیږي، چې په بانک کې حساب ولري.

٦:معلوم مقدار: پر چک لیکل شوې معلوم مقدار پیسې ورکول کیږي.

۷: دحساب لرونکي لاسلیک: پر چک باید د حساب لرونکي لاسلیک موجود وي، بې له لاسلیک څخه چک اعتبار نه لري.

۸: د پیسو شکل: چک د پیسو د ویستلو په خاطر استول کیږي، نو له همدې امله د چک په واسطه نور شیان نه ورکول کیږي.

په چک کې شاملې خواوې

۱: د چک ترتیبوونکی: هغه څوک دی چې په بانک کې حساب ولري.

۲: د چک وړونکی: هغه څوک چې بانک ته چک وړي.

۳: بانک: هغه خوا، چې چک ورته د اجرا لپاره وړل کیږي.

د چک ډولونه

۱:حامل چک: دا هغه چک ته ویل کیږي، چې هر چا بانک ته یووړ، پیسې پرې تر لاسه کولی شي. په حامل چک کې د چک وړونکي نوم نه وي ذکرشوی، هر چا چې بانک ته یووړ، بانک یې اجرا کوي، د ورکېدو په صورت کې بانک مسئولیت نه لري.

د حامل چک ځانګړتیاوې

۱: حامل چک له اجرا کولو څخه وروسته د وړونکي نوم لیکل کیږي، لکه رضوان د چک حامل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲: تصدیق: حامل چک د انتقال په صورت کې تصدیق ته اړتیا نه لري، د انتقال سره یې یو ځای ټول حقوق بل شخص ته انتقالیږي.

۳: د حامل چک پر شا، حساب لرنکی، چک وړونکي ته لاسلیک کوي او په بانک کې یې حواله کوي او بانک لاسلیک ته په کتو سره چک اجرا کوي.

۴:ساتنه: حامل چک ډېر محفوظ نه وي، هر څوک کولی شي له لاسته راوړلو سره سم یې بانک ته یوسي او پیسې ترلاسه کړي.

۲:حکمي چک: عبارت له هغه چک څخه دی، چې بانک ته د وړونکي نوم پر چک لیکل شوی وي او دا چک هغه وخت بانک اجرا کوي، چې بانک د چک راوړونکی په پوره توګه وپېژني، له پېژندلو پرته بانک چک نه اجرا کوي.

باید یادونه وشي، چې کله په حامل چک کې د وړونکي نوم ولیکل شي په حکمي چک بدلیږي.

۳:کراس چک: دا هغه چک دی، چې دوه موازي کرښې پکې کش شوي وي او د دواړو کرښو ترمنځ کله نا کله یوڅه لیکل کیږي هم، د کراس شوي چک په واسطه حساب لرونکی په نغده ډول پیسې نه شي ویستلی بلکې د ده حساب ته جمع کیږي.

۴:ورک شوی چک: هغه چک ته ویل کیږي چې د چک له خاوند څخه ورک شوی وي، د چک خاوند او د چک ترتیبوونکی باید ډېر ژر بانک ته خبر ورکړي، تر څو د اجرا کولو مخنیوی یې وشي.

۵ : سفري چک : هغه چک ته ویل کیږي چې د سفر پر مهال یې ترتیبوونکی له ځان سره اخلي، دغه چک باید د بانک د مشر له خوا لاسلیک شي او کله، چې په بهر کې د دغه بانک څانګې ته ور وړل شي، سمدستي یې اجرا کوي او له اجرا کولو وروسته یې باید لاسلیک کړي.

٦:وخت لرونکی چک: دا هغه چک دی، چې یو تاریخ پرې لیکل شوی وي، چې له هغه تاریخ وروسته یې بانک نه اجرا کوي.

۷:شکېدلی چک: دا هغه چک دی چې شکېدلی وي، اړینه نه ده، چې دوه ځایه شوی وي، که بانک ته دا معلومه شي، چې دا چک په زور شکېدلی، بانک یې له اجرا کولو څخه انکار کوي، تر هغه وخته پورې نه اجرا کیږي تر څو، چې یې د چک ترتیبوونکی لاسلیک نه کړي او ووایي چې دا چک سهواً شکېدلی دی.

۸:جعلي چک: دا هغه چک دی، چې د حساب لرونکي له خوا نه وي جاري شوی، بلکې د حساب لرونکي له چک بک څخه پټ شوی وي او د بانک په نوم یې جاري کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹:له نېټې وروسته چک: دا هغه چک دی، چې په يو ټاکلي وخت کې ادا کيږي، د مثال په ډول مصطفی ، رضوان ته چک ورکړ، چې په چک کې يې ليکلي: لسم د حمل حال دا چې نن اول دحمل دی، نو دغه چک به د ورې په لسمه ادا کيږي، له دغه تاريخ څخه مخکې نه شي ادا کېدای.

۱۰:له نېټې وړاندې چک: دا هغه چک دی، چې د جاري کولو له نېټې څخه مخکې تاريخ پرې ليکل شوی وي، د مثال په ډول نن لسم د چنګاښ دی او پر چک ليکل شوی تاريخ لسم د غويي دی.

۱۱:خالي چک: داهغه چک دی، چې يوازې د حساب لرونکي لاسليک پرې شوی وي، تاريخ او د پيسو مقدار د چک په وړونکي پورې اړه لري(31: 91ـ96).

د چک ګټې

۱: په ورکړه کې اسانتياوې: د چک په موجوديت کې د لويو لويو معاملو ورکړې، په اسانۍ سره تر سره کيږي، ځکه چک دی، چې د ډېرو پيسو د ليږد وړتيا لري، په نغده ډول د ډېرو پيسو ليږدول اسان کار نه دی.

۲: د ورکړې ثبوت: چک په يوه معامله کې د ورکړې ثبوت دی، ځکه که په کومه معامله کې ستونزه رامنځ ته شي، نو په بانک کې چک د معاملې ثبوت دی.

۳:د نغدو پيسو کمښت: په معاملو کې د چک استعمال د نغدو پيسو د کموالي سبب ګرځي.

۴:د انتقال قابليت: چک د انتقال قابليت لري، نو ځکه په اسانۍ سره له يو شخص نه بل شخص ته انتقاليږي.

۵:ورکېدل: که چک ورک شي، بانک ته په خبر ورکولو سره کولی شو چک بېرته باطل کړو.

٦: د چک په استعمال سره د پيسو د ورکېدو، سوځېدو او غلا کېدو مخنيوی کيږي او د پيسو په تبادله کې اسانتياوې رامنځ ته کوي(31: 98).

برات(Bill of Exchange)

دا يوه داسې لاسته راوړنه ده، چې د پورغوښتونکي له خوا د پوروړي په نوم صادريږي، چې په هغه کې پور غوښتونکی له پوروړي څخه غواړي، چې يو معلوم مقدار پيسې په معلوم وخت يا کله، چې يې پور غوښتونکی وغواړي ادا کړي. کله چې پوروړی برات قبول کړي، لاسليک پرې کوي، تر لاسليک وروسته برات د اخيستلو او خرڅولو قابليت پيدا کوي، پر بانک يې خرڅولی او تخفيف پرې لګولی شي. د تخفيف مانا داده، چې کله د برات تاريخ ته ورځې پاتې وي او پور غوښتونکي پيسو ته اړتيا پيدا شي نو له تاريخه مخکې يې پر بل چا پلورې او پر شاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لیکل کوي چې (ټول حقوق یې دریم ګړي ته انتقال شول). هر څومره چې د برات د ادا کولو وخت کم وي په هماغه اندازه یې سلنه کمه وي.

د برات ځانګړتیاوې

حکم: برات د پور غوښتونکي له خوا پر پوروړي حکم دی، نه غوښتنه، ځکه دا د پور غوښتونکي حق دی.

غیر مشروط حکم: برات یو غیر مشروط حکم دی، چې د ادا کولو په وخت کې کوم شرط ته اړتیا نه لري، که کوم شرط واقع شي بیا دا برات نه شي کېدی.

لیکلی حکم: د پور غوښتونکي له خوا پر پوروړي لیکلی حکم دی نه لفظي.

د لیکونکي لاسلیک: پر برات باید د ترتیبوونکي لاسلیک وي، که نه وي برات قانوني بڼه نه لري.

اړه لرل: یعنې برات په پوروړي پورې اړه لري.

قبولیت: برات، چې د چا په نوم صادرېږي، باید قبول یې کړي، که قبول یې نه کړي بل هېڅ ارزښت نه لري.

معلوم مقدار: پر برات معلوم مقدار پیسې په عددي او تورو په ډول لیکل شوي وي.

ورکړه: برات په معلومه موده یعنې په راتلونکي کې ادا کیږي.

د برات ډولونه

۱:کورني براتونه: هغه براتونه دي، چې په کوم هېواد کې لیکل شوي وي په هماغه هېواد کې چلیږي.

۲: بهرني براتونه: دا هغه براتونه دي، چې په یو هېواد کې ترتیبیږي او په بل هېواد کې قبلیږي، یا تر تیبوونکی او چاته چې ترتیبیږي په بېلابېلو هېوادونو پورې اړه لري(31: 100ــ101).

حواله (Bank Draft)

حواله هم یو چک دی، چې په بانک باندې د شخص په وسیله لیږل کیږي، چې په هغې کې د حواله کوونکي له خوا د ایستل کېدونکي شخص نوم او د حوالې شمېره ذکر شوې وي. د حوالې په واسطه دغه د پیسو لیږد لاره ډېره اسانه او یوه ارزانه لاره ده، چې په افغانستان کې د ډېر وخت راهیسې صرافانو دغه حوالې کولې او اوس مهال بانکونه په دې ډګر کې پوره برخه لري، ولې د صرافانو په واسطه تر اوسه هم حوالې سرته رسیږي، چې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوالو کې داخلي او بهرنۍ حوالې شاملې دي، ډېرى صرافان یوه نړۍ واله شبکه لري، چې د یوه هېواد څخه بل هېواد ته د حوالې په ذریعه پیسې لیږدوي(36: 66).

د مثال په ډول یو سوداګر غواړي له ننګر هار څخه خوست ته وریژې راوړي، چې د دغو وریژو ټول قیمت (۳۰۰) افغانۍ دی؛ نو په دې وخت کې سوداګر د افغان ملي بانک یوې څانګې ته، چې په ننګرهار کې ده ورځي،(۳۰۰) افغانۍ او بانکي کمیشن تادیه کوي او ورته وایي، چې د خوست په څانګه کې یوه حواله تیاره کړئ.

په بانکي حواله کې شاملې خواوې

غوښتونکی(Applicant): هر هغه څوک چې له بانک څخه د حوالې غوښتنه کوي، یا څوک چې بانک ته پیسې او کمیشن ورکوي.

ترتیبوونکی(Drawer): د حوالې غوښتونکی، چې کوم بانک ته ځي او د حوالې غوښتنه کوي، کوم بانک، چې دغه حواله تیاروي، د بانکي حوالې د ترتیبوونکي په نوم یادیږي.

ترتیب الیه(Drawee): د بانک هغه څانګه، چې د هغې په نوم دغه حواله ترتیبیږي، یا هغه څوک چې پیسې تا دیه کوي.

ترلاسه کوونکی(Payee): هغه شخص، چې په حواله کې یې نوم لیکل شوی وي، یا هغه شخص، چې په حواله کې لیکل شوې پیسې تر لاسه کوي.

په بانکي حواله کې لاندې لیکنې شوې وي

- د حوالې جاري کوونکي نوم.
- د حوالې د اجرا کولو نېټه.
- د حوالې مسلسل نمبر.
- د پیسو مقدار
- د هغه بانک نوم او پته، چې بانکي حواله یې په نوم جاري کیږي.
- د حاصلوونکي نوم.
- د بانک د امر لاسلیک

د بانکي حوالې ډولونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. حکمي حواله (Order Bank Draft): په حکمي حواله کې هغه شخص کولی شي، پیسې ترلاسه کړي، چې نوم يې پر حواله ليکل شوی وي. د حوالې د اجرا په وخت کې بانک له شخص څخه د تذکرې يا پاسپورټ پوښتنه کوي. حکمي حواله په دوه ډوله ده:

- کورنۍ حکمي حواله (Inland): دا ډول حواله د حکمي حوالې هغه شکل دی، چې په کوم هېواد کې ترتيبيږي، په هماغه هېواد کې اجرا کيږي.
- بهرنۍ حکمي حواله (Foreign Order Draft): دا ډول حوالې په يو هېواد کې ترتيبيږي او په بل هېواد کې اجرا کيږي.

2. کراس شوې حواله (Draft Cross): دا بانکي حواله د مخ په پورته برخه کې دوه موازي کرښې لري، چې دا ډول حواله لومړی حاصلوونکی په خپل حساب کې جمع کوي او دا حواله هم په دوه ډوله ده.

- کورنۍ کراس شوې حواله (Inland Crossed Draft): په کوم هېواد کې، چې ترتيبيږي، په هماغه هېواد کې اجرا کيږي.
- بهرنۍ کراس شوې حواله (Foreign Crossed Draft): په يو هېواد کې ترتيبيږي، په بل هېواد کې اجرا کيږي(31: 101ـ103).

برېښنايي پيسې (Electronic Money or E-Money)

برېښنايي پيسې هغه پيسې دي، چې د بانکونو په سيستم کې موجودې وي او په فزيکي حالت کې نه ساتل کيږي. ستاسو انلاين بانکي معاملې او کريډيټ کارتونه يې ښه بېلګه ده. کله چې تاسو سره کرېډټ کارت وي او تاسې په خپل بانکي حساب کې پيسې ولرئ، نو تاسو خپل کرېډټ کارت د کوم جنس د رانيولو په وخت کې د پيسو په ځای استعمالولی شئ؛ يعني دا چې تاسو خرڅوونکي ته لاس په لاس پيسې نه ورکوئ، بلکې د خپل بانکي حساب څخه پيسې د خرڅوونکي بانکي حساب ته انتقالوي. په امريکا کې اوس د فزيکي پيسو په ځای، برېښنايي پيسې زياتې استعماليږي او دا پيسې به په راتلونکي کې د فزيکي پيسو ځای ونيسي. ګټه يې دا ده، چې د دا ډول پيسو غلا ستونزمنه ده او جعلي پيسې نه شي پکې تېربدلی، ځکه چې ستاسو بانکي حسابونه او کريډيټ کارتونه يو ډول ځانګړی کوډ لري، چې هغه يوازې ستاسو سره وي او د دې ډول پيسو تاوانونه دا دي، چې پرته له برېښنا څخه د دې پيسو استعمال مشکل دی او بله دا، چې اوس انټرنيټي غلاوې ډېرې شويدي او داسې کمپيوټري غله يا هيکران شته، چې ستاسې بانکي حسابونو ته لاره پيدا کړي او پيسې مو غلا کړي. که وواېو، برېښنايي پيسې هغه پيسې دي کومې، چې په اتوماتيک ډول ستورکارډ کې ريکارډ کيږي، دغه کارډ يو وړوکی پروسيسر لري، کوم چې پيسې ور اچول کيږي او يا ترې کميږي. يو بل شکل د الکترونيکي پيسو د يوې شبکې په خير دی کوم، چې د کمپيوټر د پروګرامونو څخه عبارت دی، چې ديوه کار د اجرا کولو په خاطر کمپيوټر ته ور اچول کيږي، چې همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته پوستکالی وايي. همدا پوستکالی يا سافټ وېر اجازه د ليږلو او تبادلې ورکوي، په خاصه توګه دغه سوداګريزې معاملې، د کمپيوټر له خوا او د انټرنيټ په ذريعه سرته رسيږي(36: 67ـ68).

هغه تاديات چې اوس مهال په زياته کچه د مقناطيسي کارتونو (ډيبيټ کارډ، کريډټ کارډ،سمارټ کارډ، ATMکارډ او نورو) په ذريعه سرته رسيږي په لاندې ډول يې يادونه کوو.

کريډټ کارډ

سودا ګريز بانکونه، چې خپلو مشتريانو ته کوم سهولتونه وړاندې کوي؛ په هغې کې يو هم د کريډټ کارت جاري کول دي، د کريډټ کارډ د موجوديت په صورت کې کارډ لرونکي د مختلفو شيانو د پېرلو لپاره مستقيماً پيسې نه ورکوي کوي؛ بلکې کله چې کارډ لرونکي خريداري کوي نو د بل پيسې د يو خاص ماشين په واسطه ثبت کيږي او وروسته بيا دغه پيسې خر څوونکي اداري ته د بانک په واسطه ادا کيږي.

سودا ګريز بانکونه چې کوم کريډټ کارډ جاري کوي؛ د هغې مهمې نقطې په لا ندې ډول دي:

- د کريډټ کارډ لپاره د بانک مشتري کېدل ضروري نه دي؛ لېکن بعضې بانکونه کريډټ کارډ داسې اشخاصوته جاري کوي،چې په بانک کې جاري حساب، د ګټې او تاوان حساب يا د پس انداز حساب ولري.
- د کريډټ کارډ د جاري کولو لپاره بانک ته يو سند ليکل کيږي، چې په هغه کې د کارډ اخيستونکي ټول ريکارډ ليکل کيږي.
- کريډټ کارډ د هېواد په داخل کې او د هېواد څخه د باندې هم استعماليږي.
- په کريډټ کارډ باندې د کارډلرونکي په يو خاص سايز کې عکس لګېدلی وي، ځينې بانکونه په کارډ باندې د کارډ لرونکي عکس نه لګوي.
- ځينې بانکونه د حفاظت لپاره په کارډ باندې د کارډ لرونکي لاسليک اخلي.
- کارډ لرونکي بايد بانک ته د فيس ورکولو پابند وي، چې دغه فيسونه په مختلفو ډولونو وي.

د کريډټ کارډ ګټې (Advantages of Credit Card)

۱: ځان سره دنغدو پيسو له ساتلو څخه خلاصون: د کريډټ کارډ د موجوديت په صورت کې کارډ لرونکي ته دا ضرورت نه وي، چې له ځان سره نغدې پيسې وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲: د پیسو دحفاظت څخه خلاصون: د نغدو پیسو د غلا کېدو یا ورکېدو وېره موجوده وي، د کریډټ کارډ د موجودیت په صورت کې، کارډ لرونکي ته د دې ضرورت نه پېښیږي، چې نغدې پیسې د ځان سره وساتي، نو په دې توګه د پیسو دحفاظت څخه خلاصون مومي.

۳: د پیسو د شمېرلو څخه خلاصون: کارډ لرونکی، چې کله اجناس واخلي او خرڅوونکې اداري ته تادیات د بانک په وسیله کوي، نو په دې توګه کارډ لرونکي د دې ضرورت نه وي چې پیسې وشمېري.

۴: په تادیاتو کې سهولت: کله چې کارډلرونکي اجناس واخلي، نو هغه خرڅوونکې اداري ته تادیات د نغدو پیسو په شکل نه کوي، بلکې دغه تادیات د بانک په وسیله کیږي، نو په دې توګه کارډ لرونکي ته هیڅ قسم پرېشاني په تادیاتو کې نه وي.

۵: د تادیاتو ثبوت: د کریډټ کارډ د موجودیت په صورت کې، خرڅوونکې اداري ته د پیسو تادیه کول د بانک په واسطه کیږي، چې دا د پیسو د لګولو یو ښکاره ثبوت دی.

۷: د بانکوالۍ سیستم شهرت: د کریډټ کارډ په استعمال سره په هېواد کې بانکي سیستم شهرت پیدا کوي او د بانکوالۍ سیستم غوړیږي(34: 49ــ51).

ډیبټ کارډ Debit Card

(Running Finance) د قرض یو داسې ډول دی، چې په هغې کې بانک خپل مشتري ته، د هغه د بانکي حسا ب نه د یو معلوم حد څخه د زیاتو پیسو اخیستلو اجازه ورکوي، که چېرته دغه سیستم مشتري ته د برقي سیستم پیسو یا (E-Banking) په وسیله ورکړل شي، نو د دې لپاره بانک مشتري ته ډیبټ کارډ جاري کوي، که چېرته بانک مشتري ته د ATM کارډ په واسطه د هغه په حساب کې د جمع شویو پیسو څخه د زیاتو پیسو د اخیستلو اجازه ورکړي، نو ATM کارډ د ډیبټ کارډ شکل غوره کوي. د ډیبټ کارډ څخه بانک او مشتري دواړو ته فایده حاصلیږي، مشتري ته دا ګټه ده، چې د جمع شویو پیسو څخه زیاتې پیسې ترلا سه کوي او د بانک لپاره ډیبټ کارډ د ګټې یوه ذریعه ده(32: 51ــ52).

د ارزښت زېرمه کوونکی کارډ

د اعتباري او قرض کارتونو په څېر دی خو یوازې دومره فرق لري، چې پدې کې پیسې یا هغه مقدار خریداری، چې تاسو یې تر سره کوی له مخکې مشخصې وي او د دې نوي ډولونه د سمارټ کارډ په نوم یادیږي، چې د کمپیوټري چاپ لرونکي دي او کولی شي، چې مالک یې د خپل بانکي حساب څخه پیسې مصرف کړي او سمارټ کارډ په وسیله کولی شو د (ATM) ، ماشین ، شخصي کمپیوټرونو ، او مخصوصو مبایلونو څخه په ګټې اخیستنې معاملې تر سره کړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Automatic Teller Machine)   AT M Card

څرنګه چې د نوم څخه يې معلوميږي، دا يو داسې ماشين دی، چې څه وخت د بانک مشتري پيسو ته ضرورت شي، نو مشتري د دې ماشين په واسطه په مستقيمه توګه د بانک څخه پيسې ترلاسه کولی شي. په پرمختللو هېوادونو کې داسې ATM ماشينونه استعماليږي، چې مختلف کارونه تر سره کوي، مشتري د دې ماشين په واسطه په خپل حساب کې نعدې پيسې يا چيک هم جمع کولی شي.

د ATM ماشين د بانک په هغه ځای کې ځای پرځای شوی وي چېرته، چې هر يو مشتري په اسانۍ سره ورسيږي، کله چې هم وغواړي د ATM په واسطه نغدې پيسې ترلاسه کړي. د ATM په واسطه د نغدو پيسو د ترلاسه کولو لپاره يو کارډ استعماليږي، چې هغه ته ATM کارډ وايي، بانک د ATM کارډ هغه مشتري ته جاري کوي ، چې په بانک کې يو خاص حد پورې پيسې ولري. په يوه ورځ کې د نغدو پيسو د حاصلولو په خاطر ATM کارډ مختلف قسمونه لري، چې په هغې کې داسې ATM کارډ هم شته، چې د هغې په واسطه په يوه ورځ کې د زيات نه زيات (۱۰۰۰۰) اخيستی شي، په دې کې يوداسې کارډ هم شته، چې په ورځ کې د هغې په واسطه زيات نه زيات (۲۰۰۰۰) روپيو پورې نغدې تر لاسه کولی شي خو هېواد تر هېواده توپير کوي. په هر ATM کارډ باندې يو قسم کوډ نمبر ليکل شوی وي، چې هغې ته (PIN Code) يعنې (Personal Identification Code) وايي، د دغه (Pin Code) علم يوازې مشتري ته وي او د همدغه کوډ په واسطه د ATM څخه نغدې پيسې ترلاسه کوي.

د AT M په واسطه د نغدو پيسو د تر لاسه کولو طرزالعمل

د(ATM) په واسطه د نغدو پيسو د ترلاسه کولو لپاره لاندې اقدامات تر سره کيږي.

۱:د(ATM Card) د ماشين په يوه خاصه برخه کې داخليږي.

۲:کله چې کارډ د ماشين په يوه خاصه برخه کې داخل کړل شي؛ نو د ماشين پر مخ دا پيغام را ښکاره کيږي(Enter your Pin Code).

۳:مشتري د (ATM) کارډ (pin code) ماشين ته داخلوي.

۴:مشتري د (ATM) په واسطه يو مخصوص اندازه پيسې ترلاسه کولی شي کوم، چې په سکرين باندې د يوې پټۍ په شکل درج وي، که چېرته مشتري له درج شوو شمېرو څخه د پيسو کومه شمېره نه غواړي؛ نو په نوموړي شمېره کليک کوي، که چېرته نومړې شمېره هلته ذکر نه وي؛ نو بيا د پيسو نوموړې شمېره په (ATM) ماشين کې نصبوي.د(ATM) ماشين مخصوص عمل(Process) کوي، د مخصوص عمل د تکميل کېدو وروسته د ماشين پر سکرين دغه پيغام راځي(Take your card).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵: کله چې مشتري (ATM card) د ماشین ښخه وباسي، نو د ماشین د یوې خاصې برخې ښخه مطلوبه پیسې په خپله راوځي.

٦:کله چې مشتري پیسې تر لاسه کړي؛ نو په حساب کې د باقي پاتې پیسو پرچه د ماشین له یوې خاصې برخې ښخه خارجیږي(34: 52ـ54).

د(ATM) ګټې (Advantages of A.T.M)

د(ATM) داستعمال ښخه حساب لرونکي ته لاندې فایدې ترلاسه کیږي .

1 – دوخت دپاېندۍ ښخه نجات :

د(ATM) په ذریعه دنغدوپیسوپه ترلاسه کولو کې حساب لرونکي دوخت دپاېندۍ ښخه آزاد وي هغه، چي کله هم وغواړي د(ATM) په واسطه نغدې پیسې تر لاسه کولی شي .دنغدوپیسو په تر لاسه کولو کې حساب لرونکي دبانک د وخت پابند نه وي یعنې که دبانک رسمي وخت وي او که نه ،که شپه وي اوکه ورځ نوحساب لرونکي دبانک ښخه د(ATM) په واسطه پیسې ویستلی شي .

2 – د وخت ضایع کېدو ښخه مخنیوی

د(ATM) پواسطه دنغدوپیسودترلاسه کولو لپاره وخت کم مصرفیږي ،حساب لرونکي ته دا ضروري نه وي، چې دبانک ښخه د چېک کتابچه جاري کړي او نه دبانک په نوم دچېک جاري کولو ضرورت وي، حساب لرونکي په ډیرکم وخت کې د (ATM) په واسطه نغدې پیسې ترلاسه کولی شي .

3 – د انتظار کولو ښخه نجات

که چېر ته دبانک رسمي وخت دپوره کېدوښخه وروسته حساب لرونکي ته په ناڅاپي توګه دپیسوضرورت شي نو دچېک په واسطه دپیسو دترلاسه کولو لپاره هغه باید دبانک رسمي وخت ته انتظار وکړي د(ATM) پواسطه حساب لرونکي د دغه ډول انتظارښخه خلاصیږي ځکه چې هغه کله هم وغواړي د(ATM) پواسطه نغدي پیسې ترلاسه کولی شي .

4 – آسان استعمال

د(ATM) استعمال ډېر آسان اوساده دی هغه ځوک، چې ډېرکم او لږ مواد هم ولري د(ATM) سهولت ښخه استفاده کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5 – په تادیاتو کې د مشکل نه رامنځته کېدل

د (ATM) پواسطه حساب لرونکي ته دپیسو په تادیه کولو کې هیڅ قسم مشکل نه وي اوتر هغه وخته پورې د (ATM) سهولت څخه استفاده کولی شي ترڅو پورې، چې په حساب کې پیسې ولري(34: 54ـ55).

گوگل(Google) پلاستیکي کارډ

د گوگل کمپنی د قرضداری(Debit) پلاستیکي کارډ چلند ته وړاندې کوي، د گوگل Wallet card په وسیله په مغازو کې شیان را نیول کېدی شي او له بانکونو څخه پیسې را ویستل کیږي. په دې اړه د کمپنی په بلاگ کې داسې را غلي دي: چلندته د Wallet card Google پلاستیکي Debit کارډ وړاندې کول په دې منظور شوي دي، چې په دې سره د بانکونو څخه پیسې را وویستلی شي او دا کارډ په انټرنیټي جیب پورې تړلی دی، د دې کارډ څخه اوس یو ازې امریکایي اتباع گټه اخیستلی شي(36: 73).

نغدې برېښنایي پیسې(E-Cash) Electronic Cash

نغدې الکترونیکي پیسې یا E-Cash د برېښنایي پیسو یو ډول دی، د کومو په ذریعه، چې اجناس او خدمات د انټرنېټ له لارې اخیستل کیږي، نو په دې اساس هغه اخیستونکي، چې د حسابونو لرونکي دي، د خپلو حسابونو ثبت د دوی په شخصي کمپیوټرونو کې ساتي؛ د اخیستونکي کمپیوټر له لارې د حساب مقدار د خرڅوونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپيوټر ته انتقاليږي. د مبلغ دغه ټا کلي اندازه مخکې د شيانو د خرڅلاو او اخيستلو څخه د اخيستونکو د حساب څخه د خر څوونکو حساب ته انتقاليږي. د برېښنايي پيسو دغه سيستم د لومړي ځل لپاره د يوې هالنډۍ کمپنۍ(Dig cash)په نوښت رامنځ ته شو(30: 14).

برېښنايي چکونه (Electronic Cheques)

دا چکونه د انټر نېټ ګټه اخيستونکو ته دا اجازه ورکوي، چې خپل صورت حساب په مستقيم ډول پرته د کاغذي چکونو له ليږد څخه تاديه کړي او ګټه اخيستونکي يې د هماغه چک په بڼه په خپل شخصي کمپيوټر کې ليکي او هغه بل ته يې ليږدوي، چې په خپل وار بانکي حساب ته ليږدول کيږي. که چېرې د چک ترلاسه کوونکي بانک اعلان وکړي چې الکترونيکي چکونه سم او صحي دي، په دې صورت کې د پيسو يو مبلغ د ليږدوونکي بانک له حساب څخه د ترلاسه کوونکي حساب ته ليږدول کيږي. د نظر څښتنان په دې باور دي، چې د الکترونيکي چکونو لګښت د کاغذي چکونو په نسبت د يو ۱/۳ په اندازه دی په دې مانا، چې د برېښنايي چکونو لګښت کم دی. دا ګټې، چې د لګښتونو د کمښت په نتيجه کې ترلاسه کيږي، ډېری سازمانونه يې د الکترونيکي چکونو تاديې ته هڅولي دي. د بېلګې په ډول د (۱۹۹۴م) کال په مۍ مياشت کې د ويرجينيا د عامه ثروت د حساب ډيپارټمنټ، ځيني ښاري حسابونه په الکترونيکي چکونو تاديه کړل(38: 13).

ا م – پيسه (M_ Paisa)

ام – پيسه کليمه د موبايل او پيسو څخه جوړه شوې ده، چې ام – حواله، ام – مني او ام – کيش هم ورته ويل کيږي، دا دانګليسي کليمو لنډيز دی، چې د موبايل له لارې د کوچنيو راکړو او ورکړو د اسانتياؤ په موخه کارول کيږي. د لومړي ځل لپاره په (۲۰۰۷م) کال کې په تانزانيه کې د وډافون(Vodafone) او سفريکن(Safaricon) له خوا د يوې پراخه مخابراتي شبکې په ډول په کار پيل وکړ، چې بيا وروسته دا خدمات په (۲۰۱۴م) کال کې افغانستان، جنوبي افريقا،هندوستان او ختيځې اروپا ته وغزېدل. ام – پيسه خپلو پيرودونکو ته په ډېره اسانۍ سره خپل حساب کې پيسې اضافه کوي او دپيسو ويستلو، د پيسو ليږد او د توکو او نورو خدماتو د پير او پلور په وخت کې هر ډول اسانتياوې برابروي.دغه خدمات ګټه اخيستونکو ته دا زمينه برابروي، چې په ډېره اسانۍ سره په خپلو حسابونو کې پيسې اضافه او په خپل ګر ځنده تيليفون کې يې خوندي کړي او نورو ګټه اخيستونکو، د توکو او خدماتو پلورونکو ته د پيسو د ليږد يا ادا کولو په وخت کې ديو خوندي او مطمئن پيغام د استولو سره د نغدو پيسو لاس ته راوړلو اسانتياوې برابرې کړي. د ام – پيسه وړاندې کوونکي د ګټه ا خيستونکي څخه د ډېر کم لګښت په ګرځولو د پيسو د ليږد او ويستلو اسانتياوې برابروي. ام – پيسه ته د بې ځانګې بانکي خدمات هم وايي. د ام – پيسه پيرودونکي کولی شي، چې د شبکې د استازو،لوی مارکېټونو، پرچون دوکانونو او د ټيليفوني خدماتو پلورونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه د بانک په استازیتوب اضافي پیسې لاس ته راوړي. د ام ــ پیسه خدمات په ډېره چټکۍ سره خپرېږي، چې په (۲۰۱۰م) کال کې په پر مختللې نړۍ کې د غوره او کامیابو خدماتو څخه وو، او په (۲۰۱۲م) کال کې په کینیا کې د ام ــ پیسه (۱۷) ملیونه ډالر ونډه ثبت شوې وه. دغه خدمات په ملیونونو خلکو کې په اسانه مالي لاس رسي او د غلا او شکو د جرمونو د راکمولو پر سر تقدیر شول(36: 69ــ71).

د پیسو نوی نسل(انټرنیټي پیسې)

دا د پیسو نوی پړاو دی، چې په مختلفو نومونو یادیږي، دا د برېښنايي پیسو یو ډول دی خو د نورو برېښنايي پیسو څخه زیات توپیر لري، چې په لاندې ډول یې تر بحث لاندې نیسو.

سایبر پیسې (Cyber Cash)

په امریکا کې یوه کمپنۍ 1994 کې رامنځ ته شوه، چې د کرېپټو ګرافۍ څخه په ګټې اخستنې یې د ورکړو یا تادیاتي خدمات تر سره کول او د وخت په تېرېدو سره له منځه لاړه اوس، چې کله موږ د سایبر کېش له اصطلاح سره مخامخ کیږو نو موخه ترې هماغه کرېپټو کرنسۍ دي.

ډیجیټل کرنسي(Digital Currency)

ډیجیټل پیسې مجازي پیسې دي، کومې، چې په برېښنایز ډول پنځول کیږي او زېرمه کیږي. ټولې ډیجیټل پیسې کریپټو کرنسۍ نه دي، بواژې همدا کریپټو کرنسۍ بنه یې د ډیجیټل پیسو یو ډول دی.

مجازي کرنسي(Virtual Currency)

په ۲۰۱۲ کال کې د اروپا مرکزي بانک مجازي پیسې داسې تعریف کړې، چې مجازي پیسې، هغه ډیجیټل پیسې دي، چې د کوم خاص اورګان له لوري نه کنټرولیږي، بلکې د مجازي پیسو د پنځوونکو له لوري کنټرول او خپرېږي، او همدارنګه د یوې مجازي ټولنې له خوا منل شوې او د همدغې ټولنې له لوري کارول کیږي.

کرېپټو کرنسي(Crypto-Currency)

کریپټو کرنسۍ د ډیجیټل پیسو یو فرعي سېټ دی یا په بله وینا، کریپټو کرنسي د ډیجیټل پیسو یو ډول دی او د کریپټو ګرافۍ په وسیله رامنځ ته کیږي، او دغه کریپټو ګرافي دغو پیسو ته دا ځواک ورکوي، چې د دوی جعلي پیسو جوړول نا ممکن کړي او، چې کله د مجازي پیسو یادونه کیږي نو موخه ترې همدا کرېپټو کرنسۍ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوټ: دغه پورته اصطلاحات مو ځکه بیل و کارول، چې ځینو لوستونکو ته ستونزې ایجادوي او توپیر یې نه شي کولی او همدارنګه دغه (Digital Currency, Virtual Currency, Crypto-Currency and Cyber-Cash) ټول اصطلاحات مترادف کارول کیږي خو واقیت دا دی، چې کریپټو کرنسي، سایبر کرنسي یا سایبر کېش او مجازي پیسې یو شان دي او د ډیجیټل پیسو تر عنوان لاندې کارول کیږي.

د کریپټو کرنسی لنډه پېژندنه

د مختلفو اقتصاد پوهانو له نظره د کریپټو کرنسی پېژندنه

کریپټو کرنسي د ډیجیټل پیسو یو ډول دی، چې د کریپټوګرافۍ په وسیله رامنځ ته کیږي او د بلاکچین ټیکنالوژۍ کې داسې کارول کیږي، چې د هغوی کاپي کول تقریبا ناممکن دي. ځینې علما بیا وایي، چې کریپټو کرنسي هغه نوم د ی، چې یو ډول غیري فزیکي پیسو یا ډیجیټل پیسو ته ورکړل شوی. په بل ځای کې داسې راپېژندل شوي، چې کریپټو کرنسي یو ډو ډیجیټل شتمني ده او په ډیجیټل نړۍ کې د کریپټوګرافۍ په وسیله د تبادلې د وسیلې لپاره رامنځ ته شوې د "کریپټو" کلمه هغه رمز یا کریپټوګرافۍ ته اشاره کوي او بیا د بلاک چین ډېټابېس ته وراضافه کیږي. او بیا وروسته دغه "کرنسي" د دې د استعمالونکو ترمینځ د تبادلې د وسیلې په توګه پیژندل کیږي(12: .271-281).

د ډیجیټل پیسو شالید

د لمړي ځل لپاره په ۱۹۹۸ کې د (Wei Dai) په نوم یو اقتصاد پوه یوه لیکنه خپره کړه، چې د برېښنايي پیسو یو مبهم ویشل شوی سیستم، چې د ("b-money",) په نوم ؤ په کې تشریح شوی ؤ. له هغې لږ وروسته یو بل پیاوړي اقتصاد پوه د (Nick Szabo) د (bit gold) په نوم ، چې (bitcoin) ته ورته وې رامنځ ته کړې، چې یو برېښنايي کرنسي سیستم ؤ. لمړی غیري مرکزي (decentralized) کریپټو کرنسي په ۲۰۰۹ کال کې د (Satoshi Nakamoto) له خوا رامنځ ته شوه، چې کریپټو ګرافي تابع یې کاروله(SHA-256, a cryptographic hash function).

په ځینو څېړنو کې راځي، چې ساتوشي ناکاموتو د یو بانک سره د خپلو پیسو په اړه شخړه رامنځ ته شوې وه نو هوډ یې درلود، تر څو داسې یو سیستم رامنځ ته کړي، چې دریم ګړی په کې موجود نه وي او هر څوک و کولی شي پرته له دریم ګړي مستقیم ډول د پیسو او سوداګریز معاملات تر سره کړي. داسې یو نظر رامنځ ته شو، چې ولې یو شخص د خپلو معاملاتو تر سره کولو لپاره دریم ګړي ته، چې بانک د ی اړتیا ولري او همدغه بانک دی، چې زموږ د توکو د قیمتونو د لوړوالي سبب ګرځي ځکه زموږ څخه فیس اخلي. لکه سوشل مېډیا، چې رامنځ ته شوه ځکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوشل مېډيا کې هر څوک په خپله خوښه کولی شي هر څه يې، چې زړه و غواړي هماغسې خبرې پوسټ کوي د کرېپټو کرنسۍ په سيستم کې هم همدا شان دی، هر څوک چې هر چا سره په هر ځای او هر چېرې، چې زړه و غواړي خپل د پيسو او سوداګريز معاملات تر سره کولی شي. د بېټکواين د قيمت په اړه داسې ويل کيږي، چې لمړيو کې د يو بېټکواين قيمت ډېر ټيټ ؤ او هر چا به، چې غوښتل يوه پيتزا تر لاسه کړي نو بايد دوه سوه بيټکواينه ورکړي، په دې مانا، چې د يوې پيتزا قيمت دوه سوه بېټکواينه ؤ. د الکترونيکي پيسو له طريقه ډيجيټل نغدي تاديه وروسته له هغه مشهوره شوه، چې د کمپيوټري سيستم بانکداري رامنځ ته شوه. خو بايد يادونه وکړو، چې دغه وخت کې انټر نېټ رامنځ ته شوی ؤ. يو مرکزي سرور له همدې کبله ډاډ ترلاسه کوي، چې فنډونه يو ځل مصرفيږي پدې سيستم کې خلک د تنظيم شويو او کنټرول شويو اصولو پر اساس معامله کوي، چې ممکن د اسعارو ارزښت او د اشخاصو شتمني اداره کړي دا استدلال کيږي، چې که افراد وتوانيدل، چې د مرکزي شبکې له لارې په خپلو منځو کې په ازادانه ډول معامله وکړي نو ټولنه به پخپله د دې د ارزښت په ټاکلو کې مرسته وکړي. نوموړي اسعار به يو ډيټابيس ته اړتيا ولري، چې په جلا جلا توګه د انفرادي معاملو د ثبت کولو توان ولري، چې اصلاح کول او غلا کول ناشوني کوي. بېټکواين د بلاکچېن ټکنالوژۍ ته وده ورکړې، چې دا ټول اهداف لاسته راوړي او د يوې وسيلې د مشروعيت لپاره يو پليټ فارم برابر کړي، چې د تبادلې يا کرېپټوکرنسۍ د ډيجيټلي وسيلې په توګه ثبت او پېژندل کېدی شي(20: .16-40).

کرېپټو کرنسي او اسلام

پورته قواعدو ته په پام سره مهمه ده، چې د کرېپټوکرنسۍ ارزونه وکړو او و يې څېړو، چې آيا د مال(Mal) يا کرنسۍ شرايط پوره کوي. د کرېپټوکرنسۍ تر ټولو مشهوره ډول بېټکواين دی نو ځکه د مقالو او په ځانګړې توګه فتوا (د علماؤ نظرونه) د بېټکواين سره تړاو لري کله، چې د بېټکواين په اړه فتوا يا نظر ورکول کيږي نو په ټولو کرېپټو کرنسيو باندې عملي کيدی شي ځکه ټولې يو شی ځانګړتياوې لري. په هر صورت، د هر ډول کرېپټوکرنسيو ټاکلو لپاره اصول او دليلونه ورته دي. له همدې کبله د بېټکواين پورې اړوند موجوده ادب په ځانګړې ډول د کرېپټوکرنسيو په پام کې نيولو سره په پراخه کچه ګټې لري. په عموم کې علماء، او شرعي کارپوهان دوه مختلف نظرونه لري د علماؤ لمړۍ ډله پدې نظر ده، چې کرېپټوکرنسۍ حرامې دي يعنې د شريعت لخوا منع شوې؛ بله ډله پدې نظر ده، چې کرېپټوکرنسي په اصل کې حلاله ده يعنې جواز لري.

لومړی ليد: کرېپټوکرنسي حرامه ده

د لاندې علماؤ له خوا د دغې نظر ملاتړ شوی دی او هغو خپل نظر په لاندې ډول شريکوي:

د مصر لوی مفتي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مصر لوی مفتي شیخ شاکي اعلان وکړ، چې بټکواین او کرپټوکرنسۍ حرامې دي؛ نوموړي شیخ د خپلو نورو دلایلو په منځ کې دغه څو لمړني دلایل په خپلو بیانونو کې په ګوته کړي:

❶: بټکواین په اسانۍ سره د ناقانونه فعالیتونو لپاره کارول کیږي؛ له همدې کبله خلک بټکواین په لویه کچه د غیرې قانوني او د غیرې شرعي نا موافقو اهدافو لپاره کاروي ترڅو د دولتونو او اړونده چارواکو څخه ځان پټ کړي.

❷: بټکواین غیرې منطقي دی او یوازې د انټرنټ له لارې کارول کېدی شي.

❸: بټکواین د پیسو مینځلو او درغلیو لپاره اجازه ورکوي.

❹: بټکواین هېڅ مرکزي اختیار نه لري، چې د ده سیستم څارې مګر دا د پولي سیستم نظارت او کنټرول لپاره د مرکزي بانکونو او حکومتونو کنټرول له منځه وړي(11: 15 ــ31).

د ترکیې حکومت:

د ترکیې حکومت مذهبي ډلې هم اعلان وکړ، چې بټکواین او نور ټولې کرپټوکرنسۍ منع دي؛ د مجازي اسعارو پېر او پلور پدې وخت کې له مذهب سره مناسب نه دي؛ د دې حقیقت له کبله، چې د دوئ د ارزښت ارزیابۍ لپاره خلاص دی (ډېره دوکه او غرر) دا په اسانۍ سره د غیرې قانوني فعالیتونو لکه د پیسو مینځلو لپاره کارول کیدی شي او دوی د دولت د پلټنې او نظارت لاندې نه دي.

د فلسطین د فتوا مرکز:

د فلسطین د فتوا مرکز هم د بټکواین او کرپټوکرنسۍ په اړه فتوا صادره کړه. فتوا ادعا کوي، چې بټکواین او کرپټوکرنسۍ حرامې دي او د لاندې دلایلو پر اساس ممنوع دي:

❶: د بټکواین خپرونکي نامعلوم دي هېڅ حکومت یا مرکزي اداره یې تر شا شتون نه لري د غیرې مرکزي واک او نظارت سیستم د موجودیت له موخې سره رامنځته کیږي؛ دا بې اعتباره او غیرې حقیقي دي.

❷: بټکواین د قمار یو ډول دی څکه، چې خلک د تضمین رامنځته کولو پرته په بټکواین کې ډېرې پیسې پانګونه کوي، چې بټکواین جوړ کړي د بریا او ناکامۍ تضمین یې معلوم نه دی. د بټکواین استخراج کونکي هڅه کوي، چې ریاضیکي پازلونه (Puzzles)حل کړي او که دوی بریالي شي پیسې ترلاسه کوي مګر که ونشي کولی په مقابل کې یې هېڅ هم نه ترلاسه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3: بېټکواین په لوړه اندازه ضیاع ده ځکه، چې په بېټکواین او نورو کرېپټوکرنسیو کې د احتکار د کنټرول لپاره هيڅ اساس شتون نه لري.

شېخ هیتام له انګلستان څخه:

په انګلستان کې میشت عالم شېخ هیتام په عربي ژبه یوه مقاله کې لیکلي او پکې یې ویلي، چې بېټکواین او نور کرېپټو کرنسۍ منع دي او د شریعت سره مطابقت نه لري. د اصلي دلایلو سره هغه ادعا کوي،چې:

1: د کرېپټوکرنسۍ د سرو او یا نورو کرنسیو پشتوانه(د سرو زرو ملاتړ) نه لري.

2: کرېپټوکرنسي قانونیت نلري او نه هم د کوم دولت یا مرکزي څارنې او کنټرول سیستم لاندې دي.

3: کرېپټوکرنسي په اسانۍ سره د پیسو مینځلو او غیرې قانوني اهدافو لپاره کارول کیدای شي(13: 101-91).

د بېټکواین د محرومیت عمومي دلایل:

۱: قانوني معامله نده. ۲: اجراء کونکی یې معلوم نه دی. ۳: د احتکار ملاتړ کوي. ۴: باثباته نه دي.

دوهم لید: کرېپټوکرنسي په پرنسیپ کې جواز لري:

نور عالمان پدې نظر دي، چې په پرنسیپ کې جواز لري. دغه نظریه هم زمونږ د تېرو توضیحاتو په رڼا کې د (مال) تعریف او ځانګړتیاؤ ته په کتو تحلیل کیدلی شي.

دلته یو مشهور فقهي اصل دی، چې د قانون پوهانو لخوا توضیح شوی(الاصل فی المعاملات لاباحة) دا معنی ورکوي، چې په مالي او تجارتی معاملو کې اصلي قاعده جواز دی؛ په بل عبارت، هر څه جواز لري مګر که مونږ دا په ښکاره ډول د شرعي اصولو سره په تضاد کې و نه مومو.

د دې اصل له مخې کرېپټوکرنسي اساسا جواز لري په ورته ډول، هر څه د پیسو په توګه کیدلی شي که چیرې دا ځانګړتیاوې ولري:

۱: د خلکو ترمنځ د ارزښت لرونکي جنس په توګه چلول کیږي.

۲: د ټولو لخوا د تبادلې د وسیلې په توګه منل شوی وي.

۳: د ارزښت د اندازه ګیری وړ وي.

۴: د حسابي واحد په حیث کار وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له همدې کبله کومه کرېپټوکرنسي، چې دا شرایط پوره کوي(لکه بټکواين) د پیسو په توګه منل کیږي. د سویلي افریقا اسلامي مدرسې د فتوا مرکزي دارالعلوم زکریا هغه دریځ غوره کړی، چې بټکواین د مال شرایط پوره کوي او له همدې کبله د سوداګرۍ لپاره جواز لري. په هر صورت، دوی یادونه کوي، چې د اسعارو وړ ورګرځول شي؛ دا باید د اړوند حکومتي ادارو لخوا تصویب شي. معاصر مثال د بټکواین د وېنزویلا اقتصادي بحران دی، ځکه ویزوېلا کې ، چې انفلاسیون بیخي شدید ؤ نو خلکو بټکواین ته پنا یوړه او دوی بټکواین د تبادلې او ارزښت زخیره کېدلو یوه معتبره کرنسي یاده کړه.

په عمومي اصطلاحاتو کې؛ د غیرې قانوني هدف لپاره د حلال شي کارول دغه شیان پخپله غیرې قانوني نه ګرځوي. مثال کې یې یو حدیث شریف موندلی شو؛ چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د شرابو یو سوداګر ته د انګورو له پلور څخه منع کړې ځکه شراب جوړول حرام دي. مګر د حلالو اهدافو لپاره د انګورو تولید یا تجارت یې ندی منع کړی. پدې ټکي کې دا په ځانګړې ډول د یادولو وړ ده، چې ټول حکمي اسعار د ناقانونه اهدافو لپاره لکه د پیسو مینځلو، درغلیو او غیرې قانوني سوداګریو لپاره کارول کیږي. دا په اسانۍ سره منلی شو، چې د متحده آیالاتو ډالر هم د کرنسي، پیسو مینځلو او نورو غیرې قانوني اهدافو لپاره په پراخه کچه کارول کیږي(15: 1 ــ 11).

کرېپټو کرنسي څرنګه کار کوي؟

بټکواین یو مرتبط سیستم دی،داسې نه دی لکه دودیز سیستم، لکه څرنګه، چې په دودیز تادیاتي سیستم کې د بېلګې په توګه ویزه، ماسترکارډ یا نورې بربنښنایي معاملې، چې تر منځ یې یو دریم ګړی یا کومه مالي اداره موجوده وي او دغه دریمګړې اداره د دوی ټول مالومات کنټرولوي او د دوی معاملې تضمینوي، همداشان د همدې خدمت په مقابل کې دی یوه اندازه فیس اخلي، د دې تر څنګ معامله کونکي هم مطمئن وي، چې د دوی پیسې او مال خوندي دی. بټکواین یو بشپړ ماډل لري؛ د دې امنیت د کرېپټوګرافي لوګاریتمونو لخوا تضمین شوی؛ د حکومت یا حکومتونو لخوا د خوندیتوب پرځای دا یو خوندي لوګاریتم هش (SHA) دی، چې (256 bites) کیږي. په دودیز سیستم کې دبېلګې په توګه که چېرې تاسو یو ډالر شبکې ته وسپارۍ نو دا به تضمین کړي، چې تاسو به وکولی شئ یو ډالر ترلاسه کړئ هر کله چې وغواړئ خو په کرېپټو کرنسۍ یا بټکواین کې داسې نه ده. په هر صورت, هېڅ شخص، اداره یا دولت یې تضمین نه کوي؛ ځکه، چې هیڅوک د شبکې ملکیت نلري. هیڅ تضمین شتون نه لري، چې بټکواین له دودیزو اسعارو سره یو ثابت ارتباط ولري. بټکواین په 2011 کال کې له 1$ څخه کم خو په 2013کال کې 1200$ څخه زیات خو اوس مهال په 2021 کال کې د یوه بټکواین قیمت شاوخوا 50000$ ډالرو پورې دی. سربېره پردې, بټکواین خلاصه سرچینه ده؛ هر څوک کولی شي د دې سرچینې کوډ ترلاسه کړي، کوچني تغیرات رامنځته کړي او بټکواین ته ورته شبکه جوړه کړي او لدې سره خپله شخصي کرنسي جوړه کړي. په هر صورت, د بټکواین مرکزي پروتوکول تر څو یو څوک بدلون په کې راولي ډېر ستونزمن دی او وجه یې د دې کرنسۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غیرې مرکزیي (Decentralize system)سیستم دی. خو که څوک خلاق فکر لري، او دوی دا فکر کوي، چې د دوی د بټکواین په نسبت ښه ایډیا یا نظر لري تر څو نوې بله ډیجیټلي کرنسي جوړولی او پنځولی شي نو بیا په ډېرې اسانۍ سره کولی شي یوه نوې کرنسي جوړه کړي، چې د دې ښه مثال په اوس مهال کې د پای نېټورک په نوم کریپټو کرنسي ده، چې په اوس وخت کې د افغانانو تر منځ زیاته مشهوره شوې. د بټکواین په استخراج کې، زرګونه سیالي کونکي د ریاضیکي پېچلیو تخنیکونو د حل لپاره رقابت کوي. که یو څوک دا تخنیک حل کړي د بټکواین د نړیوال لیږد ثبت کې یې بلاک اضافه کیږي او انعام ورکول کیږي او دا انعام 25Bitcoins دی. په هر صورت، دا خورا زیات کمپیوټري ځواک غواړي؛ تر ټولو مشهوره طریقه تر څو دغه ریاضیکي ستونزه یا رمز حل کړي او یو بلاک زیات کړي نو یو ګروپ استخراج کوونکي سره یو ځای کیږي یو بل سره مرسته کوي او په ګډه یوه ستونزه یا ریاضیکي پېچلې لوګاریتمي فرمولونه حلوي او یو بلاک رامنځ ته کوي، چې په دې سره دوی په ګډه انعام تر لاسه کوي او ګټه د ټولو سره شریکه وي، چې ۲۵ بټکواینه وي. په اصل کې دا فکر موجود ؤ، چې بټکواین به "د خلکو کرنسي" وي او دا د محاسبې قوت به غیرې مرکزي وي او هر څوک د بټکواین د ستونزو په حل کولو کې یو شان فرصت لري، چې هیش فنکشن یا تابع په نوم یادیږي. سربېره پر دې دا جوته شوې، چې هېش فنکشن د ځانګړو اسبابو او ماشینونو لخوا په موثره توګه حل کیدلی شي، چې د همدغې فنکشن لپاره جوړ شوي دي او دغه ماشینونه یوازې همدا فنکشن یا تابع لري. متوسط شمېر خلک د خپلو کمپیو ټرونو په وسیله، خو زیات شمېر خلک بیا په سلګونه زره ډالره په هغو ماشینونه باندې مصرفوي، چې یوازې هیش فنکشن لري تر څو دغه تابع حل کړي. زیات شمېر خلک شته، چې له همدې لارې څخه هره ورځ 3000 ډالرو څخه زیات عاید ترلاسه کوي یا په کال کې د بټکواین له استخراج څخه تر 1m ډالرو زیات عاید ترلاسه کوي(14: 617 ــ 622).

د کرپټو کرنسۍ قانونیت

(Ribeiro) په خپله څېړنه کې داسې لیکي، عدلي ځانګه یا اداره دا مني، چې مجازي پیسې یو ښه خدمت وړاندې کوي او کولی شي تجارتي کړنو ته پرمختګ ورکړي. د دې تر څنګ یو بل اقتصاد پوه(Kelion, 2013)؛ بیا په خپله څېړنه کې داسې لیکي: تاسو کولی شئ برلین څخه د بیر په شمول هر څه وپیرئ، په مستردام کې د پیزا غوښتنه وکړئ، په اډینبورګ کې ټیکسي په کرایه ونیسئ، په لجوبلجنا کې د غاښونو معاینه ترسره کړئ، په نیکوسیا کې یو سند ترلاسه کړئ، په مسسچو سټیشن کې جواز وپېرئ او نور. د بټکواین لومړنۍ سوداګریزې معاملې ثبت د 2010 کال د May په میاشت کې رامنځته شو چیرې، چې Laszlo Hanyecz یو فلوریډایی پروګرامر له Papa John's څخه د دوه پیزا پیرودلو لپاره (10,000 Bitcoins)وکارول، په هغه وخت کې یې په اټکل سره 60$ ارزښت وه. Hanyecz دا فرض کړه، چې د دوو پیزاګانو لپاره او د یو چا د وخت د جبران لپاره کافي بټکواین دي مګر نن سبا د بټکواین هغه مقدار شاوخوا 5m $ ته رسیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بلاکچېن لنډه پېژندنه

د بېټکواین پلېټ فارم اساس د بلاکچېن په نوم ټکنالوژي ده. بلاکچېن د بېټکواین پلېټ فارم د سرو زرو ځای کرځیدلی. بلاکچېن یوه نوې ټیکنالوژي ده او دغه ټیکنالوژي به په کاروبار کي د مالي معاملو په سره ته رسولو کې ستر بدلون را ولي. دلته یې له پنځو کلیدي ټکو څخه یادونه کوو.

۱: دغه ټیکنالوژي، چې د وېشل شوې ټیکنالوژۍ نوم هم ورکړ شوی یوازې تر بېټکواینه محدوده نه ده بلکې د دې ټکنالوژۍ په وسیله زیات نور مالي کارونه تر سره کېدلی شي.او د بلاکچېن او توزیع شوي لېجر کلمې د اړونده ټکنالوژیو په پراخه مجموعو باندې پلي کیږي یا په دې مانا، چې په نورو تخنیکي کارونو کې هم ترې استفاده کېدای شي. د دې ټکنالوژۍ د کارولو لپاره د کرېپټو کرنسي پرته ډېری نور ځایونه شتون لري، چې په هغو کې ترې ګټه اخستل کیږي.

۲: دغه مشترک توزیع شوی لېجر د مرتبطو، منعکسو شویو، او ریکارډ شویو معاملو یو سیټ دی. د محاسبینو لپاره څوک چې دا لولي؛ دا په سټرایډونو کې د دوه ګوني ثبت لېجر په څېر دی. د لېجر سیستم تصور کړئ، چې په ورته وخت کې د زرو محاسبینو له خوا د هرې معاملې لپاره ساتل کیږي او یا په نظر کې نیول کیږي.

۳: په توزیع شوي لېجر کې ټول ترسره شوي معاملات په شبکه کې د برخه اخیستونکو لخوا په مستقله توګه تائیدیږي او بیا په انفرادي ډول په لېجر کې ساتل کیږي.

۴: د دې ټکنالوژیو غیرې مرکزي طبیعت، د منځګړي نه درلودل یعني کوم بانک یا بله اداره د معامله کوونکو تر منځ نشته او هر چا ته اجازه ورکوي، چې ونډه پکې واخلي ځکه، دوئ د پروتوکولونو(یو کمپیوټري ژبه ده، چې کمپیوټرونه سره نښلوي تر څو مالومات سره تبادله کړي) له مخې رامنځته شوي مقررات تعقیبوي؛ په پیل کې دا یوازې د یو څو پوهنتونو او دولتي نهادونو شخصي ډله وه، چې د دغې ټیکنالوژۍ څخه یې ګټه پورته کوله، مګر په پایله کې انټرنیټ غیرې مرکزیت غوره کړ اوس هر څوک کولی شي ونډه پکې واخلي او د انټرنیټ کارولو سره ترې ګټه پورته کړي.

۵: د منځګړي لرې کول به مًثمریت او خوندیتوب ډېر کړي ځکه منځکړې ادارې لکه بانک زموږ څخه فیس یا کمېشن اخلي.

د بلاکچېن ګټې

بلاکچېن اعتماد رامنځته کوي، بېروکراسي له منځه وړي، فساد، رشوت، مالیاتي خلاؤ او داسې نورو سره مبارزه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلاک چېن یوځو غیر معمولي ورتیاوې لري د دوئ څخه یوه دا ده، چې تاسو کولی شئ سمارټ قراردادونه رامنځته کړئ دا هغه څه دي، چې په ښکاره ډول هر څه ښیي. دا یو داسې ترون دی، چې پخپله پروسس اجرا کوي او د قراردادونو، پلي کونکی، کنټرول، فعالیت او تادیه یې اداره کوي(12: .271-281).

د بېټکواین هر اړخیزه پېژندنه

- کرېپټوکرنسي د الکترونیکي تادیاتو سیستم او یو عام لېجر دی، چې ټول په یوه واحد کې له بېټکواین څخه عبارت دی.
- بېټکواین د انعام په نوم میکانیزم له لارې رامنځته شوی، چې د استخراج (mining) په نوم یادیږي، چې د ډېرو پېچلو ریاضیکي ستونزو حل اړین دی تر څو بېټکواین تر لاسه کړو او دغه چاره مرحله په مرحله ستونزمنه کیږي.
- هغه سیستم ،چې په مرسته یې د پیسو او تادیې سیستم خوندي کیږي بېټکواین دی.
- بېټکواین یوله بل سره نښتی سیستم دی، چې د ډلیزې روښتیا پر اساس اداره کیږي.

د بېټکواین ځانګړتیاوې

د بېټکواین لاندې ځانګړتیاوې د بېټکواین د مدافعینو لخوا توضیح شوې:

۱: غیرې مرکزي سیستم دی، د حکومت کنټرول یا د مالکیت احتمال له منځه وړي. سربېره پر دې، بېټکواین یوه محدوده اندازه شتون لري، هېڅ یوه اداره یا ارګان نوموړي اسعار تولید یا د زیاتوالي او کموالي له لارې یې ارزښت نشي تغیر کولی. دغه سیستم د بېټکواین ارزښت د عرضې او تقاضا اقتصادي طبعي قوانینو ته پرېږدي.

۲: بلاک د ټولو رسمي تبادلو مستقل عامه ثبت دی، چې په سیستم کې رامنځته کیږي او د بېټکواین یوه اړینه برخه ده. بلاک چېن د جعل کولو د مخنیوي پرمهال نظم او تبادلې ته په وده کې مرسته کوي.

۳: اشخاصو او سوداګرو ته الکترونیکي تادیات په هر وخت کې کولی شي، چټک پروسس کړي او لګښت یې ډېر کم دی، د معاملاتو د پروسس له جریان څخه منځګړې اداري لرې کوي.

۴: که څه هم د بېټکواین د ټولو معاملو توضیحات په عامه ډول ساتل کیږي؛ د ښکیلو اشخاصو پېژندنې نسبتاً نامعلومې پاتې کیږي، یعنې په دې ټکنالوژئ کې هیڅ څوک یو بل نه پېژني.

۵: د بېټکواین راکړه ورکړه د کاروونکو ترمنځ په مستقیم ډول ترسره کیږي یعنې پرته له کومې واسطې لکه بانکونه یا نورې مالي ادارې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦: د بېټکواین د راکړې ورکړې تصدیق د شبکې د حرکت لخو ترسره کیږي او د بلاک چین په داخل کې په یوه توزیع شوي لېجر کې ثبت کیږي.

٧: د بېټکواین اعظمي شمیر 21millians پورې محدود دی، یعنې تر اوسه یوازې همدومره موجود دي(20: .40-16).

د بېټکواین ګټې

- د سیاست له پلوه مستقلې پیسې دي.
- په مستقله توګه یعنې خودسرانه د حکمي پیسو په شان نشي رامنځته کیدلی.
- جعلي نه شي کیدلی، د دې یو بنه ځانګړنه همدا ده، چې جعل کاري په کې نامکنه ده.
- ډېر خوندیتوب لري، د ملکیت د سوانحو او د تېرو راکړو ورکړو د کمپېټو د ثبتولو له لارې هم خوندي ساتل کیږي.
- غلا او یا د چا لخوا کنګل کیدای نشي، ځکه د دې ټکنالوژۍ اپشنونه ډېر ستونزمن دي.
- په ډېر شفاف ډول یې د غیرې باوري کسانو ترمنځ بې باوري له منځه وړي، ځکه جعل نه شي کېدای.
- کولی شي په څو ثانیو کې د نړۍ هرې یوې برخې ته په چټکه او موثره توګه عمل وکړي.
- د راکړې ورکړې ډېر کم لګښت، لدې کبله نړیوالو پیسو د خارجي تبادلې لګښت او د خارجي تبادلې خطر له منځه وړی.
- د حکمي پیسو په توپیر، دا ډیفلاسیوني حالت لري.

د بېټکواین زیانونه

- د بېټکواین د راکړې ورکړې تعقیب کول ناشوني دي یعنې د مرکزي بانک له خوا تر څو قانونیت یې ثابت کړي، د پیسو مینځل، د ترهګرۍ مالي کول، د نشه یی توکو او د نا قانونه توکو تجارت.
- که چېرې خصوصي کیلي ورکه شي، ټول بېټکواین د تل لپاره ورک کیږي.
- دا حقیقي پیسې نه دي، ځکه نو هلته تل دوکه رامنځته کېدای شي.

په دې وروستیو کې د کرېپټو کرنسۍ یو شمېر تبادلې هېک شوې او په میلیونونه ډالر غلا شوي دي. یوه بله ستونزه د ورکېدو ده که په غلطۍ کې پیسې یو چاته ولېږل شوې بیا را کرځېدل یې نا ممکن دي، خو که چېرته مقابل سړی یې و غواړي کولی شي. بله دا، چې په ۲۰۲۱ کال کې د یوه شخص څخه، چې ۲۴۰ میلیونو ډالرو په ارزښت یې بېټکواین لرل خپله ځانګړې کیلي یا پاسورډ هېر شوی ؤ او اته ځلې یې خپله کیلي یا پاسورډ ورکړی ؤ خو بتوه یې نه وه خلاصه کړې او که لس ځله یې ورکړې او سم نه وي نو خپلې پیسې د تل لپاره له لاسه وکوي، چې دا یوه ستره ستونزه ده. دا ځکه، چې هغه خصوصي کیلي، چې د ډیجیټل لاسلیکونو او د عامو خلکو کیلې تولیدوي په ای بتوه کې ساتل کیږي، چې د بریدونو پر وړاندې حساس دي؛ دا یوه امنیتي سیمه ده چې باید پیاوړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بېټکواین د موضوع په هکله ځینې مبهمې پوښتنې موجودې دي

١ . هیڅوک په مطمئنه توګه پدې نه پوهیږي چې د بېټکواین سافټویر تر شاه څوک دي. د خلاصې سرچینې لپاره جوړ شوی. له دې امله هېڅوك نشته، چې په اصل کې د پیسو او یا هم د نظام په هکله په مجموع کې خپل مسولیت په غاړه واخلي.

٢ . څوک، څنګه پوهیږي، چې په پرانیستې منبع کې شته سیستم هم، هغه سیستم دی، چې په حقیقت کې فعالیت کوي؟ که ناڅاپي غیرې متوقعه حیرانتیا د سیستم څخه را و وځي نو څه به وشي؟ له دې امله حتی د بېټکواین د حساب اعظمي مقدار یوازې21 میلیونه ده.

٣ . بېټکواین حقیقي پیسې نه دي، لکه پیسې ځینو اجناسو او خدماتو باندې تکیه نه کوي.

په یوه بل ځآی کې د بېټکواین په اړه داسې ویل کیږي، چې بېټکواین یوه ډیجیټل کرنسي ده، چې هیڅ بېټکواین د مرکزي صدور اختیار یا فزیکي بېټکواین نه لري. په خاصه توګه بېټکواین یوه کرېپټوکرنسي ده، چې د کوډبندي د پرتوکولونو د راهنمایي کولو لپاره د کرېپټوګرافي تخنیکونه کاروي کوم، چې ملکیت راپېژني او د معاملاتو توضیحات تائیدوي. د بېټکواین د کوډبندی پرتوکول د ساتوشي ناکاماتو په نوم یو شخص له خوا په 2008 کال کې رامنځته شوی، چې په مرسته یې بالاخره 21m بېټکواین د ریاضیکي لوګارتیمونو د حل لپاره د انعام په توګه ډیزاین شو ترڅو(د بېټکواین ساتلو لپاره اړین لېجر) په پروسه کې د استخراج(mining) په نوم یادیږي. یو ځل استخراج شوی هر بېټکواین یا یې هم یوه برخه – هم پلورل کیدای شي، د پېرودنو لپاره د تادیې د وسیلې په توګه او د پانګې اچونې په توګه هم استعمال کیدلی شي.

بېټکواین په سوداګریزو وبب پاڼو کې پېرودل او پلورل کیږي، چې د تبادلې(exchange) په نوم پېژندل کیږي؛ هر یو یې 24/7 (یعنې په هفته کې اووه ورځې او څلورویشت ساعته) په مستقله توګه فعالیت کوي او نړیوالو پېرودونکو ته د عنعنوي تبادلې بهرنی سوداګری او یا هم بروکرج پلیټ فارم(brokerage platforms) ته ورته طریقه شتون لري(12: .281-271).

بېټکواین څرنګه کار کوي؟

د یوه کارونکي لیدلورې څخه بېټکواین د ګرځنده اپلیکېشن یا د کمپیوټر د یو پروګرام څخه بل څه نه دي، چې د بېټکواین یوه خصوصي بکسه یا بټوه چمتو کوي او یو کارونکي ته اجازه ورکوي، چې له هغې څخه بېټکواین واستوي یا یې هم ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پردو تر شا، د بېټکواين شبکه يو عامه لېجر وړاندې کوي، چې د بلاک چېن په نوم يادېږي. پدې لېجر کې د پروسس پر مهال هره معامله تر سره کېدی شي. د کاروونکي کمپيوټر ته اجازه ورکوي، چې د هرې معاملې اعتبار تائيد کړي. د هرې معاملې صدق د لېږل شوي ادرس مطابق د ډيجيټل لاسليکونو لخوا ساتل کيږي او ټولو کاروونکو ته اجازه ورکوي، چې د خپلو بېټکواين له بکسو څخه د بېټکواين په لېږدولو باندې کنټرول ولري.

سربېره پردې، هر څوک کولی شي د ځانګړي هارډوېر کمپيوټري ځواک په استعمالولو سره معاملې پروسس کړي او د دې خدمت لپاره په بېټکواين کې جايزه ترلاسه کړي، دا اکثره د استخراج په نوم يادېږي، خو دغه استخراج اسان کار نه دی سختو پېچلو لوګاريتمي فرمولونو او رمزونو حلولو وروسته يو شخص کولی شي، چې بېټکواين او يا د هغې ټوکنې تر لاسه کړي. ادرس يې د بانکي حساب په څېر دی په کوم کې، چې کاروونکي کولی شي بېټکواين ترلاسه کړي، ذخيره کړي او يا يې ولېږدوي. د دې پر ځای چې په بکسه کې په فزيکي توګه خوندي شي؛ بېټکواين د عامه کيلي کرېپټوګرافي سره خوندي کيږي. د بېټکواين هره بټوه يوه خصوصي کيلي لري کومه، چې مالک يې بايد مخفي وساتي. د دې خصوصي کيلي سره کاروونکی کولی شي د عامه شمېرو ډېرې شمېرې رامنځته کړي، چې د عامه ادرسونو جوړولو لپاره استعمالېدلی شي. کاروونکی کولی شي پدې عامه بټوه کې پيسې ترلاسه کړي. هر څوک کولی شي هر ادرس ته بېټکواين ولېږي؛ مګر يوازې د خصوصي کيلې سره يو شخص کولی شي په بکسه کې بېټکواين مصرف کړي. د بېټکواين ادرس عام دی په اتوماتيکه توګه امکان نه لري، چې پوه شي چې کوم ادرس په کوم شخص پورې تړاو لري، پدې توګه د بېټکواين ادرسونه تخلصونه دي. د بېټکواين لېږدونکې شبکې نورو اشخاصو ته د معاملاتو توضيحات خپروي په شبکه کې نور اشخاص د خپرې شوې معاملې توضيحات ثبتوي او که معامله معتبره ښکاره شوه معامله په بلاک چېن کې يو(١) په څېر يا نوم جمع کيږي.

د مثال په توګه، که چېرې تاسو غواړئ په سان فرانسسکو کې د پيالو او کيکونو له بېکرۍ څخه پيالې او کېکونه واخلئ نو تاسو د دوی د بکسو عامه ادرس ته اړتيا لرئ؛ ستاسو بکسه شبکې ته ليږد خپروي. دا ليږد د پير او پلور بېټکواين شبکه کې خپور شي چيرته، چې دا په مختلفو چکونو سره تائيديږي. لکه څرنګه، چې ستاسو بکسه کافي بېلانس و لري او د ا د شبکې نورو غړو ته خپروي. نوموړی ليږد بالاخره د يو استخراج کوونکي لخوا ترلاسه کيږي څوک، چې معامله په بلاک چېن کې شاملوي، دا بلاک چېن بيا په شبکه کې پروسس کيږي او له نړيوال بلاک چېن سره يوځای کيږي. بېټکواين اوس د پيالو او کېکونو د بېکرۍ بکسې پورې اړه لري او د هغه ادرس لخوا پېژندل شوی، چې تاسو ورته بېټکواين ليږلي دي(15: 1 ــ 11).

کرېپټو کرنسي، بېټکواين او راتلونکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسمهال دبېټکواین په وسیله په بیلابیلو هیوادونو کې پېر او پلور تر سره کیږي. د بېلګې په توګه په(eBay) ویبپاڼه باندې عملا د بېټکواین په وسیله پېر او پلور کیږي. سوداګر اوس د بېټکواین له لارې شیان په اټکلیز شکل خرڅوي ترڅو اجناس دوی ته تاوان ونه کړي. نو دوی خپل اجناس له اوسه دراتلونکې په نیت خرڅوي. همدا چاره دبېټکواین ارزښت تر پوښتنې لاندې راولي، ځکه، چې دلته بېټکواین داسعارو پرځای دسهمونو یا معتبرو ونډو چلند کوي. دبېټکواین په هکله څو عمده نظرونه شته.

لومړی ګروپ په دې عقیده دی، چې د بېټکواین له لارې په اسانۍ سره یوه اکاونټ ته د دوه کسانو ترمنځ دکم مصرف په ورکولو سره پیسې لېږل کیدل اسان دي نو ځکه به په اینده کې ډېرو خلکو ته دمنلو وړ وي.

دویمه ډله وایي، چې بېټکواین به دکاغذي پیسو لپاره یو بدیل شي، چې د یوې غیرې نغدي ټولنې جوړولو کې به ونډه واخلي او د (کین) هغه نظریه، چې وایي ،یو وخت به داسې اسعار رامنځته شي، چې هیڅ هیواد پورې به تړاؤ ونه لري ،سمه ثابته شي.

دریمه ډله خلک په دې اند دي، چې بېټکواین یوه بې ثباته کرنسي ده، چې له لارې یې پیسې ناسمې کارول کیږي ،یا منځل کیږي،ځکه چې شاته یې هېڅ ضمانت او پشتوانه نشته. یو شمېر هېوادونه غواړي پر بېټکواین بندیز ولګوي، دبېټکواین استعمال دنړۍ په مختلفو هېوادونو کې کیږي خو ځینې یې دبندیز او نه استعمال په هکله پرېکړې کوي. په امریکا او نګلستان کې یې کارېدل په پراخه کچه لیدل کیږي خو یادو هېوادونو دولتونو خپل خلک دبېټکواین دزیانونو په هکله خبر کړي. بنګله دېش،بولوویا، چین، ایسلینډ، هند، روسیه، سویډن، تایلنډ، ویتنام او دځینو نورو هېوادونو مرکزی بانکونه غواړي، چې د بېټکواین په استعمال بندیز ولګوي. که څه هم بېټکواین خپله بیه دیوې میاشتې په اوږدو کې دوه برابره زیاته کړې.خو ډېر کارپوهان په دې اند دي، چې داخپله یو غیرې عادي او اندېښمنونکی حالت رامنځ ته کوي. ډاکټر هیلمن وایي ښایي په نږدې راتلونکې کې د بېټکواین اسمانڅکه بیه له خاورو سره برابره شي ،یعنې په بشپړه توګه خپل ارزښت له لاسه ورکړي، د اقتصاد پوهانو دغه ډله هغو ته، چې بېټکواین لري همدا سلا ورکوي، چې بازار او نرخ ته پاملرنه وکړي او که په دې پوهیږي، چې بیه یې بې سارې په راکوزېدو ده ،نو ژر تر ژره یې وپلورئ ،که څه هم دا د اقتصادي ناورین د رامنځ ته کولو یوه برخه ګرځي خو د دې لپاره چې پانګه مو له هېڅ سره برابره شي ،دا به غوره وي، چې په وخت یې وپلورئ. خو ځینې بیا وایي، چې که کوم هېواد دا د خپلې لومړۍ یا دوهمې رسمي کرنسۍ یا پیسو په توګه ویېژني دا به د بېټکواین ارزښت لا زیات کړي. د دغو هېوادونو په سر کې دجاپان او وینزویلا نوم اخیستل کیږي. ځینې اقتصادي کارپوهان دا ویل، چې دراتلونکو اولمپیک لوبو لپاره، چې په ۲۰۲۰ کې په توکیو کې کیږي دا پیسې رسمي کړي. نو دنړۍ او جاپان اقتصادبه لا ورسره وغوړیږي. په ۲۰۲۰ کې دځینو مهمو سرچینو انګیرنه او وړاندوینه دا وه، چې د بېټکواین بیه به لا زیاته شي، یو بېټکواین به له ۵۰۰۰۰ ډالرو او حتی یو لکو ډالرو ته ورسېږي. داقتصادي چارو کارپوهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول انګیرني او اټکلونه تل کوي، خو چې کوم یې رښتیا کیږي، دې ته به وخت ښه ځواب وایي. په افغانستان کې دبټکواین تصور نوی دی او په هکله یې پوهاوی کم دی. دلته د برېښنایي تادیاتو او یا ډیجیټلي اسعارو تصور تر اوسه عام شوی نه دی. د ۲۰۱۹ کال په لومړیو کی دبټکواین په هکله داسی ویل کیدل، چې ګواکې د افغانستان بانک دبټکواین له لارې پورپانې خپروي، خو مرکزي بانک یاد خبر رد کړ او یادونه یې وکړه چې د پور پاڼو خپرول د افغانستان بانک واک کې نه راځي.

بټکواین چېرته اخستل کیږي

تاسو کولی شئ، چې په اسانی سره د جواز شوې تبادلې (license exchanges) له لورې بټکواین لاسته راوړئ. دلته د څو مختلفو ډیجیټلي ادارو نومونه د بېلګې په ډول یادوو کوم، چې خپله بټکواین لري او مارکېټ ته یې وړاندې کوي. د بېلګې په ډول Kraken، Coin base، Hit BTC، Bit stamp، Coin mama ، چې ځینې محدودیتونه هم لري. تاسو باید د خپل د پام وړ د تبادلې زېرمه غوره کړئ، تر څو وګورئ، چې کومې تبادلې د کارولو لپاره ارزښتناکې دي، چې تر څو مو بټکواین خوندي وي coin base په متحده ایالاتو کې یوه مشهوره تبادله ده او په لوړه کچه ترې کار اخستل کیږي.

څنګه کولی شو بټکواین واخلو؟

بټکواین یوازینی ډیجیټل پیسې نه دي، په نړۍ کې اوسمهال په زرګونو بېلابېل ډوله ډیجیټل پیسې شته، خو بټکواین یې تر ټولو ډېر پېژندل شوی ډول دی. که یو څوک وغواړي بټکواین تر لاسه کړي، باید د بټکواین ادرس ولري، چې د ۲۷ تر ۳۴ شمېرو اوږد وي. دغه اوږده شمېره د پوستې یا ادرس په څېر کارول کیږي او بیا له یوې ډیجیټلي کڅوړې بټکواین ورته راستول کیدی شي. دغه اوږده شمېره حتمي نه ده، چې دیوه کس په نامه او ادرس پورې ترلې وي ،ځکه خو ډېر کسان، چې بټکواین اخلي په پټ نامه یې اخلي او پېژندګلوي یې پټه وي. د بټکواین د اخیستو لپاره د اوږدې شمېرې ترڅنګ، چې د ادرس کار ورکوي تاسو باید د ډیجیټل پیسو بکس یعنې بټوه ولرئ، دغه بکس ته ننوتل او ساتل داسې دي لکه ستاسو د بانک ادرس. په پیل کې ټاکل شوې وه، چې یوازې ۲۱ میلیونه بټکواین جوړیدای شي ،او ګومان دا ؤ، چې د دې شمېرې پوره کېدل به اوږده موده ونیسي، خو اوس داسې ښکاري، چې ډېر ژر به دا شمېره پوره شي. د دې شمېرې له پوره کېدو وروسته څه پیښیږي، ډېر خلک نه پوهیږي، خو بیا به د بټکواین له لارې راکړه ورکړه عادي وګرځي.

دبټکواین د کارولو لپاره دنوم پټ ساتل، د دې لامل شوې، چې خلک یې په انټرنېټ د ناقانونه پېر او پلور لپاره وکاروي. خو یو شمېر محدود پېژندل شوې سوداګریز بنسټونه اوس خپلو پېرودنکو ته اجازه ورکوي، چې د بټکواین له لارې شیان او خدمات وپېري. دمایکرو سافټ کمپنې، دسیلانیانو تر منځ مشهور ایکسپیډیا اوځینې نور لکه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپاني سوشي، د خوړو يو رستورانت او د لندن د تابلو يو پلورنځی ځيني بېلگې دي، چې تاسي بېټکواين په کې کارولی شئ. دا دمنلو شويو اسعارو او پيسو په څېر نه دي لکه امريکايي ډالر، چې د نړی په هر کنج کې يې کارولی شئ، هوټل ته پيسی ورکولی شئ، ډوډی پرې اخيستلی شئ. خو بېټکواين لرونکي دا د پېرلو لپاره نه کاروي بلکې د تجارت لپاره يې کاروي، په دې مانا، چې په يو بل باندې يې خرڅوي لکه د پيسو بدلون. ډاکټر هيلن په وينا د ۸۰ او ۹۰ سلنې تر منځ خلک بېټکواين دپانگونې په موخه پېري(14: 617ــ622).

بلاک چېن او بېټکواين په اړه د متحده اماراتو راتلونکی پلان

د بېټکواين او بلاک چېن ټکنالوژي اوس مهال د مختلفو سوداگرو او ادارو لخوا کارول کېږي. د منځگړو پرته يو مرتبط سيستم دی چېرته، چې پيرودونکي لرې پيسې ورکوي او پلورونکي ډېر ځه ترلاسه کوي؛ دا هغه پديده ده، چې نړی يې اوس مهال شاهده ده. هېوادونه د هغه وړيا سوداگرۍ لپاره مزل کوي؛ پداسې حال کې، چې نور هېوادونه لکه متحده امارات او په ځانگړې ډول دوبی هېواد د دوئ د سمارټ دوبی 2020 کال د نوښت يوه برخه بولي. د امکاناتو بلې کچې ته رسېدل د بېټکواين راتلونکی د دوبی د حکومت لاندې د نړيوالې بلاک چېن شورا رامنځته کېدل دا په گوته کوي، چې "په نړيواله سطحه د وروستيو ټکنالوژيو او نوښتونو د پلي کولو لپاره د هغو هڅو د برخې په توگه, د دوبی راتلونکی فاونډېشن د بلاکچېن پليټ فارم له طريقه د اوسني او راتلونکو غوښتنليکونو د څېړلو، بحث کولو، او د لېږد تنظيمولو لپاره د نړيوال بلاک چېن شورا د تاسيس اعلان وکړ. بلاک چېن د ډيجيټل اسعارو بېټکواين لخوا رامنځته شوی هر معامله ثبت کوي." په ورته ډول متحده عربي امارات به خپله کرنسي د سرو زور پشتوانې په بنسټ پيل کړي او دغه کرنسي (One-Grame) نومول شوې، متحده امارت خپلو مشرتريانو ته د شتمنی په وسيله ملاتړې کرنسی وړاندې کوي، چې ډېره معتبره به وي، چې دې ته د شتمنی په وسيله ملاتړ کوونکی ماډل هم وايي(15: 1ــ11).

دريېم څپرکی

پولي معيار او پولي سيستم

پولي معيار

پولي معيار د هغه اقتصادي واحد څخه عبارت دی، چې ټول اقتصادي ارزښتونه د هغه په واسطه اندازه کيږي .
پولي معيار کېدای شي سره زر ، سپين زر ، دواړه او ياهم کاغذ وي، چې سرو زرو او سپينو زرو ته بدلېدو وړ او يا د بدلېدو وړ نه وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې د شمېر واحد په يو هېواد کې سره زر وي نو هغه ته طلايي معيار وايي که چېرې په يو هيواد کې د شمېر واحد سپين زر وي نو ورته د سپينو زرو معيار ويل کيږي که چېرې دواړه وي نو دې معيار ته دوه فلزي معيار ويل کيږي او که چېرې د ارزښت اندازه کول د کاغذ په واسطه صورت ونيسي نو دې ته کاغذي معيار ويل کيږي . پولي معيار د پولي سيستم څخه تو پير لري ، پولي معيار د شمېرلو واحد، چې موږ د هغه په واسطه ارزښت اندازه کوو په داسې حال کې، چې په پولي سيستم کې دهغه معرفت کيږي او د شمار دواحد په توګه جمع د دولت ټول هغه مېکانېزم، چې د هغې په واسطه د پيسو تاسيس او په دوران کې کنټرول صورت نيسي خو پولي سيستم په ټولو هېوادونو کې د هغوی نړيوالو او داخلي اړتياؤ په اساس جوړېږ(9: 30).

پولي سيستمونه

الف: فلزي پولي سيستم

دغه سيستم يو ډېر پخوانی سيستم دی، چې په ۱۸مه پېړی کې يې په نړی حکمراني کړې ده دغه سيستم له سرو او سپينو زرو څخه جوړ شوی دی دغه دوه فلزونو مشترک خصوصيات، چې په خپل منځ کې يې لرل و کولی شول په پېړيو په دغه برخه کې حکمراني وکړي .

د دواړو خصوصيا ت په لاندې ډول دي .

۱ دواړه ډيې نه پيدا کېدونکي وو.

۲: دواړه نه زنګ کېدل .

۳ : بې له دې چې وزن او ارزښت يې زيانمن شي دواړو د پانه کېدو خصوصيت درلود .

۴ : دواړه په اسانی لېږدول کېدل .

۵ : دواړه د ذاتي ارزښت لرونکي وو .

٦ : دواړه فلزونه د سينګار لپاره کارول کېدای شول.

ډېر زيات اقتصاد پوهان د تېر په څېر نن هم په دې باور دي، چې پيسې بايد لاندې ځانګړتياوې ولري.

۱ـ بايد په ډېره اسانی د يوه معيار په وسيله يې ارزښت وټاکل شي .

۲ ـ بايد په پراخ ډول د قبلېدو وړ وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ – د ویش وړتیا ولري .

۴ – د لیږد وړتیا ولري.

٦ – ثبات یعنې په تېزۍ له منځه ولاړې نه شي.

دوه فلزي پولي سیستم

هغه پولي سیستم دی، چې په هغه کې دوه فلزونه سره او سپین زر دواړه د یوه بل سره موازي چلښت ولري او دوی په دې سیستم کې کومه اړیکه نه سره لري او نه د کوم نسبت په څېر فعالیت کوي د دغه ډول سکو وزن د صرافانو لخوا تضمین کېده مګر دغو سکو د صرافانو لخوا ونه شو کولی، چې د هغوی اعتبار د زیاتې مودې پورې وساتي او دغه کار د دې لامل شو، چې د دولت تضمین د صرافانو لخوا ارایه شو، د دې سره سره بیا هم دغه دوه ډوله پیسو د یوه ټاکلي نسبت او ټاکلي رابطې دنه درلودلو له امله و نشو کړای، چې د تبادلې پروسه تر یوه وخته جاري وساتي او یو شمېر ستونزې حل کړي.

۲: دوه فلزي پولي سیستم (د سروزرو او سپینو زرو نسبت)

په پورته سیستم کې د راپیدا شوو مشکلاتو وجود د دې سبب شو، چې د دغه مشکل د حل لپاره د سرو او سپینو زرو تر منځ یو تناسب و ټاکي هغه لمړی هېواد، چې په دې اړه یې اقدام وکړ فرانسه وه. په دغه هېواد کې د سرو او سپینو زرو تناسب ۱۵,۵/۱ ؤ یعنې د یوه واحد سرو په مقابل کې ۱۵,۵ سپین زر ورکول کېده. دغه کار د تبادلې د پر مختګ با عث شو او د تبادلې پروسې ته یې تېزوالی ورکړ مګر په ځینو هېوادونو کې د دغه ډول تبادلې د نسبت د لوړوالې له امله بیا هم په تبادله کې مشکلات را پیدا کړل او دغه مشکل په (۱۵۷۹ – ۱۵۱۹) کې ګراشام توضیح کړه، چې دغه ته د ګراشام قانون وایي، ګراشام په خپل دغه قانون کې داسې وایي، چې خرابې پیسې(سپین زر) ښې پیسې(سره زر) له دوران څخه او باسي. داسې ځکه وایي، چې سره زر خلک اخلي او سپین زر زیات نه پیري نو سپین زر د پیسو په ډول مارکېټ کې پاتې کیږي او سره زر له مارکېټ څخه ځکه وځي، چې خلک یې په نورو کارونو کې لکه سینګار، یا یې نورو هیوادونو ته قاچاق کوي تر څو په لوړه بیه یې و پلوري.

یو فلزي پولي سیستم

په لنډه توګه داسې ویلی شو، چې هغه پولي سیستم، چې په هغه کې یوازې یو فلز د پیسو په ډول چلښت ولري د یوه فلزي پولي سیستم په نوم یادیږي، ځکه دلته هغه پیسې، چې فعلا په اقتصاد کې جریان لري د یوه فلز څخه جوړې وي او هغه فلز کېدای شي سره زر، سپین زر او یا هم نور فلزات وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخلوط دوه فلزي سیستم

دغه سیستم داسې ښکاره کوي، چې کله دوه فلزونه د مخلوط په ډول د یوې سکې په شکل د پولي واحد دنده تر سره کړي، په دې مانا، چې کومه سکه چې په مارکېټ کې فعلا چلښت لري داسې یوه سکه ده، چې دوه فلزات یو ځل سره ګډ شوي یو الیاژ ترې جوړ شوی او بیا ترې سکه چوړه شوې او په اقتصادي جریان کې یا یوه هېواد کې د پیسو په ډول ترې ګټه پورته کیږي اویا په یوه هیواد کې کاغذي پیسې چلښت لري خو د دغو کاغذي پیسو شا ته د سرو زرو او سپینو زرو د خښتو پشتوانه لري او دغه دواړه کولی شي چه په یوه ټاکلې تناسب ددې پیسو د خرید وړتیا ولري ، په دې مانا، چې دغه کاغذي پیسې کولی شي، چې دواړه فلزات واخلي او دا، چې شاته دوه فلزات د پشتوانې په توګه لري نو ځکه ورته مخلوط سیستم وایي.

ب: د بانکنوټ یا کاغذي پولي سیستم

دغه پولي سیستم یوه ډېره لوړه اختراع ده، چې ټول اقتصاد یې په خوځښت راوست . د دغه سیستم منځ ته راتګ له دوه سببو څخه وه. د نړیوالو سرو زرو زخایرو د کمښت مخنیوی او د دې فلزاتو اهمیت زیاتوالي تر څنګ یې د پیسو د مصرف زیاتوالی ورځ تر بلې زیاتېده. دغه پیسې چې موږ ذکر کړې د سرو زرو سره نه بدلیږي بلکې په خپله د خپل ځان سره د تبادلې وړ دي نن ورځ د نړۍ ټولې پیسې پدې ډول دي، ځکه د افغا نیو پر سر لیکل شوې جمله (ددې سند لرونکي ته وعده ورکوي، چې د غوښتنې په وخت کې شل افغانۍورکړي) چې په خپله د ځان سره بدلیږي. که بانک ته ورشو او شل افغانۍ ورو‌ړو نو موږ ته نور څه نه راکوي یوازې ۲۰ افغانۍ راکوي.

د بانکنوټ یا کاغذي پیسو د نشر اصول

د احتیاج اصل یا بانکي اصل

هغه اصل دی، چې د ټولنې اړتیا د پیسو د عرضې اساس جوړوي په فرانسه کې دغه اصل په لمړي ځل جاري شو او د فرانسې اقتصاد پوهانو نظر درلود، چې باید پیسې د احتیاج یا اړتیا د اصل په اساس نشر شي نه د پشتوانې د اصل په اساس په دې مانا، چې هر څومره چې د خلکو غوښتنه وي په هماغه اندازه پیسې دې مارکېټ ته نشر شي او د خلکو غوښتنه اصل کي د خلکو اقتصادي حالت ښکاره کوي.

پولي اصل یا پشتوانې اصل

دغه اصل په انګلستان کې رامنځ ته شو هغوی بیا پشتوانه اساس ګڼي خو وروسته د وخت په تېرېدو سره دواړو هیوادونو د دواړو اصلونو څخه ګټه پورته کړه. د پشتوانې په اصل کې داسې نظر شتون درلود، چې هر څومره، چې مرکزي بانک پشتوانه ولري په هماغه اندازه دې پیسې مارکېټ ته نشر شي ځکه تر څو د خلکو د غوښتنې په وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې وکولی شي د خلکو اړتیاوې پوره کړي او یا دا، چې که چېرته په اقتصاد کې انفلاسیون راځي نو د همدې پشتوانې په کارولو سره به په ډېر ښه شکل سره انفلاسیون کنټرول شي.

ج: د سرو زرو سره د تبدیلیدو وړ بانک نوټ

د بانک نوټ د پیدا ینبت څرنگوالی د اقتصاد پوهانو له نظره په مختلفو ډولونو وړاندې شوی دی یو شمیر پخواني اقتصاد پوهان پدې باور دي، چې بانک نوټ د لمړي ځل له پاره د یونان په سیمه کې رامنځ ته شوی دی او خلکو یا صرافانو د (Recepta)په نوم یادولو دغه سند د فلزي مسکو کاتو نماینده ؤ، ځینې نور بیا د با بل ښار د دې سند د نشر ځای ښیي او ځینې بیا هالنډ هېواد د دې نوټ د رامنځ ته کېدو سیمه ښیي، ولې په نننی شکل بانک نوټ ۱٦٥٦ میلادي کال کې سویډني پوه (Palm Struch) رامنځ ته کړی دی، چې دغه سند د سرو زرو سره تبادله کیده، چې دغه کال د پیسو د پیداینبت کال په نوم یادشوی دی.

په سرو زرو د بدلېدو وړ بانک نوټ معیارونه (Gold Specie Standards)

د سروزرو د مسکو کاتو سره بدلېدونکی بانک نوټ

دغه معیار کې پیسې د بانک نوټ په شکل مستقیما د سروزرو د سکو سره بد لیږي او تر ډېر وخته پورې دغې معیار د تبادلې په بازار کې د اعتباري سند لپاره حرکت مهیا کړی ؤ، خو د دولت اعتبار کمښت له یوه اړخه او د سرو زرو ساتل له بله اړخه په بانکونوباندې د خلکو هجوم د دې له پاره، چې خپل بانک نوټونه په سرو زرو سکو سره تبادله کړي چه په پایله کې د بانکونو د سرو زرو د زخایرو د کمښت سبب شول او یو ډېر جدي مشکل یې را پیدا کړ دغه وجې وي، چې دغه معیار یې زیات کارولو ته پرې نه ښود او باید یوه نوي معیار ته یې ځای پریښودلی وی، چې وروسته د بازار مېکانیزم د یوه نوي معیار په توگه د قانون مطابق رامنځ ته شو.

د سروزرو د خښتې سره د بدلېدو وړ بانک نوټ (Bullion Gold Standard)

د دې معیار اصلي سبب همدا ؤ، چې پورتني معیار له منځه ولاړ او هغې د منځه تلو له امله دغه معیار منځ ته راغی او هدف یې د بانکونو څخه د زیاتو سروزرو د وتلو مخنیوی ؤ دایو ډول خښتې وې، چې اووه ۷ کیلو وزن یې درلود . دې معیار هم تر لږې مودې کار وکړ او دومره کامیاب نه ؤ دلته هدف دا ؤ، چې که چېرته وکتل شي د مسکوکاتو سیستم کې یا هغه سیستم کې، چې سکې موجودې وي او د پشتوانې په ډول یې دنده اجرا کوله نو یو غریب شخص هم کولی شول، چې بانک ته لاړ شي او د کمو بانک نوټونو په مقابل کې هم د سرو زرو سکې تر لاسه کړي خو، چې کله د خښتو معیار رامنځ ته شو او یوې خښتې اووه کیلو وزن درلود نو هغه چا به، چې غوښتل د مرکزي بینک څخه د کاغذي پیسو په مقابل کې پیسې تر لاسه کړي نو هغه چا کولی شول، چې اقلا د اوو کیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرو زرو معادل کاغذي پیسې به یې درلودې نو ځکه له ډېرو کمو کسانو څخه پرته چا نه شول کولی، چې د مرکزي بانک څخه سره زر د کاغذي پیسو په مقابل کې تر لاسه کړي او د مرکزي بانک د سرو زرو د زېرمو د کموالي سبب شي نو ځکه دغه معیار رامنځ ته شو او د سرو زرو وتل یا کم او یا بیخي له منځه ولاړل.

د سرو زرو د اسعارو معیار (Gold Exchange Standard)

دغه سیستم کې به یوه کرنسي به د بلې کرنسی سره، چې هغه به د سرو زرو سره د تبادلې وړ وه بد لېده. د بېلګې په توګه: افغانۍ په مستقیم ډول د سرو زرو سره نه بدلیږي خو ډالر د سرو زرو سره بدلیږي، نو که چېر ته څوګ غواړي سره زر تر لاسه کړي او نومړی شخص له ځانه سره افغانۍ لري نو لمړی به افغانۍ له ډالرو سره تبادله کوي او وروسته به همدغه تر لاسه شوي ډالر له سرو زرو سره تبادله کوي، چې په دې ډول سره زر تر لاسه کولی شي او دې معیار ته د سرو زرو د اسعارو معیار وايي .

د اسعاري سرو زرو معیار

لمړی باید دا وواېو، چې دلته ترې موخه هغه کرنسي ده کومه، چې په سیده توګه له سرو زرو سره د تبادلې وړ وي لکه ډالر. د دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته فاتحو هیوادونو وغو بنتل، چې د اقتصاد د بېرته احیا له پاره تصامیم ونیسي، چې ۱۹۴۵ میلادي کې ۲۹ هیوادونو د بریټن ووډز په نوم یو کانفرانس دایر کړ، چې پکې دوه نړیوالې مالي ادارې، چې د **I.M.F** او **I.B.R.D** په نوم وې چه وروسته په نړیوال بانګ مشهورې شوې تاسیس شوې مهمه خبره دا وه، چې په لمړي ځل نړیوال پولي سیستم رامنځ ته شو او د دې سیستم میکانیزم داسې ؤ، چې امریکا پدې تعهد وکړ، چې د ۳۵ ډالرو په مقابل کې به یو اونس سره زر تبادله کوي تر څو د سروزرو د نړیوالو زخایرو د کمښت مخه ونیول شي تر څو هغه اسعار پیدا کړي، چې د سرو زرو سره بد لیږي او د پشتوانې په حیث یې ومنې د پام وړ خو دا وه، چې د تعهد په وخت کې امریکا د ۱۸ ملیارده ډالرو معادل پشتوانه درلوده خو د تعهد څخه ورسته، کله، چې نړیوالو ټول د تعهد شرایط ومنل او ترون لاسلیک شو نو ۸۳ ملیارده ډالر یې په عملي ډ ول په نشر ورسول او په دې سره یې خپل اقتصادي قوت پر جهان ومانه او دغه حرکت په اقتصادي قاموس کې د ډالرو ډیپلوماسی Dollar Diplomacy په نوم ثبت شوه وروسته بیا د امریکا متحده ایالاتو په ۱۹۷۰ م کې ۱۵ ملیارده ډالرو په مقابل کې، چې کولی یې شول د سرو زرو سره تبادله شي ۱۰۰ ملیارده ډالر یې عرضه کړل نو د دوګول په مشرۍ فرانسې دا پریکړه وکړه، چې د دې سیستم څخه و وځي او هغه ټول ډالر یې امریکا ته وسپارل، چې په فرانسه کې ذخیره وو او پدې تر تیب امریکا د سرو زرو د کمبود سره مخ شوه، چې بیا په ۱۹۷۳ م کې امریکا خپل تعهد بېرته واخیست او د بریټن ووډز سیستم یې مات کړ(50: 20 ــ 26).

څلورم څپرکی

د پیسو ارزښت او تیوری

مخکې مو یادونه وکړه، چې د تبادلې په اسانتیا کې پیسې عمده رول لوبوي او پیسې ځکه د تبادلې دوسیلې په توګه قبولې شوي دي، چې ارزښت لري .د دې ارزښت له مخې د ارزښت د ذخیره کېدو قابلیت ور ببښل شوی دی. نو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې امله په اقتصادي معاملاتو کې پیسو ارزښت د خپل هم والي له کبله اهمیت لري او د پیسو د ارزښت مانا د هغې د پېر ځواک دی، چې د هغې په واسطه اجناس لاس ته راوړل کیږي .

څرنګه چې موږ پوهیږو دا د پیسو خپله ښکمرغي نه ده، بلکې موږ اجناسو او خدماتو ته، چې ورته ضرورت لرو لټه ده که چېرې د پیسو په واسطه د پخوا په نسبت ډېر اجناس لاس ته راوړو نو وايو، چې د پیسو ارزښت پورته تللی دی او برعکس که چېرې د پخوا په نسبت لږ اجناس لاس ته راوړو نو وایو چه ارزښت یې ښکته تللی دی. نو په یوه معلوم ځای او وخت کې د یوه پولي واحد حقیقي ارزښت د ټولو هغو اجناسو او خدماتو د خرید څخه عبارت دی، چې دیوې پیسې په بدل کې لاس ته راوړل شوي وي .

د پیسو ارزښت د قیمتونو د عمومي سطحې سره معکوسه رابطه لري کله، چې د قیمتونو په عمو مي سطحه کې زیاتوالی رامنځ ته شي د پیسو ارزښت ښکته راځي او کله، چې قیمتونه په عمومي ډول ښکته لاړ شي نو ور سره دپیسو ارزښت پورته ځي په ریاضیکي ډول د قیمتونو د عمومي سطحې او د پیسو ارزښت له یوه بل سره معکوسه رابطه لري .

د مثال په ډول که چېرته د پیسو ارزښت ۱۰٪ په اندازه ښکته راوغورځیږي نو د قیمتونو په عمومي سطحه کې ۱۰٪ زیاتوالی راځي همدا شان که چېر ته ۱۰٪ د پیسو په ارزښت کې زیاتوالی راشي نو ۱۰٪ د قیمتونو په عمومي سطحه کې کموالی راځي، او دا څرګندوي، چې د پیسو د ارزښت اړیکه د قیمت سره معکوسه ده.

دقیمت پېژندنه

قیمت یوه ډیره عامه کلمه ده، چې نه یواځې په علمي ادبیاتو کې پکار وړل کیږي بلکې په ورځنی عامیانه ژبه کې هم ډېره استعمالیږي. په علمي ادبیاتو کې د قیمت څخه مقصد هغه مقدار پیسې دي، چې د کالیو په بازار کې د یوه واحد او یا یوه ټاکلي مقدار امتعې په مقابل کې او د کار او خدماتو په بازار کې د یوه ټاکلي کار او یا خدمت په مقابل کې تادیه کیږي. په هغه اقتصادي نظامونو کې، چې په هغوی کې اقتصاد دمرکزي پلان پر بنسټ بنا شوی وي قیمت د مرکزي پلان د اصل او پرنسیب تابع وي خو په هغو اقتصادي نظامونو کې، چې په هغوی کې د ازاد بازار اصول او پرنسیبونه کاملاً او یا قسماً رعایت کیږي د کالیو او خدماتو قیمتونه د کالیو او خدماتو په بازار کې د کالیو او خدماتو د عرضې او تقاضا د اصل او پرانسیبونو تابع وي(9: 47).

خو پاتې دې نه وي، چې په اسلامي اقتصادي نظام کې قیمت ازاد دی خو خپل اصول او حدود لري.

۱: د پیسو داخلي ارزښت

د پیسو په داخلي ارزښت کې دوه عوامل تر مطالعې لاندې نیول کیږي .

- **د پیسو عرضه شوی مقدار**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- **د مجموعي اجناسو مقدار**

د داخلي ارزش په تثبيت کې مونږ مجموعي مقدار پيسې د مجموعي مقدار اجناسو په مقابل کې ښيو، چې دا ډول ارزښت په لاس راوړو .دا پخپله دا ښيي، چې د داخلي ارزښت په تثبيت کې يوازې د پيسو مجموعي مقدار نشي کولی، چې په خپله دغه کار تر سره کړي يعنې په خپله دغه ارزښت وښيي ځکه، چې دا ډول مجموعي مقدار اجناس د مجموعي مقدار پيسو په مقابل کې قيمت ورکوي، چې د هغې په وسيله ارزش تثبيت کيږي . مجموعي قاعده دا ده، چې د پيسو ارزش د قيمت سره معکوس متناسب دی .يعنې په هغه صورت کې، چې د پيسو ارزش زياتوالی وکړي، قيمتونه نزول کوي . او برعکس کله چې د پيسو ارزش نزول وکړي نو قيمتونه لوړيږي .

۲: د پيسو خارجي يا رسمي ارزښت

د داخلي ارزښت خلاف دی، چې په داخلي ارزښت کې پشتوانه په نظر کې نه نيول کيږي .په خارجي ارزښت کې پيشتوانه په نظر کې نيول کيږي .او په دې ترتيب ټولې پيسې له خپله اړخه طلايي تعريف لري .چې د سياستونو په اصطلاح کې د رسمي ارزښت په نامه ياديږي.(بغير د خريد د قوې څخه په نظر کې نيول کيږي) دپيسو رسمي ارزښت د طلا د مقدار څخه عبارت دی، چې هر هېواد د خپل اقتصادي سياست او خپلې توانايۍ مطابق په نړيوال وجهې صندوق I.M.F کې ثبت کوي.

د پيسو حقيقي ارزش د پيسو د خريد د قدرت له لارې سنجش کيږي . دپيسو طلايي تعريف عبارت دی له (د طلا ثبت شوی مقدار په نړيوال وجهي صندوق I.M.F کې) څرنګه، چې پورته ذکر شول، چې هر هېواد د اقتصادي سياست مطابق د پيسو خارجې ارزش په لاس راوړي او مشخص مقدار طلا ثبت کوي . د دوو طلايي تعريفونو يو د بل په مقابل کې د کيښودلو له لارې کولی شو د يو قسم پيسو ارزش د دوهم قسم پيسو څخه په لاس راوړو . يعنې يو ډالر د 0.888671 ګرامه طلا سره مساوي دی، چې د هغې په مقابل کې يوه افغانۍ د 0.000222 ګرامه طلا سره مساوي ده. د پيسو خارجي ارزش د تادياتو په بيلانس باندې تاثير لري . په هغه صورت کې، چې د تادياتو بيلانس مثبت شکل خپل کړي دا په دې مانا دی، چې طلا او اسعار هيواد ته داخل شوي او د هغې پواسطه د پيسو داخلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزش تقویه شوی او برعکس د دې، یعني طلا او اسعار هیواد ته داخل شوي او د سرمایګذاری لپاره حالات اماده دي(50: 31ـ33).

د پیسو اقتصادي ارزښت

په دغه ارزښت کې د طلا مقدار په نظر کې نه نیول کیږي ، بلکې په دغه ارزښت کې د اقتصاد دوه عمده مسایل عرضه ، او تقاضا په پام کې نیول کیږي یعني د ملي پیسو د عرضې مقدار د خارجي پیسو په مقابل کې یا برعکس، تر بحث لاندې نیول کیږي . دغه ارزښت په اقتصادي معاملاتو کې لومړی درجه ارزښت لري (50: 65ـ66).

د سود(ربا) معنی او مفهوم

ربا په لغت کې زیاتوالي ، نمو ، ترقي کول او پورته والي او په شرعي اصطلاح کې ربا هر هغه زیاتوالي ته ویل کیږي، چې پرته د مالي عوض څخه په لاس راوړل کیږي یعنې هر قرض، چې ګټه وکړي ربا یا سود بلل کیږي .

د سود تعریف

سود په لغات کې زیاتوالي ته وایي(51: 136).

د لغت په لحاظ په څو معناؤ راغلی چې په لاندې ډول دی .

وده کول، د لړ ورکولو او زیاتو اخیستلو په معنا، دیوشي د روزلو او تر بیت په معنا، د هسک ځای په معنا، د زیاتوالي په معنا

او په اصطلاح کې عبارت دی له اضافه مال اخیستلو څخه، چې په مقابل کې یې عوض نه وي په داسې ډول، چې معاوضه د مال په مال سره وي. **د سود حکم** : په اسلام کې سود ورکول او سود اخستل دواړه حرام دي الله تعالی فرمایي .

وَ اَحَلَّ اللهُ الْبَیْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَوا : ژباړه : حال دا چه حلال کړی دی الله تعالی تجارت او سود یې حرام کړی دی، سود د الله تعالی په ټولو کتابو کې، چې پخوا نازل شوي دي هم حرام دی .

دحرمت علت: د سود د حرمت د علت حکمت او فلسفې اړوند تفسیر پوهانو ویلي دي الله تعالی سود ځکه حرام کړی دی، چې په دغه ناوړه کاروبار کې زښت ډېر زیانو نه دي لکه (29: 85).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱» اخلاقي : اخلاقي زيان داسې چې په انسان کې بنستيز جوهر روح او حميده اخلاق دي، چې دهغې د خرابېدو لامل کيږي، په انسان کې زړه سوی ، انساني عاطفه ،سخاوت اونور ورک کوي، د دې پر ځای بخل ، ظلم ، او ځان پالنه ، پيداکوي.

۲» د غربت زياتوالی : غربت زياتوي او د عايد د عادلانه ويش په لار کې يو ترټولو ستر خنډ دی او يوازې د ځوکسانو په لاس کې د دولت راتلو ته لاره هواروي او د بېکارۍ د زياتوالي سبب ګرځي، چې دا خبره اوس د پانګوال نظام پوهان هم مني لکه .لارډ کينز نظر : انګلستان نامتو اقتصاد پوه په خپل کتاب ((General Theory of employment interest and money)) کې ويلي دي : تر څو پورې، چې سود خوري له منځه يو نه وړل شي تر هغو پورې له نړۍ څخه بې کاري ختمېدلی نه شي او بشري نړۍ تر اوږدې زمانې پورې دغه بې روزګاري زغملی نه شي، چې له پانګوال نظام سره تړلې ده. مطلب دا، چې سود د استثمار يوه مهمه لار ده او د غربت د زياتوالي تر ټولو بد عامل دی.

الله تعالی ډېرې چارې حرامې کړي دي او هغه يې کبيره ګناهونه ګڼلي دي لکه شرک ، ناحقه قتل ، غلا،زنا، چغلي ، غيبت، درواغ ، د مور او پلار نافرماني ،قذ فالمحصنات ، د يتيم خوړول ، د يتيم مال په نا حقه خوړل، حسد ، دوه مخې توب ،د جنګ په ډګر کې له کافر دښمن څخه تيښته بهتان او داسې نور مگر الله تعالی ددغو جناياتو د مرتکبينو له جملې څخه يو ته هم له خپل پلوه د جنګ اعلان نه دی کړی خو يوازې سود خوړونکي ته يې دغه اعلان کړی داځکه، چې دسود زيان زيات دی(23: 56).

۳» اجتماعي زيانونه : اجتماعي زيانونه هم ډير زيات دي لکه کرکه نفرت په ټولنه کې دښمني او ټولنيز افلاس او نور، چې پورته موږ ذکر کړل. سود په قيمت باندې ديو جنس ډېر زيات تاثير کوي او ديوه جنس د تمام شد قيمت لوړوي د مثال په ډول که د رخت صنعت فرض کړو سود يوډول مصرف دی، په توليد کې دا يوازې يوځل په يوه جنس نه اضافه کيږي بلکې بار بار اضافه کيږي، اول به يې يو دحقان په مصرف کې حسابوي او بيا يو تاجر بيا د رخت جوړولو کمپنۍ بيا د رخت تاجر به هم خپل سود ور علاوه کوي بيا آن تر دې، چې خياط هم په هغه خپل سود ور علاوه کوي، چې په قيمت باندې ډېر زيات تاثير کوي نو د پورته ټولو يادونو څخه دا ځرګنديږي، چې سود يوه ډېره بد ترينه پديده ده او غربيان او کاپيټليستان يې په دې له منځه نه وړي، چې دنړۍ اکثره پانګه له دوی سره ده او نه غواړي چه دغه پانګه د دوی له لاسه ووځي، په دې وجه خپلو انحصاري اهدافو ته دوام ورکوي تر څو دربيمه نړۍ همداسې په غربت کې پربږدي او د هغوی ټول منابع په همدې طريقه انحصار کړي(22: 56).

د پيسو تيوريګانې

د پيسو د تقاضا په اړه تيوريګانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیسو مقداري تیوري Quantity Theory Of Money

د پیسو مقداري تیوري د لمړي ځل لپاره د مرکنتلیستانو مکتب رامنځ ته کړه مگر امرایکایي کلاسیک اقتصاد پوهان فیشر او ډیویډ ریکارډو (۱۸۳۳- ۱۸۸۲)د دې تیورۍ اصلي موسسین گڼل کیږي.

د ډیویډ ریکارډو نظر یه The Divid Ricardo Theory

ریکارډو د نظر اصلاَ د پیسو (پیسو او طلا) په رابطه دی او هغه پدې باور دی، چې پیسې باید تل سل په سلو کې د سرو زرو پشتوانه ولري. د ده په وینا پیسې یوازې د تبادلې وسیله ده هغه د پیسو د نورو دندو څخه انکار کړی دی د هغه په عقیده قیمتونه د پیسو د مقدار تابع دي او هغه د لمړي ځل له پاره دغه (**M=PT**)فرمول لاس ته راوړ او د هغه څخه یې د قیمت فرمول تر لاسه کړ او هغه د خپلې د دې خبرې د اثبات لپاره، چې د قیمتونو سطحه د پیسو په مقدار پورې تړلې ده نور ټول عوامل یې له نظره وغورځول، چې قیمتونه تحدیدوي او همدغه فرمول یې د ټولو سوالونو حل و نبود.

او دغه فرمول په نړیواله کچه هم صادق دی. په دې ډول، چې کله سره زر په داخل د هیواد کې زیات شي نو قیمتونه لوړیږي او صادرات کمیږي او واردات زیاتیږي او دغه حالت تر هغه جریان پیدا کوي، چې تر څو بېرته حالات تعادل غوره کړي(9: 47).

د فیشر تیوري

د پیسو تقا ضا Demand Of Money

خلک پیسو ته تقاضا لري ځکه، چې پیسې د تبادلې د وسیلې په حیث دنده تر سره کوي او په ورځنیو معاملاتو کې په کار وړل کیږي یعنې د پیسو له پاره تقاضا د اجناسو د تبادلې لپاره ده.

د تبادلې مساوات Equation of Exchange

د پیسو د مقدار تیوري د نقدو پیسو د معاملاتو تغیر د فیشر په واسطه وړاندې شوې، چې جوړښت یې په لاندې ډول دی.

$$pt = mv + m1v1$$

د تورو مانا

(c) ketabton.com: The Digital Library

P د قیمتونو کچه ، M د پیسو مقدار ، V د M د گردش گړندیتوب ، M1 د کریډیټي پیسو مقدار، V1 د M1 د گردش گړندیتوب، T د اجناسو او تجارت ټول مقدار، د فیشر د پیسو مقدار تیوري کولی شو، چې د یو مثال په واسطه تشریح کړو.

M=2000AFs، M1=1000AFs، V=6 ، V1=4، T=8000goods که په فرمول کې دغه قیمتونه وضع شي نو قیمت په لاس راوړی شو، څکه دلته (P) نا مالومه ده، که چېرته پورته ورکړ شوي قیمتونه دوه، چنده شي، قیمتونه به هم دوه چنده لوړ شي.

د تیورۍ فرضیات Assumptions of The Theory

- بشپړ روز گار Full Employment
- V.T ثابت فرض شوي T AND M ARE CONSTANT د لنډې مودې له پاره
- د قیمت سطحه یو غیر فعال فکتور دی Price level (P) is a Passive Factor
- د M او M1تر منځ رابطه ثابته ده Relationship Between M and M1 are Constant

په پورته مساوات کې قیمت یو غیر فعال فکتور دی، چې د نورو فکتورونو لکه پانگونه، انحصار، احتکار، صادراتو، وارداتو او نورو فکتورونو په وسیله متاثره کیږي، نه دي ذکر کړي(9: 47 ــ 49).

په تیورۍ نیوکې Criticisms Of The Theory

په تیورۍ باندې د افتالیون نیوکې

په دوه دلایلو سره افتالیون په تیورۍ نیوکې لري

الف : د بېودل شوو رابطو تحلیل، چې د فارمول په منځ کې وجود لري .

ب : د هغو لاملونو تحلیل، چې د فرمول څخه د باندې پاتې دي .

هغه داسې نظر لري، چې داسې څه نه پیښیږي چه دتجارت په دوران کې تغیر او د پیسو په دوران کې تغیر دې یو شان وي یعنې هغه پدې باور دی، چې کیدای شي په تجارت کې لږتغیر راشي او پیسو کې زیات تغیرات رامنځ ته شي (50: 41).

د فیشر په تیورۍ باندې نورې نیوکې

۱ – غیر واقعي فرضیه ده Unrealistic Assumption

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فیشر تیوري په غیر واقعي فرضیو باندې بنا شوې ده په دې تیورۍ کې قیمت P د غیر فعال فکتور په حیث په نظر کې نیول شوی دی T ازاد M1 V او V1 لنډې مودې لپاره ثابت فرض کړی شوي دي دا ټولې فرضیې د داسې حالت لاندې فرض شوي، چې نور ټول شیان ثابت وي ولې په اقتصاد کې داسې حالت، چې ثابت وي امکان نه لري نو په دې اساس تیوري غیر واقعي او ناقصه ده .

۲ – په معاملاتو کې مختلف متحولین مستقل نه دي Various Variables in The Transaction are not Independent)

لکه څرنگه، چې په تیورۍ کې فرض شوې ده د معاملاتو په مساوات کې مختلف متحولین مستقیم (ازاد) نه دي . ولې حقیقت دا دی، چې دوی یو بل ډېر زیات متاثره کوي ، د مثال په توگه کله، چې د پیسو عرضه (M) زیاتیږي نو د پیسو چټکي هم پورته ځي ،د بله اړخه فیشر فرض کړې ده، چې قیمت (P)یو غیر فعال فکتور دی او په T تجارت کوم تاثیر نه واردوي ولې په عملي ډول کله، چې د قیمتونو سطحه پورته لاړه شي ورسره د لنډ مهال لپاره د سوداگرو گټه زیاتیږي او تجارت پرمختگ کوي خو د اوږد مهال لپاره قیمتونو کې زیاتوالی انفلاسیون دی او په اقتصاد باندې ناوړه اغېز کوي.

۳ – د بشپړ روز گار فرضیه غلطه ده Assumption of full Employment is Wrong خو د دې تر څنگه اقتصاد پوه J.M. Keynes انتقاد کوي چه د بشپړ روز گار وقوع په یو اقتصاد کې ډېره نادره ده او واقیعت نه لري .

۴ – د سود نرخ په نظر کې ندی نیول شوی Rate of interest is ignored د فیشر په مقداري تیورۍ کې د پیسو په عرضه او د قیمتونو په سطحه د سود د نرخ تاثیر بلکل له منځه وړی دی.

۵ – د تجارت د دایرې تشریح ناکامه کوي Facts to Explores Trade Cycles ځکه، چې دانه بیانوي چې ولې د بحران په حالت کې د پیسو په عرضه کې زیاتوالی د قیمتونو په عمومي سطحه لږ تاثیر کوي.

٦ – د قیمتونو د سطحې نور فکتورونه د نظره غورځول شوي لکه پانگه اچونه ، مصارف ، سپما ، عاید، چې په قیمتونو تاثیر کولی شي(9: 49 ـ 50) .

د ناگارو نظر یات

ناگارو بیا د دې نظر مخالف دی، چې وایي ټولې پیسې مارکیټ ته نه داخلیږي، چې کله نشر شي.

هغه وایي، چې ټولې پیسې مارکیټ ته نه داخلیږي ځکه یوه اندازه یې د دولت سره پاتې کیږي مثال که چیرته ۱۰ میلونه نشر شي کیدی شي یو میلون بې مصرفه پاتې شي او هغه په لاندې درې ټکو سره پایلې ته رسیدلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- كله،چي د پيسو په مجموعي مقدار کې زياتوالى را شي او د هغې په تناسب په کاليو کې هم زياتوالى را شي نو په قيمتونو کې تغير نه راځي.
- د پيسو د مجموعي مقدار په زياتوالي سره که وليدل شي، چې دغه پيسې بازار ته ندي داخلې شوې نو بيا هم قيمتونه تغير نه کوي.
- که چيرته په کاليو کې تغير رانشي او په پيسو کې تغيرات رامنځ ته شي نو قيمتونه تغير کوي(50: 42).

د پيسو رواني تيوري

د دغې تيورئ اصلي بنسټ گر دوه اقتصاد پوهان دي، چې يو ويزر او بل افتاليون دئ، چې دا داوړه د کلاسيکو خلاف نظرونه لري، چې ويزر د پولي عايد تيوري پرمخ بوولې او افتاليون بيا د ځانگړې رواني تيوري تر بحث لاندې نيولې ده.

د پولي عايد تيوري

هغه داسې عقيده لري، چې د پيسو مجموعي مقدار کې زياتولى د قيمتونو د سطحې د تغير سبب نه گرځي بلکې د عوايدو په سطحه کې زياتولى د قيمتونو د سطحې د زياتوالي سبب گرځي او هغه وايي، چې له دوه لورو موږ عايد ترلاسه کوو.

- د توليد د عواملو څخه
- د دولت د مالي سياستونو د پلي کولو په پايله کې عوايد .

خاصه رواني تيوري

دغه اقتصاد پوه بيا داسې نظر لري، چې د ويزر تيوري د پلي کېدو وړ نده. هغه وايي، چې بايد د خلکو اقتصادي حالات تر کتنې لاندې ونيول شي او هغه کولى شي، چې د قيمتونو سطحې ته تغير ورکړي(50: 43ـ44).

د کمبريج مساوات Key Cambridge Equation

د کمبريج مساوات د پيسو د مقدار تيوري، چې د نقده بيلانس په اساس فورمول بندي کړې، د کمبريج مساوات Cambridge Equation په نامه ياديږي.

۱ – د الفرډ مارشال مساوات Alfred Marshall Equation

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الفرډ ما رشال مساوات د پیسو د مقدار تیوري، چې د نقده بیلانس په واسطه یې تعبیروي، چې د میلټن فریډمن په واسطه مخې ته بیول شوې او په لاندې شکل بنودل کیږي. M = K*P*Y

M = د پیسو مقدار (د کرنسی او امانتي تقاضا) ، P = د قیمتونو سطحه، Y = مجموعي حقیقي عاید، K = د حقیقي عاید هغه برخه، چې خلک یې غواړي د پیسو په ډول یې وساتي.

اوس پورته فرمول په یوه بېلګه کې څرګندوو، چې څه ډول پایله ورکوي.

M=1000AFS، Y=10000UNITS، K=O,5، چې کله دغه شمېرې په فرمول کې وضع شي نو لاندې پایله به تر لاسه شي.

$$P = \frac{M}{KY} = \frac{1000}{10000 * 0.5} = 0.2\text{Afs}$$

پورته تر لاسه شوې پایله داسې څرګندوي، چې د قیمتونو سطحه او دپیسو ارزښت به د اجناسو پنځه واحده په یوه افغانی وي ، په دې مانا، چې د یوې افغانۍ به پنځه ډوله یا پنځه واحده اجناس پېرلی شو.

د کینز مساوات Keyne's Equations

کینز په یوه کتاب کې خپل مساوات د استهلاکي اشیاوو په حواله ورکوي ، د هغه مساوات د پیسو د مقدار د تیورۍ (Demand for Money) په اړه عبارت دي له:

P = د استهلاکي اشیاوو د قیمت سطحه

N= په ګردش کې ټولې عرضه شوې پیسې

K = د ټولو استهلاکي اشیاوو واحدونو شمېر

په پورته مساوات کې که چېرېK ثابت وي نو په M (پیسو مقدار) کې زیاتوالی د P (قیمتونو په اندازه) کې په هماغه تناسب زیاتوالی راځي، چې په پیسو کې راغلی دی کینز داخبره ډېره زیاته تشریح کړې ده، چې که چېرې په خپل ځای پاتې شي او دM په اندازه کې زیاتوالی راشي نو په هماغه تناسب مستقیما د قیمتونو په سطحه کې د زیاتوالي سبب ګرځي(9: 51).

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دپیسو عرضه

د عرضې متاثره کوونکي عوامل

د پیسو عرضې د تغذیه کولو سرچینې

په مارکیټ کې د پیسو زیاتول د پیسو پالیسۍ په وسیله، چې د مرکزي بانک په اختیار کې ده کولی شي په مارکیټ کې پیسې زیاتې کړي تر څو د غوښتنې ورپیسې د مارکیټ د تغذیې له پاره وکارول شي. د پیسو په عرضه کې تغیرات، پراقتصادي فعالیتونو باندې د پیسو د عرضې د تاثیراتو په دلیل د ربحې نرخ اغیزمنوي، دا مهمه ده ترڅو پوه شو، چې د پیسو عرضه څه ډول ټاکل کیږي، څوک هغه کنټرولوي؟ څه شی د پیسو په عرضه کې د تغیر لامل ګرځي؟ او څرنګه د هغوی کنټرول کېدی شي بهبود ومومي؟

لاندې هغه عوامل دي، چې د پیسو عرضې سره سره د پیسو تقاضا کې هم بدلون راوستلی شي ځکه دا هغه عوامل دي، چې نه یوازې په پیسو باندې تاثیرات غورځوي بلکې په ټولو اقتصادي کړنو باندې تاثیرات پرې باسلی شي.

۱: د سود نرخ، ۲: د قیمتونو نوسان، ۴: صادرات، ۵: واردات، ٦: تولیداتوکې تغیر، ۷: د خلکو عوایدو کې تغیر، ۸: نفوسو کې تغیرات، ۹: اقتصادي وده او پرمخ تګ، ۱۰: احتکار، ۱۱: انحصار، ۱۲:د تبادلې نرخ، ۱۳: انفلاسیون او داسې نور(2: 86).

د پیسو د عرضې په پروسه کې څلور مراجع

1. مرکزي بانک: د دولت استازي، چې له بانکي سیستم څخه نظارت کوي او د پیسو سیاست د کارولو مسؤل دي.
2. بانکونه او مالي وساطت کوونکي موسسات: امانات له وګړو څخه اخلي او نورو وګړو او موسساتو ته پورونه ورکوي لکه تجارتي بانکونه، د سپما تعاوني بانکونه، تعاوني موسسات او داسې نور.
3. امانات سپارونکي: هغه وګړي اوموسسات، چې خپل امانات بانکونو ته سپاري.
4. له بانکونو څخه پور اخیستونکي: هغه وګړي او موسسات، چې له بانکونو څخه پور اخلي او هغه موسسات، چې د قرضې اسناد صادروي او دا اسناد د امانت اخیستونکو بانکونو پواسطه پیرودل کیږي(30: 61).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیسو عرضه

د مرکزي بانک سیاستونه

دا، چې مرکزي بانک د ربحې نرخ ته د پیسو د عرضې د اندازې تغیرولو په وسیله تغیر ورکوي که چېرې مرکزي بانک د پیسو اندازه زیاته کړي، د ربحې نرخ کموالی مومي او که چېرې د پیسو اندازه کمه کړي، د ربحې نرخ زیاتوالی مومي. خو تر اوسه مو پدې اړه خبرې ندي کړي، چې ولې مرکزي بانک باید وغواړي، چې د ربحې نرخ ته تغیر ورکړي. کله چې د ربحې نرخ تغیر وکړي تاثیرات به يې په اقتصاد باندې څه ډول وي؟ د ربحې ټیټ نرخ مصارف په خصوصي ډول سرمایګذاری تحریک کوي. د ربحې لوړ نرخ مصارف کموي، د ربحې نرخ تغیر په وسیله مرکزي بانک کولی شي مجموعي تولید (عاید) تغیر کړي. کله، چې مرکزي بانک د اقتصاد د محدود کولو لپاره د پیسو د عرضې په کموالي لاس پورې کوي، دغه اقدام د انقباضي پولي سیاست په نوم یادیږي. برعکس کله چې مرکزي بانک د پیسو د پراختیا له لارې اقتصاد تحریکوي دغه یو انبساطي پولي سیاست دی. د امریکا متحده ایالاتو د۱۹۸۲،۱۹۷۵ او ۱۹۹۲ کلونو په لومړیو کې د پیسو په پراختیا او د ربحې د نرخ په کموالي لاس پورې کړ، دغه انبساطي سیاستونو په نوموړو کلونو کې د رکود څخه د بهبود په لور اقتصاد کې ډېره مرسته وکړه(28: 18_23).

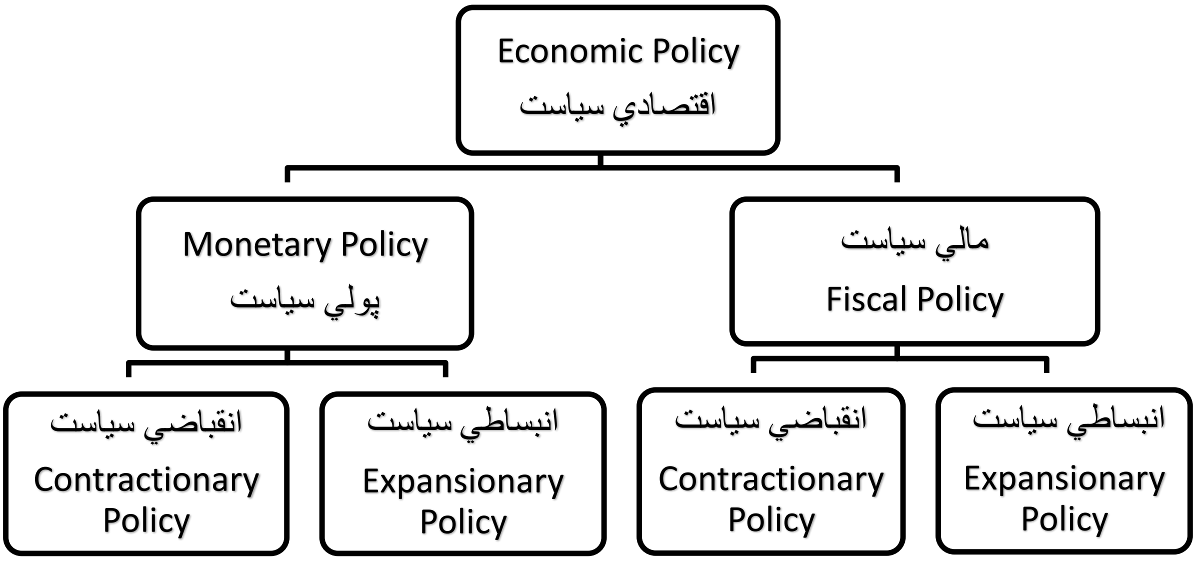

انقباضي سیاست (د پیسو راټولوني سیاست)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولت هر سیاست، چې هدف یې د مجموعي تولیداتو کمول وي د انقباضي سیاست په نوم یادیږي. انبساطي سیاستونه د اقتصادي پرمختګ لپاره استعمالیږي په داسې حال کې، چې انقباضې سیاستونه د اقتصادي فعالیتونو د بطي کولو لپاره استعمالیږي. پوهیږو، چې د اقتصادي سیاست یو عمده هدف اقتصادي پرمختګ دی خو پوښتنه دا ده، چې ولې د مجموعي تولید د کموالي لپاره دا سیاست اختیاروي؟ د انفلاسیون په وړاندې د مجادلې یوه لاره د مجموعي مصارفو کمول دي، کله، چې د انفلاسیون نرخ لوړ شي په داسې سیاست لاس پورې کیږي، ترڅو اقتصادي فعالیتونه بطي کړي. مخکې له دې څخه، چې په هغه انقباضي سیاستونو، چې دولت یدې آخرو کلونو کې په غاړه اخیستي دي، بحث وکړو، موږ اړتیا لرو، پدې موضوع بحث وکړو، چې مالي او پولي انقباضي سیاستونه څه ډول کار کوي.

انبساطي پولي سیاست (د پیسو خپرونې سیاست)

هرکله، چې مرکزي بانک تصمیم ونیسي، چې د پیسو عرضې ته بازار د عملیاتو له لارې زیاتوالی ورکړي، په اقتصاد باندې به څه اغیزه وکړي؟ په لومړي قدم کې د ازاد بازار عملیات په سیستم کې نوي ذخیرې پرانیزي او د پیسو عرضې ته زیاتوالی ورکوي ځکه، چې د پیسو د عرضې اندازه اوس د هغې اندازې څخه زیاته ده کومه، چې کورنۍ یې غواړي، چې ذخیره یې کړي په نتیجه کې د ربحې د نرخ تعادل کمیږي. د سرمایه ګذارۍ مصارف پلان کیږي (چې د مجموعي مصارفو یوه برخه ده). کله چې د ربحې نرخ نزول وکړي نو پانګونه زیاتوالی مومي. د پلان شوې سرمایه ګذارۍ د مصارفو لوړېدل په دې معنی دي، چې مجموعي پلان شوي مصارف اوس د مجموعي تولید څخه ډېر دي اوشرکتونه غیر پلان شوي کمښت په ذخیرو کې تجربه کوي او تولید ته زیاتوالی ورکوي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی د ربحې نرخ کموي او مجموعي تولید زیاتوي. د دې سره سره د تولید لوړه سطحه پیسو ته اړتیا زیاتوي، دغه په خپله د دې سبب کیږي چې د ربحې نرخ کموالی ونه مومي یعنې بېرته زیات شي ځکه په اوږد مهال کې کله، چې تولید د سود د ټیټوالي له امله زیاتیږي نو د تولید زیاتوالی بېرته پانګې اچونې او د پورونو زیاتوالي ته لاره هواروي، چې د سود د زیاتوالي سبب ګرځي.

په لومړۍ مرحله کې د پیسو په اندازه کې زیاتوالی د ربحې نرخ کموي، په دوهمه مرحله کې د ربحې ټیټ نرخ سبب کیږي ترڅو د پلان شوې سرمایې مصارف لوړ شي. په دریمه مرحله کې مصارف زیاتیږي، پلان شوې سرمایه ګذاري په مجموعي پلان شوو مصارفو کې د زیاتوالي بیانوونکې ده، چې دا په خپله پدې معنی ده، چې تولید زیاتوالی موندلی دی یعنې کله، چې شرکتونه د زخیرو د غیرې پلان شوي کموالي په مقابل کې عکس العمل ښکاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي. په ځلورمه مرحله کې په تولید کې زیاتوالی (عاید) پیسو ته د اړتیا د زیاتوالي سبب ګرځي که چېرې پیسو ته د اړتیا زیاتوالی نه وي کړی د ربحې نرخ په کمه اندازه کمیږي.

د توکو بازار د اغېزو لپاره د پولي سیاست قدرت پدې پورې اړه لري، چې د دې سلسلې په ځنځیر کې هرعکس العمل په څومره اندازه پېښیږي. شاید مهمه اړیکه د ربحې د نرخ او پانګوني ترمینځ اړیکه وي. پولي سیاست یوازې هغه وخت کولی شي اغېزمن واقع شي، چې پانګه د ربحې د نرخ د تغیراتو په وړاندې عکس العمل وښیي. که چېرې شرکت د سرمایه ګذارۍ د پروژو اندازه کله، چې د ربحې نرخ کموالی مومي زیات کړي، پراختیا ورکوونکی پولي سیاست د اقتصاد په تحریکولو کې اغېزمن وي. کله، چې شرکتونه د ربحې په کم نرخ کې پانګوني ته مایل نه وي، پراختیا ورکوونکی پولي سیاست به محدود بریالیتوب ولري یا په بل عبارت د پولي سیاست موثریت د سرمایه ګذارۍ د میلان سره اړیکه لري.

د لوی اقتصاد د سیاست ترکیب

کولی شو چې پولي او مالي سیاستونه همزمان مطالعه کړو د مثال په ډول: د دولت پیرودني (G) د پیسو عرضه کولی شو په عیني وخت کې زیاته کړو لکه څنګه، چې مو مخکې ولیدل، چې د دولت پېرودنو کې زیاتوالی په یواځې ډول تولید او د ربحې نرخ لوړوي. په داسې حال کې، چې د پیسو په عرضه کې زیاتوالی یواځې تولید لوړوي او د ربحې په نرخ کې کموالی راولي. که چېرې دولت وغواړي، چې تولید پرته د ربحې د نرخ د تغیر څخه لوړ کړي کولی شي د دولت د پیرودلو د زیاتوالي او د پیسو د عرضې د زیاتوالي له امله دې هدف ته رسیدلی شي. د سیاست ترکیب په یوه معین وخت کې د مالي او پولي سیاستونو په ترکیب دلالت کوي. د سیاست ترکیب، چې د دولت د مصارفو کموالی او د پیسو د عرضې زیاتوالی په بر کې نیسي، د سرمایه ګذاریو د مصارفو په ګټه وي څکه، چې د پیسو د عرضې زیاتوالی او د دولت په پېرودنو کې کموالی د ربحې د نرخ د کموالي او د پلان شویو سرمایه ګذاریو د زیاتوالي سبب ګرځي. د دې برعکس یو بل سیاستي ترکیب، چې انبساطي مالي سیاست او پولي انقباضي سیاست په بر کې نیسي. د سیاست دغه ترکیب د دولت د مصارفو په ګټه خو د پلان شویو سرمایه ګذاریو په زیان دی. د دې سیاست اغیزه د دولت د مصارفو لوړوالی او د پیسو د عرضې کموالی دی. د پیسو محدوده عرضه او د دولت د مصارفو پراختیا د ربحې نرخ لوړوي او پلان شویو سرمایه ګذاریو ته کموالی وربښي. دا، چې کوم ترکیب د سیاست ښه ترکیب دی پدې اړه کومه قاعده وجود نه لري او د دې مسلې په اړه اقتصادپوهان موافقه نه لري. ځیني اقتصادپوهان د تولیداتو مختلف ترکیب ته ترجیح ورکوي یعني په خصوصي مصارفو زیات تاکید کوي خو د دولت په مصارفو نسبتاً کم ترکیب لري او دا د دې مسایلو په اړه د شخص په موافقو پورې اړه لري(28: 49ـ52).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیسو عرضې او تقاضا کنټرول لارې

د پولي سیاست لارې

د ازاد بازار سیاست

د ازاد بازار عملیاتي سیاست عبارت له یو لړ تدابیرو او مداخلو څخه دی کوم، چې مرکزي بانک یې د ازاد بازار لپاره په کار اچوي او هغه اندازه د نغدو پیسو کوم، چې په لازمو وختونو کې د اقتصادي جریان لپاره ضروري وي، چې د یو دولت مرکزي بانک یې د قیمتي پاڼو، ذخیروي اسنادو او کریډټي اسنادو د خرڅلاو او اخستلو په صورت کې تنظیموي پدې معنی، چې مرکزي بانک د ارزښت لرونکو پاڼو د اخیستلو په صورت کې د پیسو مقدار په اقتصادي جریان کې زیات او د هغې د خرڅلاو په صورت کې د پیسو مقدار په اقتصادي جریان کې کموي او پدې ترتیب سره هغه اندازه د پیسو کومو ته، چې په اقتصادي جریان کې ضرورت وي، په دوران کې اچوي. کله چې مرکزي بانک د ارزښمنو پاڼو د اخیستلو اقدام وکړي نو پدې صورت کې د اخیستل شویو قیمتي پاڼو د ارزش معادل پیسې رسما په اقتصادي جریان کې اچوي او بلا فاصله د پیسو حجم په اقتصاد کې زیاتوالی مومي. د دی کمیتي تاثیر په تعقیب، چې د پیسو د مقدار اندازه په اقتصاد کې زیاتوالی مومي د ارزښتمنو پاڼو عرضه کوونکي هغه مقدار پیسې کومې، چې د هغې د خرڅلاو له درکه لاسته راوړي دوباره د دې پیسو ځینې یې په مستقیم ډول د خپلو مصارفو لپاره او ځینې نورې په بانکونو کې د جاري حسابونو او یا د پس انداز په شکل په دوران کې اچوي. هغه اندازه پیسې کومې، چې د پس انداز د حسابونو په اساس تر لاسه کیږي دوباره په جریان کې غورځي. بنا پر دې هغه قیمتي پاڼې کومې، چې د مرکزي بانک له خوا خریداري کیږي د پیسو د حجم اندازه په اقتصادي دوران کې اضافه کوي او د غه د پیسو توسعوي تاثیرات رامنځته کوي لکه: د پانګونې زیاتوالی ، د تولید د اندازې زیاتوالی، د استخدام د سطحې لوړوالی او بلاخره د حقیقي عاید زیاتولی په اقتصاد کې رامنځته کوي .

د پورتني حالت برعکس کله چې مرکزي بانک په ازاد بازار کې د ارزښتمنو پاڼو د خرڅلاو اقدام وکړي نو پدې صورت کې د پیسو د مقدار اندازه په اقتصاد کې کموي او یو محدودوونکی پولي تاثیر واردوي.

څرنگه، چې خلک د قیمتي اوراقو د اخیستنې په منظور هغه پیسې، چې دوی په بانکونو کې د پس انداز او یا امانت شکل ایښې، یو څه اندازه یې د پس انداز حسابونو څخه اخلي او په هغې باندې ارزښتمنو پاڼو پیرنه کوي، چې پدې سره دوه ډوله اغېز پرې باسي.

الف : د بانکونو کریډټي قوت محدودیږي

ب : په اقتصاد کې د پیسو اندازه کموالی مومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

((هغه خلک، چې د بانکونو څخه خپل امانت ترلاسه کوي او په هغې باندې ارزښتمنې پاڼې خریداري کوي دلیل یې دا دی، چې د دولتي اسنادو مفاد نظر په بانک کې د امانت ایښودلو ته زیات وي بنا پر دې هغه خلک چې امانتي پیسو ته ضرورت لري د هغو په ذریعه د دولت قیمتي اسناد خریداري کوي. د پیسو د مقدار دغه زیاتوالی په خپل نوبت سره د اشیاوو د خریدارۍ اندازه کموي او په نتیجه کې د انفلاسیون ضد تاثیرات (ډیفلاسیون) په اقتصاد باندې واردوي، په دې وجه د ازاد بازار سیاست د پولي سیاست لپاره د یوې مهمې وسیلې په توګه په کار وړل کیږي او د دې سیاست څخه منظور د انفلاسیون په ضد مجادله کول دي(52: 51ــ52).

د تنزیل مجدد سیاست

مرکزي بانک کولی شي ارزښت لرونکو پاڼو د تنزیل د نرخ د لوړوالي او ټیټ والي د منلو په صورت کې د پولي سیاست لازمه موارد د توسعوي پولي سیاست او یا محدودونکي پولي سیاست د عملي کېدو په صورت کې طرحه کړي. د توسعوي پولي سیاست په ذریعه کولی شي یو اقتصادي رونق او د محدوونکي پولي سیاست په ذریعه د اقتصادي حالت استقرار عملي کړي. کله چې د توسعوي سیاست په اثر او یا د بانکونو لخوا د قرضو په زیاتوالي سره د پیسو حجم نظر په هغه مقدار کوم چې په حقیقي ډول په اقتصاد کې ورته ضرورت وي زیاتوالی ومومي نو پدې صورت کې اجناسو ته تقاضا زیاتوالی مومي او ورسره د اشیاؤ د قیمتونو سطحه لوړیږي او اقتصاد د انفلاسیون د تهدید لاندې راځي. پدې حالت کې مرکزي بانک کوشش کوي تر څو د ارزښتمنو پاڼو(پور پاڼو) د تنزیل نرخ د هغوی د خوښې مطابق لوړ کړي او د دې په ذریعه د ارزښتمنو پاڼو تنزیل او د پیسو د زیات مقدار د جریان مخنیوی په اقتصاد کې رامنځته کړي. دغه نوعه د محدوونکی پولي سیاست د دې سبب ګرځي، تر څو هغه قرضې چې د لنډې او اوږدې مودې لپاره ورکړل شوي وي د ربحې نرخ لوړ او په نتیجه کې په پولي او مالي بازارونو کې د نرخونو د لوړوالي سبب ګرځي. دربحې د لوړوالي په صورت کې د پیسو لپاره تقاضا کموالی مومي او په پولي او مالي بازارونو کې د سرمایه ګذاریو د کموالي سبب کیږي. د دې تدابیرو په اثر بالاخره په بازار کې تقاضاوې کموالی مومي او په نتیجه کې د قیمتونو سطحه د یوه استقرار په لوري میلان کوي.

که چیرې یوه ټولنه داسې ټولنه وي، چې په هغې کې د اسعارو د کنټرول لپاره یو منظم سیستم موجود نه وي نو پدې صورت کې د تنزیل د نرخ او د ربحی د نرخ لوړوالی د ملي سرمایې د فرار باعث ګرځي، په نتیجه کې د خارجي سرمایه ګذاریو جلب صورت نیسي او دې سره د سرمایه ګذاریو زیات مفاد د خارجي سرمایه ګذارانو په لاسونو کې غورځیږي. د پورته حالت برعکس که چېرته په اقتصاد کې د پیسو کموالی رامنځته شي او د دې ضرورت د رفعه کولو لپاره اضافي پیسو ته ضرورت وي نو پدې صورت کې مرکزي بانک داسې تدابیر پرمخ وړي، چې د هغو په ذریعه د تنزیل مجدد نرخ کموي. پدې وسیله مرکزي بانک یو توسعوي پولي سیاست پرمخ وړي او د هغې په ذریعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیسو د حجم اندازه لوړوي، چې دې سره مجموعي تقاضا د اشیاؤ لپاره زیاتیږي او د اقتصادي فعالیتونو د رونق سبب ګرځي(17: 524ـ535).

د زیرمو سیاست

د اوسني عصر د اقتصاد په ټولو پولي او بانکي سیستمونو کې معاملاتي بانکونه پدې مکلف دي ترڅو یوه اندازه د مجموعي اماناتو څخه، چې دوی یې په لاس راوړي د مرکزي بانک سره د امانت په ډول کېږدي او همدارنګه یو معین نسبت یا اندازه د مجموعي شتمنۍ، چې دوی یې په لاس کې لري د نغدي شتمنۍ په شکل د ځان سره وساتي.

په اوسني عصر کې د معاملاتي بانکونو قانوني امانات او نغده شتمنۍ د پولي سیاست دوه اهم او اساسي وسایل تشکیلوي، دهغوی زیاتوالی او کموالی یو ډول تاثیر په اقتصاد او د پیسو په ارزښت واردوي.

کومې زېرمې د پیسو سیاست د وسیلې په توګه کارول کیږي؟ په دې برخه کې موږ له دوه ډوله زېرمو څخه ګټه اخلو:

قانوني زېرمو نسبت Resrve Ratio

- د دې زېرمو مقدار مرکزي بانک د هېواد د اقتصادي ودې او پرمختګ په نظر کې نیولو سره ټاکي ځینې وختونه مرکزي بانک او اقتصادي واحدونه چې د دې زېرمو په شتون قانون مکلف کړي، ترمنځ ستونزې هم رامنځ ته کیږي.بانکونه تل دا فکر کوي، چې که د بانکونو قانوني زېرمې کمې وي په هماغه اندازه بانک ځواکمن وي، چې له فرصتي لګښتونو څخه ځان خلاص کړي او د بانک ګټه، چې د بانک اساسي موخه ده ترلاسه کړي.
- دلته دوه ډوله حرکتونه رامنځ ته کیږي

۱: په هغه صورت کې، چې دولت پوه شي، په بازار کې کافي اندازه پیسې شتون لري د قانوني زېرمو مقدار لوړ ټاکي.

۲: په هغه صورت کې، چې دولت پوه شي، په بازار کې ډېرو پیسو ته اړتیا ده، دولت له دې زېرمو ګټه پورته کوي او بازار ته یې وراندې کوي(16: 1ـ32).

نقده زېرمو نسبت (اختیاري زېرمې) Liquidity Ratio

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي ته نقده زخاير هم واي. بانک کولی شي، چې په ټولو حالاتو کې خپل نقدوالی وساتي او د مشتري په وړاندې چمتو وي. مشتري د غوښتنې پر وخت د پیسو ورکړه د بانک نغدوالی او بانکي سیستم جوړوي، چې دا کار د بانک له خوا ډېر جدي تعقیبیږي. بانکونه په دې اړه د ډېرو پیسو ساتلو لپاره لیواله نه دي او تل هڅه کوي څو خپلې پیسې په کاروبار ولګوي او ډېره ګټه ترلاسه کړي.

۱: که دولت فکر وکړي، چې په بازار کې کافي اندازه پیسې شتون نه لري نو دلته دولت یا مرکزي بانک هڅه کوي، چې اختیاري زېرمې کمې او پیسې په بازار کې دود کړي.

۲: که دولت یا مرکزي بانک په دې عقیده وي، چې په بازار کې په کافي اندازه پیسې شتون لري په دې وخت کې د اختیاري زېرمو کنټرول ډېر جدي ترسره کیږي .

۳: کله، چې مرکزي بانک په دې پوه شي، چې په بازار کې پیسې له اړتیا ډېرې شتون لري او باید اضافي پیسې له بازار څخه وباسي په دې حالت کې دولت هڅه کوي، چې په بانکونو کې د پیسو ډېر مقدار د اختیاري زېرمو په نامه د بانک په لاربښونه وساتي، چې په دې حالت کې د کریډیټونو اجرا نزولي حالت غوره کوي(53: 125ـ127).

اسعاري سیاست

د اسعاري سیاست په صورت کې د خارجي پیسو ارزښ او هغه تدابیر، چې د پولي استقرار په لوري میلان کوي د بحث لاندې نیول کیږي. دخارجي پیسو ارزښ دا مانا ورکوي، چې د داخلي یا کورنیو پیسو په ذریعه څومره اندازه خارجي اشیا او یا خارجي اسعار ترلاسه کېدای شي. که چیرې دیوه هیواد د تادیاتو په بېلانس کې کسر موجود وي پیسو ارزښ د خارجي اسعارو په مقابل کې کمیږي، پدې صورت کې خارجي اسعارو ته تقاضا د دې لپاره زیاتوالی مومي ترڅو د تادیاتو د بېلانس کسر رفعه او په نتیجه کې د خارجي اسعارو ارزښ د داخلي پیسو په مقابل کې لوړیږي. دخارجي اسعارو د ارزښ لوړوالی له یوه طرفه د تقاضا د زیاتوالي او له بله پلوه د خارجي اسعارو ورود د یوه هیواد داخل ته صورت نیسي. د دې برعکس دتادیاتو د بېلانس د مازاد په صورت کې خارجي اسعاروته تقاضا کموالی مومي او په نتیجه کې د داخلي پیسو ارزښت د خارجي اسعارو په مقابل کې لوړیږي.

څرنګه چې اکثره مخ په ودې هیوادونه د تادیاتو د بېلانس د کسر سره مخ وي او دغه کسر د تجارت د بېلانس په نتیجه کې رامنځته کیږي. بنا پردې مخ په ودې هېوادونه کوشش کوي تر څو د تادیاتو دبېلانس کسر د خارجي اسعارو په واسطه جبیره نه کړي. خو څرنګه، چې دغه هېوادونه په کافي اندازه سره خارجي اسعار و نه لري نو بنا پر دې دوی مجبور دي تر څو د خپل ضرورت وړ خارجي اسعار د تقاضا د زیاتوالي په اساس ترلاسه کړي، پدې صورت کې د خارجي اسعارو ارزښت لوړیږي او د داخلي پیسو ارزښت کموالی مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو پس پدې حالت کې مرکزي بانک دا وظیفه لري، چې د امکان تر کچې د داخلي پیسو ارزښت د خارجي اسعارو په مقابل کې تأمین کړي، یعنې خارجي اسعاروته د تقاضا په صورت کې د خارجي اسعارو عرضه زیاته او یا دا، چې په خپله هغه تقاضا چې دوی ورته ضرورت لري د بازار نه کمه کړي. دا کار مرکزي بانک هله کولی شي، چې د خارجي اسعارو کافي ذخایر و لري باید یادونه وکړو، هغه لارې، چې د انفلاسیون تر عنوان لاندې د انفلاسیون د کنټرول لپاره کارول کیږي د پیسو د عرضې د کنټرول لپاره هم کارول کېدای شي نو دلته یې تکرار نه ذکر کوو(17: 524ـ535).

د پیسو په عرضه او حجم کې د بدلون لاملونه

۱: د بودیجې د کسر سیاست او د اضافي پیسو د نشر په واسطه د هغه له منځه وړل

د یوه مملکت بودیجه هغه وخت د کسر سره مخامخ کیږي، چې په یوه معینه دوره کې د هغه مصارف له عوایدو څخه زیات شي. او هر وخت دغه کسر د اضافي پیسو د نشر په واسطه تمویل کیږي. طبعاً د پیسو حجم په اقتصاد کې اضافه کیږي او په دې ترتیب په ازاد بازار کې د ربحې د تنزیل نرخ سبب ګرځي.

د بودیجې د کسر سیاست د مختلفو اهدفو لپاره صورت نیسي مثلاً هغه وخت، چې د خرید قدرت لوړوو د خرید قدرت لوړولو سیاست په نوم هم یادیږي. په دې حالت کې دولت کوشش کوي، چې د دولتي کارکوونکو د خرید قدرت د دوی د حقوقو په لوړولو سره زیات کړي. په دې حالت کې مستقیماً د دولتي کارکوونکو د خرید قدرت لوړیږي نو توانیږي تر څو د خرید قدرت نور عاملین تر تاثیر لاندې راولي. یا هم د سرمایګزارۍ د تمویل په خاطر یعنې د انکشافي پروژو، نظامي مصارفو، تعمیراتي مصارفو د تمویل لپاره اضافي پیسې د بودیجې د کسر په دوران کې اچوي او له دې طریقه د پیسو حجم په اقتصاد کې لوړیږي، چې په نتیجه کې د سود نرخ او د تولید حجم هم متاثره کیږي.

هر کله، چې دولت خپل زیات شوي مصارف د مالیې او قرضونو له لارې تمویلوي په دې صورت کې د مصارفو زیاتوالی د پیسو د حجم زیاتوالي باعث نه ګرځي یعنې مالیه او قرضونه په اقتصاد کې د راکدو مبالغو څخه نه دي ، مګر که دولت مالیات او قرضونه د راکدو مبالغو په شکل ترلاسه کړي په دې صورت کې د پیسو جریان په اقتصاد کې لوړیږي په نتیجه کې د سود نرخ او د تولید اندازه په اقتصاد کې متاثره کیږي مګر په هغه صورت کې دولت اضافي مصارف د مالیې او قرضونو له لارې بغیر د راکدو مبالغو په اقتصاد کې تامینولو په حالت کې څومره، چې د دولت مصارف لوړیږي په هماغه اندازه د خصوصي اقتصاد مصارف کمیږي او په نتیجه کې په اقتصاد کې تعادل رامنځ ته کیږي . اما هر کله، چې دولت د بودیجې کسر د اضافي پیسو د نشر له لارې تمویل کړي لکه څرنګه، چې دلته اقتصاد کې پیسو عرضه زیاتیږي نو تعادل له منځه ځي(19: 5ـ28).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کریډیټونو یا بانکي اعتباراتو زیاتوالی

څرنګه، چې د یوه هېواد اعتبارات د بانکي سیاست له لارې زیاتوالی پیدا کوي نو هغه وخت، چې د بانک ورکړې پای ته ورسېږي دوی توانیږي، چې د کریډیټ د جاري حسابونو سهولوتونه مشتریانو ته خلاص کړي او زیات اعتبارات جاري حسابونو ته ورکړي. د اعتباراتو د سطحې په لوړوالي سره د اعتباري پیسو حجم زیاتوالی کوي او په نتیجه کې د مجموعي پیسو حجم زیاتوالی مومي او قیمتونه لوړیږي.

د راکدو پیسو څخه د بیا استفاده کولو له طریقه د پیسو د حجم زیاتول

هر کله، چې په یوه اقتصاد کې راکدې پیسې بیا په کار واچول شي په دې صورت کې د پیسو د دوران په تغیر سره د پیسو حجم زیاتیږي. د راکدو پیسو څخه بیا استفاده په رواني عواملو پورې تړلې ده یعنې، چې خلک د اینده وضعې په باره کې څه فکر لري. هر کله، چې خلک د قیمتونو د لوړوالي پیشبیني وکړي نو په دې صورت کې په راکدو او ذخیره شویو پیسو باندې شیان اخلي، چې له دې سره د پیسو دوران چټک او په نتیجه کې د پیسو حجم زیاتوالی کوي. برعکس که چېرې خلک په اینده کې د قیمتونو ټیټوالی پیشبیني وکړي په دې حالت کې شیان او اجناس خرڅوي او د هغې په عوض کې پیسې ترلاسه او ساتي، چې نوموړی عمل د پیسو دوران سست او د پیسو د حجم د کموالي باعث ګرځي.

د تادیاتو د بېلانس کسر

یو هیواد هغه مهال د تادیاتو د بېلانس د کسر سره مخامخ کیږي، چې خارج ته ورکړې د خارج څخه د راکړو په نسبت زیاتوالی وکړي په دې صورت کې نوموړی هیواد مجبور دی، چې د نورو هیوادونو یا بین المللي موسساتو لکه (IMF) څخه لنډ مهاله قرضونه ترلاسه کړي په دې حالت کې، چې سرمایه له خارج څخه ترلاسه شوې ده نو د تادیاتو د بیلانس کسر سره متناسب داخلي پیسې زیاتوالی کوي.

د پیسو د حجم او سود نرخ تغیر

په حقیقت کې هغه انګېزه، چې د سیالیت رجحان په وجود راوړي د پیسو تقاضا په یوه ټولنه کې معلوموي نو مونږ ویلی شو، چې د پیسو د حجم او سیالیت د رجحان ترمنځ متقابله اړیکه وجود لري په دې معنی، چې څومره د پیسو حجم زیاتوالی کوي نو د نغدو پیسو د ساتلو میلان په جامعه کې کمزوری کیږي او هر څومره، چې د پیسو حجم کموالی وکړي په هماغه اندازه د نغدو پیسو د ساتلو میلان د خلکو ترمنځ زیاتیږي.

له بله طرفه ربحه د مصارفو په مقابل کې د جبران په حیث د پیسو د سیالیت له ګټو څخه ده پس د هغې نرخ د کینز په عقیده له یوه طرفه د افرادو په نظر د سیالیت په اهمیت پورې مربوط او له بله طرفه د پیسو د حجم په تغیر پورې تړلی دی. هرکله، چې د پیسو حجم زیات او د سود نرخ ټیټ شي په دې صورت کې د افرادو په وړاندې د راکړې ورکړې موجودي زیاتوالی مومي او د تصدیو په ساحه کې سرمایه ګزاري تشویق کیږي او تولید توسعه پیدا کوي، چې په نتیجه کې د هېواد ملي عاید زیاتوالی مومي(53: 150ــ155).

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

انفلاسیون Inflation

انفلاسیون هغه پروسه ده، چې په هغې کې د قیمتونو عمومي سطحه په جاري ډول لوړيږي او په هغې سره په جاري ډول پیسې خپل ارزښت د لاسه ورکوي(7: 510).

او یا د (گارډنیر اکلي) په وینا : انفلاسیون په عمومي سطحه یا په اوسط ډول د قیمتونو د اصرار کیدونکي لوړوالي څخه عبارت دی .

دلته د یادولو وړ خبره دا ده چې د عمومي سطحې نه مراد د ټولو اشیاو په قیمتونو کې او زیاتوالی نه دی کېدای شي د انفلاسیون په دوران کې هم د ځینو اجناسو په قیمتونو کې نسبي ثبات موجود وي او د ځو نورو قیمتونه ښکته روان وي او انفلاسیون دا مانا هم نه لري، چې د اجناسو قیمتونه دې په منظم ډول برابر پرمخ روان وي انفلاسیون په عمومي سطحه د قیمتونو دمسلسل پورته تگ څخه عبارت دی(16: 1ـ32).

یا د (فریډمن) په وینا : انفلاسیون په قیمتونو کې د یوه منظم او دوامداره لوړیدو څخه عبارت دی.

انفلاسیون مانا

ښایي تاسي لیدلي وي، چې دپیسو د ودې او انفلاسیون ترمنځ د اړیکې ټول شواهد، چې تر اوسه پرې بحث وشو یوازې هغو حالاتو ته گوري، چې په هغو کې د بیو کچه په دوامداره توگه په شدید رقم دزیاتوالي په حال کې ده،او دا هماغه د انفلاسیون تعریف دی، چې فریدمن او نور اقتصادپوهان یې په کار وړي،یعنې دهغو په عقیده انفلاسیون تل او په هر ځای کې یوه پولي پدیده ده.کله، چې تاسې د انفلاسیون نرخ په هکله له خپلو راډیوگانو څخه اورئ، دمثال په توگه د میاشتني انفلاسیون یو سلنه ده (په کال کې ۱۲٪) دا یوازې د دې مانا ورکوي، چې دبیو کچه په هغه میاشت کې یوې سلنې ته زیاتوالی موندلی دی.او دا کېدای شي موقتي وي یا دایمي خو که چیرې د انفلاسیون نرخ دیوې دوامداره مودې لپاره لوړ پاتې شي په همدې توگه فریدمن وایي، چې دبیو په کچه کې صعودي نوسانات یوه پولي پدیده ده،یوازې په هغه صورت کې، چې دا پروسه دوامداره وي.کله، چې انفلاسیون د گړندي او دوامداره زیاتوالي په توگه د بیو په کچه تعریف شي پدې صورت کې زیاتره پول پلوه یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کینزي پلوه اقتصادپوهان، فریډمن له دې نظریې سره به موافق وي، چې کولی شو پیسې دانفلاسیون عامل وګڼو(30: 152).

ډیفلاسیون (Deflation)

ډیفلاسیون په ملي اقتصاد کې یو له هغو ستونزو څخه دی، چې امتعوي تولید او په بازار کې د محصولاتو او اقتصادي اموالو او پیسو د انډول سره نېغ په نېغه اړیکې لري. څومره، چې په ټولنه کې اقتصادي مناسبات ، د پیسو دوران او د امتعې د تولید پروسه پېچلې کیږي یا د هغو پر اړوند بېلا بېلې پالیسۍ غوره کیږي، د ډیفلاسیون ستونزه منځته راځي .

ډیفلاسیون د قیمت په عمومي سطحه کې یو ټیټوالی دی. باید یو لوستونکی په سطحي توګه فکر وکړي، چې ډیفلاسیون یوازې د انفلاسیون برعکس دی؛ داسې به ښکاري، خو په حقیقت کې انفلاسیون یو کاملاً بیل اقتصادي حالت او ډیفلاسیون ځانګړی حالت دی؛نو ښه به وي، چې، د ډیفلاسیون په تعریف کې یوازې، داسې ونه وایو ، چې ډیفلاسیون د انفلاسیون بر عکس حالت دی بلکې پوره تعریف یې داسې دی:

ډیفلاسیون د قیمتونو په عمومي سطحه کې د ټیټوالي څخه عبارت دی ، چې د پولي انقباض په نوم هم یادیږي او دا هغه وخت پېښیږي ، چې د عرضه شوو اجناسو او خداماتو دوران لاندې پیسو د حجم په پرتله زیات وي یا دا ، چې کله د راتلونکې وېرې څخه او یا د هغې په هکله د بې باورۍ له امله مستهلکین خپل ارزښت کم کړي او د دوران چټکوالی کم شي. لنډه دا، چې ډیفلاسیون د مستهلکینو د کم مصرف په پایله کې د دوران د سرعت د کموالي څخه عبارت دی. د دې سره جوخت په ملي اقتصاد کې د ډیفلاسیون تفاوت یا پولي انقباض او تشوالی رامنځته کیږي، چې په ترتیب سره د هغو د موجوده قیمتونو سره د خدماتو او اموالو د جذب او د کامل استخدام د تامین لپاره په پام کې دي او د هغو پیسو تر منځ ، چې په رښتیني توګه د دولت او خصوصي موسسو او د ټولنې د افرادو په واسطه لګول کیږي ، تفاوت رامنځته کیږي د هغې مقدار څخه کمې دي ، چې د کامل استخدام د تامین لپاره لازمې وي؛ نو، ځکه د موجوده لګښت او د هغې لګښت تر منځ چې د کامل استخدام لپاره باید شوي وای ،تفاوت موجود دی. دغه تفاوت ته د دیفلاسیون تفاوت ویل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې ، پورته وویل شول په ډیفلاسیون کې د پیسو زیات حجم له چلند څخه باسي او دومره اندازه په چلند کې پریږدي، چې پخوا د انفلاسیون څخه د امتعې دوران لپاره د نوي زیات تولید شوي او یا کم شوي جنس لپاره ورته ضرورت وي(8: 413).

د ډیفلاسیون نور لاملونه

۱.مالیه لوړول او هغه اندازه پیسې له دوران څخه باسي ، چې د مالیې له لارې د دولت بودیجې ته لیږدول کیږي.

۲.تولید او خداماتي پروسس لوړوي او په هغه اندازه پیسې چلند کې پریږدي، چې د نوموړو تولیدي او خداماتي چارو لپاره لازمي ګڼل کیږي(18: 153ـ169).

۳.خپل صادرات زیاتوي او واردات کموي. بیېلانس یې اکتیف کیږي او د اکتیف د بدلون لپاره خپلو ملي پیسو ته اړتیا پیدا کوي او د هغه تغیر لپاره په هغه اندازه پیسې د انفلاسیون په وخت کې پریږدي او په غیر انفلاسیون وخت کې نوې پیسې دهغې لپاره په کار اچوي(8: 413).

نیولیفیکېشن

کله، چې پیسې خپل ارزښت په یو نظام کې له لاسه ورکړي او خپل نقش په مستحکم او نیمه مستحکم ډول سرته ونه رسوي دولت د پیسو د استحکام له پاره مجبور دی ، چې په نیولیفیکېشن عمل لاس پورې کړي. چې په دې حالت کې دولت نوې پیسې نشروي او پخوانۍ پیسې ناچله او بې اعتباره اعلانوي.

په سرمایداري نظام کې د نیولیفیکېشن موضوع ډېره لیدل کیږي. نیولیفیکېشن د دولت په تصمیم سره منځته راځي او زړې پیسې د نویو پیسو سره تر یوې ټاکلې مودې پورې بدلیدای شي او له هغه وروسته زړې پیسې له چلنده وځي او ټول کارګران نوې پیسې د خپل کار په مقابل کې لاسته راوړي.

د علتونو په اساس انفلاسیون ډولونه

۱- تقاضا کش کوونکی انفلاسیون(Demand Pull Inflation):

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې دعرضې لوړېدل دتقاضا سره مساوي نه وي نو دغه په عموم کې دقیمتونو د لوړېدو سبب گرځي، چې دغه حالت ته تقاضا کش کوونکی انفلاسیون وایي. یا په ساده ډول دغه انفلاسیون هغه وخت رامنځته کېږي کله چې تقاضا دشیانو او خدماتو دعرضې څخه لوړه شي. او دا ډول انفلاسیون ته دمجموعي تقاضا انفلاسیون هم وایي. موثره تقاضا شیانو ته دلاندې فکتورونو په اساس رامینځ ته کېږي.دپیسو په عرضه کې زیاتوالی،دحکومت لخوا شیانو ته دتقاضا زیاتېدل، دتولید د مختلفو فکتورونو عوایدو زیاتیدل،یا په لنډ ډول بې حده زیاته دپیسو عرضه دانفلاسیون حالت منځ ته راوړي.تقاضا کش کوونکی انفلاسیون د وسایلو کمښت او کارگرانو په کمښت سره هم مشخص کیدای شي.

دمجموعي تقاضا دپورته کېدو وسایل: دپولي علم پوهان لکه فریډمن او د هغې پیروان پدې عقیده دي چې انفلاسیون همیشه او په هر ځای کې یوه پولي پېښه ده، د دوی په عقیده کله چې مرکزي بانک په یوه اقتصاد کې د تقاضا څخه زیاتې پیسي چاپ او نشر کړی نوځینې شیانو ته تقاضا لکه سون توکو ته زیاتیږي.دپولي اقتصاد کورنی عقیده لري کله چې د پیسو عرضه د هغو پیسو څخه علاوه، چې خلک اوتصدی یې دځان سره ساتي زیاتې شي نو ورسره په مجموعي تقاضا کې هم زیاتوالی رامنځ ته کوي او دغه اجناسو او خدماتو ته دافراطي تقاضا د مصارفو دزیاتوالي سبب گرځي او دغه د مصارفو زیاتوالی قیمتونه پورته خوا ته کشوي، چې په لاندې ډول یې ښودلی شو.

J.M.Keynes او د هغه همکاران تقاضا کش کوونکی انفلاسیون یا دتقاضا په واسطه رامنځ ته شوی انفلاسیون یو پولي واقعه نه بولي د دوی په وینا کیدای شي یو یا د یوه څخه ډېر فکتورونه دمجموعي تقاضا زیاتوالي ته لار هواره کړي دمثال په ډول داخلي مستهلکین کېدای شي زیات اجناس او خدمات خریداري کړي سبب یې په شتمنی کې ډېروالی همدارنگه کاروبارونه دزیاتې گټې او سود د نرخ دکموالي په توقع زیاته پانگه اچونه کوي،دخارجي تقاضا زیاتوالی د داخلي اجناسو ته مجموعي تقاضا په واسطه رامنځ ته شوی(9: 65).

۲-دمصارفو څخه راټوکیدونکی انفلاسیون(Cost Push Inflation):

دغه انفلاسیون هغه وخت رامنځته کېږي،کله، چې زیاتیدونکي مصارف دتولیداتو عمومي قیمتونو څخه لوړ وي دمصارفو څخه راټوکیدونکی انفلاسیون همدارنگه هغه وخت منځته راځي کله چې دیو هیواد اقتصاد استخدام اخري حالت ته رسیدلی وي، پدې حالت کې بیا هم قیمتونه پورته کېږي،سره ددې چې دشیانو عرضه ډېره هم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د دغه انفلاسيون په نتيجه کې دمزد مصارف لوړيږي اودهغې سره موازي توليدات زياتوالی نه مومي. او د ورداتي اجناسو قيمتونه هم لوړيږي، په خارج کې دپيسو بې اعتباره کيدل ددې انفلاسيون دلاملونو څخه ګڼل کيږي. دغه ډول انفلاسيون له لاندې لاملونو څخه رامنځ ته کيږي: په مزد کې زياتوالی، د ګټې زياتوالی، د خامو موادو قيمتونو کې زياتوالی، مالياتو لوړ والی او د وارداتي اجناسو قيمتونو لوړوالی.

۳-د ګټې څخه را پيداشوی انفلاسيون(Profit Induced Inflation):

دغه انفلاسيون په حقيقت کې(cost push inflation) په کټګوری کې راتلی شي کله، چې توليد کوونکي او خرڅوونکي د انحصار په وجه ګټه لوړوي. کيدای شي(profit induced inflation) سبب وګرځي.

۴- بودجوي انفلاسيون(Budgetary Inflation): اکثره وختونه کله چې د حکومت په بودجه کې کسر رامنځته شي.پدې معنی چې عوايد يې نظر مصارفو ته کم شي نو پدې صورت کې حکومت د بودجې د کسر پوره کولو لپاره نوي بانک نوټونه چاپوي،چې پدې سره تقاضا زياتيږي، او د انفلاسيون د رامنځته کيدو سبب ګرځي. په دې ځای کې بدون لدې چې توليد د شيانو زيات شي،بلکې په عمومي ډول قيمتونه پورته کيږي

۵- پولي انفلاسيون(Monetary Inflation): Milton Firedman په دې عقيده دی، چې دا ډول انفلاسيون يوازې د پيسو د تيزې عرضې په وجه راپيدا کيږي، بل هيڅ علت نه لري.

٦- څو اړخيز انفلاسيون(Multi Casual Inflation): دغه انفلاسيون يو تعداد علتونه لري.چې مهم يې دادي.دپيسو په عرضه کې زياتوالی، بې حده زياته د مزد تقاضا، بې حده زياته د شيانو تقاضا،د شيانو کمښت او داسې نور. يو علت د انفلاسيون نه شي کيدای چې په بل کال به هم د دې علت په وجه انفلاسيون منځ ته راغلی وي. ځرنګه چې انفلاسيون مختلف علتونه لري نو ددې لپاره مختلف النوع پاليسيو ته ضرورت دی، چې دانفلاسيون سره وربانديې مبارزه وکړی شي(9: 65).

د شدت له مخې انفلاسيون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- حفیف انفلاسیون(Mild Inflation): که په یوه هیواد کې په قیمتونو کې په ورو ورو ډول اضافوالی راشي،نو دیته حفیف انفلاسیون وایې.

۵-شدید انفلاسیون: کله چې په یو هیواد کې په ډیر سرعت سره په قیمتونو کې اضافه والی راشي نودیته شدید انفلاسیون ویل کېږي.چې دغه انفلاسیون دجنگ اونورو غیرو مترقبه پیښو څخه وروسته رامینځته کېږي.چې ددغه انفلاسیون په نتیجه کې عاید او پانگه اچونه کمېږي،چې پدې صورت کې خلک دخپل ملک په پولي واحد اعتبار نه کوي. احتکار او تور بازار وده کوي د ټاکلي عاید خاوندان سخت متاثره کېږي،د دولت په ویش کې بي عدالتي خپلې لوړې کچې ته رسېږي.همدارنگه د مزدورانو او ملکانو ترمنځ هم جنجالونه زیاتیږي.

استخدام په وجه انفلاسیون(On the Basis of Employment)

۱-نیمگړی انفلاسیون(Partial Inflation):J.M.Keynes دوینا مطابق دغه ډول انفلاسیون هغه وخت منځ ته راځي،چې د شیانو تولید مصارف زیاتېږي. او د هغې په نتیجه کې عمومي قیمتونه یو څه لوړېږي. داستخدام ته دنه رسیدلی حالت په نتیجه کې د پیسو عرضه هم د نیمگړی انفلاسیون سبب کېږي.

۲-بشپړ انفلاسیون(Full Inflation):کله چې دیو هیواد اقتصاد کامل استخدام حالت ته رسیږي پدې وخت کې بشپړ انفلاسیون منځ ته راځي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی، چې داستخدام کچې څخه زیات وي او د بل طرفه تولید مقدار د هماغه په تناسب نه زیاتیږي. پدې حالت کې هم full inflation منځ ته راځي. او همدارنگه دغه انفلاسیون ته حقیقي انفلاسیون هم وایې. دانفلاسیون د علتونو په برخه کې د معاصرې نړی ټول اقتصادپوهان یو د بل سره موافق نه دي، خو بیا هم دوه عمومي توضیحات ورکړل شوي دي(9: 66).

د گرندیتوب په اساس انفلاسیون

۱-بنویدونکی(Creeping Inflation)

دا هغه انفلاسیون دی، چې په هغه کې د نرخونو عمومي کچه په یوه موده کې په ډېر ورو ډول پورته ځي،په دا ډول حالت کې د نرخونو سطحه (۲٪) په کال کې پورته ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-مزل کوونکی انفلاسیون(Walking Inflation)

دا ډول انفلاسیون یو ډول معلوم زیاتوالی دی په انفلاسیون کې او د خپوړې وهوونکي انفلاسیون سره پرتله کیدای شي پدې حالت کې قیمتونه په کال کې(۵٪) لوړیږي.

۳- منډه وهوونکی انفلاسیون(Running Inflation)

په دغه ډول انفلاسیون کې د قیمتونو کچه په کلني ډول له 8 څخه تر لسو فیصدو پورې رسیږي.

۴- ټوپ وهونکی انفلاسیون Galloping Inflation or Hyper Inflation

دغه انفلاسیون کې قیمتونه د انفلاسیون لوړ حالت دی(Keynes) دغه انفلاسیون د inflation اخري مرحله بللې ده.دغه مرحله د انفلاسیون هغه وخت شروع کېږي، چې د استخدام کچه اخري حالت ته ورسیږي په دې انفلاسیون کې قیمتونه په لنډه موده کې لوړیږي. ډېر تېز(ټوپ وهوونکی انفلاسیون کله، چې پورته کېدل دنرخ دمزد اوقیمتونو دلوړیدو سبب شي دا بیا هم نرخونه پورته کیدل بلل کېږي. دنرخونو تېز پورته کیدل هیڅکله نښه نه دي داسې حالت (۱۹۲۳-۱۹۲۰)م پورې په جرمني کې پیښ شوی او پدې وروستیو کې بیا په چین او هنګري کې هم پیښ شو. پدې سره تولید او حتی تولنیز نظام ګډوډیږي،کله، چې پیسې ارزښت دلاسه ورکوي پدې حالت کې دټولنې دلویو ګروپونو شتمنۍ له منځه ځي.پوروړی پخپلو پور ورکوونکو پسې لګیا کېږي تر څو په ټیټو پیسو د دوی قرضونه ور پرې کړي . هغه چا، چې په ګټه پیسې اخیستې وي په پیسو کې ګټه کوي لیکن پدې سره دوی نرخونه نور هم پورته بیایي، دجنوب یو کس هم confederate inflation په وخت کې ویلې وو، چې موږ به مغازوته پیسې په جیبونو کې وړلې او غذایي مواد به مو په ټوکرنو کې راوړل خو اوس موږ پیسې په ټوکرنو کې وړو او غذایي مواد په جیبونو کې راوړو.هر شی ګران دی خو پیسې ارزانې دي نرخونه نامعلوم او تولیدات غیرمنظم دي یو خوراک، چې دموسیقۍ د کنسرټ سره برابر وو.اوس هغه شل چنده قیمت شویدی بیزنس اکثره وخت په ټپه ولاړ حالت کې دی ځکه، چې هیڅوک نه پوهیږي، چې څومره پیسې واخلي موږ به د جنګ نه وروسته قرار شو ځینې دا وایي. په نتیجه کې هر سړی ښه بولي، چې خپل شیان وساتي(احتکار) وکړي او کوشش کوي، چې د بدو(ټیټو) پیسو نه ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاص کړي چې داحالت به پیسې دجریان ښخه اوباسي.او حالت به دې ته وروګرځي، چې خلک شیان په شیانو واخلي نه په پیسو، چې ورسره نور نا راحتي هم رامنځته کېږي.

خوشبختانه،د لوړ انفلاسیون حالتونه ډېر کم دي او یوازې ځو حالتونه دي خو د جنګ نه وروسته حالت او دانقلابونو په وخت جلا خبره ده.په اوس وخت کې د نرخونو دوامداره مخ پورته خوځېدنه ویره رامینځته کوي.سوالونه راپورته کېږي چې آیا دا دوامداره مخ پورته خوځیدنه دنرخونو، به تېز انفلاسیون رامنځته کړي؟ د دې لپاره هیڅ معلوم ځواب نشته. دنن ورځې اکثره اقتصادپوهان اندیښمن وي کله، چې د نرخونو دوامداره مخ پورته کیدنه رامنځ ته کېږي د جنګ نه وروسته لومړیو کالونو کې د نرخو تېز پورته کیدو یو شمیر اقتصادپوهان ناهیلي تیاره او نامعلوم حالت ته کش کړل. دکار یا مزدورۍ او نرخو جګیدو ښخه پرته موږ هیڅکله بشپړ روزګار ته نه شو رسیدی.د نرخونو سمولو بورډ کولی شي، چې بشپړ روزګار رامینځته کړي او نرخونه آرام وساتي او دا دواړه سره سم کړي(9: 64).

د انفلاسیون نور ډولونه

وارداتي انفلا سیون

دغه انفلاسیون هغه انفلاسیون دی، چې د وارداتو تابع وي کله، چې هم د وارداتو په قیمتونو کې زیاتوالی راځي نو په واردوونکي هیواد کې د انفلاسیون د راتلو او یا زیاتیدو لامل ګرځي دغه انفلا سیون هغه وخت په یوه هیواد کې وجود ښیي چې کله یو هیواد تر زیاتې اندازې په بل هیواد تکیه ولري، چې کله په صادرروونکي هیواد کې انفلاسیون رامنځ ته کیږي نو په واردوونکي هیواد کې هم انفلاسیون رامنځ ته کیږي، چې دغه انفلاسیون په اصل کې د یوه هیواد ښخه بل هیواد ته لیږدول کیږي او یو ښه مثال یې افغانستان دی .

بنسټیزو پروژو له امله انفلاسیون

په لنډ ډول داسې ویلی شو، چې دغه انفلاسیون هغه مهال رامنځ ته کیږي، چې کله هم یو هیواد په پراخ ډول د بنسټیزې پروژې په کار واچوي، چې په پایله کې د خلکو عواید ډېر په سرعت سره لوړیږي او هم مهاله د دې سره بیې هم لوړ والی پیدا کوي.

د تولیداتو له امله انفلاسیون

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدې معنى، چې کله د توليد د عواملو قيمتونه لوړ شي نو د اجناسو قيمتو نه هم ورسره لوړيږي دلته درې لاملونه په نښه کوو ١ : مزد او معاش ٢: د سرمايې ګټه ٣: پيش بيني. دغه درې واړه عوامل د شرايطو مطابق کولی شي، چې د انفلا سيون د رامنځ ته کيدو لامل شي(35: 58_59).

د ورکړو له امله انفلاسيون

د پرداخت (ورکړو) له لارې انفلاسيون، چې کله خلک زيات تادايات وکړي دلته د خلکو مصارف زياتيږي همدارنګه دلته زياتې پيسې د خلکو او دولت له خوا بازار ته عرضه کيږي، د پيسو ارزښت کميږي او د انفلاسيون د رامنځ ته کيدو لامل کرځي .

د کنټرول د درجې په اساس انفلاسيون

دا ډول انفلاسيون په دوه ډوله دی.

١- خلاص انفلاسيون(open inflation)

پدې انفلاسيون کې د قيمتونو دلوړيدو سطحه دکنټرول څخه ووځي.Milton Friedman دغه انفلاسيون پدې ډول تشريح کوي،دا انفلاسيون هغه پروسه ده، چې په هغې کې قيمتونه پرېښودل کېږي، چې لوړشي دحکومتی ارګانونو او دې ته ورته ادارو له خوا نه کنټرول کېږي.

٢- بند انفلاسيون(suppressed inflation)

پدې ډول انفلاسيون کې حکومت هڅه کوي، چې قيمتونه کنټرول کړي. حکومت نه پرېږدي، چې قيمتونه لوړ شي،د دې په نتيجه کې بعضې مشکل رامينځته کېږي.لکه: اداري فساد، احتکار،تور مارکيټ،او داسې نورو هغه انفلاسيون ډول، چې دغه علايم ولري(9: 64 _ 65).

د انفلاسيون د کنټرول لارې چارې

١-مالي اقدام(Fiscal Measure)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مالي اقدام د کینزي انقلاب څخه وروسته اهمیت پیدا کړ،موږ باید په دې پوه شو، چې مالي پالیسي د حکومت د لګښتونو او مالیاتو سره سروکار لري.د دې لپاره، چې انفلاسیون کنټرول کړی شي،نو حکومت باید غیرې انکشافي لګښتونه کم کړي. لکه دانتقالاتو مصارف،او په ضمن کې خبر ښیګڼې تادیات باید کم کړی شي، چې دا په خپله د لګښتونو کمښت او د تقاضا کموالې سبب ګرځي، په خاصو مالیاتو کې زیاتوالی د عمومي مالیاتو دبهتروالي باعث ګرځي، چې د هغې په نتیجه کې یو شمیر شیان له خلکو حکومت ته انتقال مومې او په دې سره استهلاکي مصارف کموالی کوي، خو ډېر سخت پابند مالي اقدامات به د قیمتونو د ډېر تېزوالې مخنیوی وکړي،په هغه صورت کې، چې حکومت غیرې تولیدي مخارج کم کړي.

۲-پولي اقدام(Monetary Measures)

اکثره وخت پولي پالیسي دمرکزي بانک سره تړلې وي، نو ټول هغه اقدامات، چې د مرکزي بانک لخوا پورته کېږي د پیسو د عرضې لپاره پولي پالیسي بلل کېږي. هر کله چې مرکزي بانک د سود نرخ زیات کړي، چې په دې صورت کې قرض ورکول ګرانېږي، چې دغه عمل دقرض ورکړې دکمښت سبب ګرځي او ملي عواید تر تاثیرلاندې راولي او دقیمتونو د کچې دټیټوالې باعث کېږي.که چېرې مرکزي بانک ارزښتمنې پاڼې خرڅوي،او دتجارتي بانکونو د زېرمو کچه زیاتوي،او یا تجارتي بانکونو ته کریډیټ ورکوي په دې صورت کې دپیسو عرضه په یو هیواد کې کموالی پیدا کوي. سره له دې بیا هم باید د قیمتونو په کچه او عمومي تقاضا باندې کنټرول صورت ونیسي.

۳-ساختماني اقدام(Structural Measure)

دغه ټول اقدامات به یا خو مجموعي عرضه زیاته کړي یا به عمومي تقاضا کمه کړي،او په لاندې ډول ښودل کېږي.

۱-په زراعتي او صنعتي لګښتونو کې زیاتوالی

کوم بدلون، چې د یوه هیواد په زراعتي سکتور کې راځي دهغې په وجه به د نوموړي هیواد تولیدات د غنمو، وریجو او پنبې د زیاتوالې لامل وګرځي. هر کله، چې د یوه هیواد زراعت د میکانیزه کولو په مورد ګامونه پورته کړی شي، یعنې ښه تخمونه استعمال شي او همدارنګه د زراعت د مارکېټنګ مشکلات حل شي،او همدارنګه د صنعتي کیدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ښه ستراتیژي په کار واچول شي، د کورنیو صنایعو څخه حمایت وکړی شي،که چېرې پانگه اچوونکي داسې ماشین گیري هیواد ته راوړي، چې د خامو موادو اسانتیاوې له منځه یوسي، په داسې حالتونو کې دصنعتې تولیداتو ډېرښت منځته راځي کله، چې زراعتي او صنعتي تولیداتو کې زیاتوالی راځي هغه اضافه شوې تقاضا به بدون له دې، چې قیمتونه پورته شي پوره شوې وي.

۲- د طبعي منابعو لټون (Exploration of Mineral Resources)

تېل، گاز، اوسپنه، ډېروسکاره، سره او سپین زر، زېړ، او داسې نور د یو هیواد غټ کانونه بلل کېږي،د گازو او اوسپنې دپیدا کېدو هڅه وشي، بدون له دې، چې قیمتونه پورته شي اضافي تقاضا پوره شي.

۳- د نفوسو کنټرول(Population Control)

د کتاب مولف په وینا باید د یوه هیواد نفوس کنټرول شي ځکه، چې نفوسو زیاتوالی د خلکو او هیواد لپاره بار گڼل کېږي. د هغو لارو څخه گټه پورته شي، چې د نفوسو دکنټرول په برخه کې عامې وي اوکله، چې نفوس کنټرول شي،پدې صورت کې شیانو او خدماتو ته تقاضا کمیږي او د قیمتونو د جگوالې مخه نیول کېږي.

۴- د قیمتونو کنټرول(Price Control)

په ازادو اقتصادي مارکیټونو کې خلک نه غواړي، چې قیمتونه کنټرول شي، چې په دې سره ازاد سیستم د ډېرو بې نظمیو په وجه ډېر تاوان مومي. په دې صورت کې د تور مارکیټ او قاچاق مسله هم منځ ته راځي. د دې لپاره، چې د قیمتونو د جگوالې مخه ونیول شي،ښه دا ده، چې قیمتونه کنټرول کړی شي.

۵- دمزدونو او مؤلدیت ترمنځ ارتباط (Link Between Productivity And Wages)

دمزدونو چټک زیاتوالی ممکن د زیاتو کارگرانو دزیاتېدو باعث وگرځي.ضرور ده، چې یو څه ارتباط د کارگر په تولید او دهغه په مزد کې ممکن شي.

٦- د ژوند په حالت کې تغیر راوستل(Change in Life Style)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله، چې په یو هیواد کې ساده توب عام شي د ژوند سطحه په داسې طریقه تغیر و مومي، چې خلک د زیات اصراف څخه ډډه وکړي، یعنې په ټوله معنی، هغه څه د پس انداز د ودې باعث گرځي، عچې ملي شي او همدارنگه هغه لگښتونه، چې په ودونو او اجتماعي رواجونو کې کېږي کنټرول شي، واردول او استعمال د قاچاقي شیانو بند شي، دغه اقدامات به عمومي تقاضا کمه کړي او انفلاسیون به د کنټرول لاندې راوستل شي.

د قیمتونو د کنټرول یا تنظیم اسلامي لارې

لمړی ډول لارې

۱» د سود منع کول

په اوسني اقتصادي سیستم کې سود د انفلاسیون یوه اهمه وجه ده کله، چې صنعتکار په لوړ سود باندې قرض واخلي د دې قرض سره له سوده د واپس کولو په منظور د خپلو تولیداتو نرخ او چتوي څرنگه، چې په اسلام کې سود حرام دی او بې سوده اسلامي بانکونه شته، چې تولیدونکي ته د مضاربت او مشارکت په بنیاد پانگه ورکړي نو ځکه د انفلاسیون د دغه عامل مخنیوی کیږي .

۲»د تحسیني اجناسو د زیاتې پېروډنې منع کول

کله، چې د شیانو عرضه له تقاضا څخه زیاته شي انفلاسیون منځته راځي اسلام وسط دین دی او بې فایدې مصارف (اصراف) په کې منع دی. نو دولت ته په کار دي، هغه اجناس، چې انسان اړتیا ورته نه لري د انفلاسیون له امله منع کړي تر څو انفلاسیون راکم کړی شي.

۳» د احتکار او انحصار له منځه وړل

احتکار یا د صنعتکار او یا د تو لیدونکو لخوا د نرخ د او چتولو په خاطر د ضروري شیانو پټول تر څوهمدا اجناس په لوړ نرخ خرڅ کړي دا د اسلام له نظره جواز نه لری همدا راز اسلام دا هم منع کوي، چې تولیدونکي دنرخ لوړولو لپاره (cartel) اتفاق یا اتحاد وکړي، چې ټول به په یوه معین لوړ قیمت شیان پلوري حکومت د دې مخنیوی باید وکړي تر څو قیمتونه بېرته خپل حالت ته راشي.

دویم ډول لارې

الف» پولي لار : په دې طریقه کې انفلاسیون د پیسو د عرضې په کمونې سره کنټرولیږي او دا په یو د لاندې شکلونو سره کیدی شي .

۱» د قرض حسنه د نسبت کمول

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلامي اقتصادي سیستم کې بانک بې سوده دی او بانک د ګټې او تاوان د شریکولو پر بنیاد ولاړ دی او له خلکو څخه پیسې د ګټې او تاوان د شریکولو پر بنا اخلي او نورو مراجعینو ته یې هم په همدغه بنیاد د مشارکت مضاربت په ډول ورکوي .

د دې تر څنګ بانک د خپلې بودیجې یوه برخه د قرض حسنه په ډول مراجعینوته ورکوي یعنې بې له سوده قرض د انفلاسیون په وخت کې شاید د صنعتکارو لخوا د قرض حسنه غوښتنه زیاته شي ځکه دوی غواړي ډېره پانګونه وکړي او شی په لوړه بیه خرڅ کړي پدې وخت کې مرکزي بانک کولی شي نورو بانکونو ته و وایي، چې د قرض حسنه نسبت کم کړي او پدې سره په معاشره کې د پیسو د عرضې اندازه کمېدای شي او د قیمتونو او یا د انفلاسیون د زیاتیدو مخنیوی کیږي .

۲»د ګټې د اندازې بد لون

د ګټې د اندازې بدلول هغه ګټې ته وایي، چې د بانک او د بانک مشتري تر منځ ویشل کیږي د دغې ګټې د نسبت بدلون هم د پیسو په عرضه او تقاضا باندې اثر کوي یعنې کله، چې په ګټه کې د بانک برخه کمه وي خلک په بانک کې ډېرې پیسې اچوي او بانک د صنعت کارو لپاره ډېره پانګه برابرولی شي او که چېرې په ګټه کې د بانک برخه د پیسو ورکونکي د برخې په نسبت زیاته وي نو بیا ددې خلاف عمل کیږي .

۳» د قانوني زېرمو نسبت (Reserve Ratio)

دا په اسلامي بانک کې د نورو بانکونو په شان کیږي یعنې هر بانک قانوناً باید د خپلو ټولو پیسو څخه یوه معینه فیصدي مرکزي بانک ته د امانت په ډول وسپاري مرکزي بانک د انفلاسیون په وخت کې دغه د پشتوانې نسبت زیاتولی شي، چې په د ې سره د بانکونو سره کمې پیسې پاتې کیږي او ډېرې پیسې نشي عرضه کولی او پدې سره انفلاسیون کمېدای شي.

۴»د ازاد مارکېټ عملیه (Open Market Operation)

په معاصر بانکي سیستم کې مرکزي بانک ((په آزاد مارکېټ کې د دولتي اسنادو(Government Securities) د پلورلو او اخیستلو په وسیله عرضه کنټرولولی شي)) مطلب دا، چې حکومت خلکو ته د یو ټاکلي وخت لپاره اسناد ورکوي او په بدل کې پیسې ترې راټولوي او کله، چې وخت پوره شي بیا خلک دغه اسناد بېرته حکومت ته ورکوي او حکومت د دوی پیسې سره له ګټې بېرته دوی ته سپاري اسلامي مرکزي بانک هم دغه شان دولتي اسناد (Government Securities) او سکوک (اسلامي بانډ) مارکېټ ته وړاندې کوي خو دغه ټول به له سود څخه پاک وي په دې ډول هم انفلاسیون کنټرولیدی شي.

۵» نقده زخایرو نسبت (اختیاري زېرمې) Liquidity Ratio

په اسلامي بانکونو کې هم د نورو بانکونو په شان هر بانک مکلف دی، چې د ورسپارل شویو پیسو یو نسبت په نقده توګه له ځان سره وساتي تر څو د مراجعینو ورځنۍ تقاضا پوره کړی شي، بعضې وخت بانکونه له ځانه سره کمې نقدې پیسې ساتي او کله داسې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیبنیږي، چې بانک ټولې پیسې په کار اچولې وي او د مراجعینو کوم، چې له بانک څخه خپلې پیسې وباسي د دوی لپاره د بانک سره هېڅ روپۍ نه وي نو بانک په خپله د دې لپاره قرض اخلي د انفلاسیون په وخت کې مرکزي بانک د نقدو پیسو د ذخیرې نسبت زیاتولی شي او په دې سره د پیسو عرضه کمیږي ځکه بانکونه مجبوریږي، چې ډېرې پیسې له ځانه سره وساتي او ډېره قرضه نشي ورکولی او دا د انفلاسیون په کموالي کې مرسته کوي(47: 52ـ54).

اووم څپرکی

بـازار (Market)

بازار د اقتصاد په علم کې د خورا اساسي مفاهیمو څخه شمېرل کېږي، بازار په اقتصادي معنی او مفهوم په هر رنګه اقتصادي تبادلې دلالت کوي، په کلي توګه د بازار لپاره درې ځانګړنې په پام کې نیول کېږي.

الف: بازار هغه ځای دی، چې پیرودونکي او پلورنکي یو له بل سره په آزادانه توګه مخامخ کېږي او پلور او پېر یې ترمنځ کېږي.

ب: بازار هغه ځای دی، چې په هغه کې د شیانو او خدماتو تبادله صورت نیسي.

ج: که چېرې په مخابراتي او تیلیفوني بڼه هم معاملې سرته رسېږي؛ بازار منځ ته راځي، ځکه پدې ځای کې بازار په ځانګړې ډول د یو خاص ځای او مکان معنی نلري؛ او بازار په خلاصه ډول پدې توګه تعریفوو:

د پیرودنکو او پلورنکو اړیکې د توکو او خدماتو د تبادلې په منظور په یوه ټاکلې وخت او ځای کې عبارت له بازار څخه دي، د همدې تعریف پر بنسټ یو څو ټکو ته پام کوو او هغه دا، چې کله بازار منځ ته راځي لازمه ده، چې پیرودونکي او پلورنکي د توکو او خدماتو د تبادلې توان او اراده باید ولري. همدارنګه که چېرې پیرودنکي شتون ولري، مګر دوی د تبادلې انګیزه ونه لري بازار هم نه غواړي، چې توکي ولري (پدې معنی، چې بازار ته څوک توکي نه عرضه کوي).

په همدې ترتیب سره که چېرې پلورونکي د خرڅلاو اراده ونه لري، چې توکي خرڅ کړي، نو د توکو اخیستل صورت نه نیسي، بیا هم د لته بازار منځته نه راځي.

دربیم دا، چې په پخوا وختونو کې بازار هغه ځای ته ویل کېده، چې هلته فقط یو څو بندې (تړلې) مغازې موجودې وې؛ نو د بازار اطلاق ورته کېده، اما نن ورځ، چې د دومره ارتباطي وسایلو په لرلو سره لکه تیلیفون، کمپیوټر، انټرنټ، فکس او...، چې شتون لري؛ نو بیا هم بازارونه ډېر زیات پراخه شوي دي. د بېلګې په ډول پخوا وختونو کې به، چې په ښارونو کې د بازار څخه خبرې اترې کېدلې؛ نو همدغه تصور د سړي په ذهن کې راتلو، اما نن ورځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتي توجو او د خلکو د چټکو ارتباطاتو یا اړیکو په اساس سره د یو هېواد نه، بلکې د نړۍ هېوادونو یو بازار منځ ته راوړی دی. په اوسني وخت کې که چېرې د سرو زرو قېمت یا بیه په نړیواله کچه لوړه او ګرانه شي، په ډېرې چټکۍ سره د سرو زرو قېمت په ایران یا نورو هېوادونو کې هم لوړیږي دا په دې معنی، چې بازارونه د پخوا په پرتله اوس ډېر زیات لوی او پراخه شوي دي(9: 17ـ18).

له یوه لوري کولی شو بازارونه د توکو او تولید د عواملو په توګه طبقه بندي کړو، له بل لوري هر دغه ډول بازار د آزاد رقابت د بازار، نیمګړی رقابت او انحصاري رقابت په توګه تقسیم کړو.

د بازارونو یو بل ډول وېش هم شونی دی پدې ترڅ کې بازارونه د هغو شیانو د ډولونو یا د تولید د هغو عواملو له مخې طبقه بندي کېږي، چې هلته یې عرضه او تقاضا کېږي. د مثال په توګه: د توکو او شیانو بازار کولی شو د سبزیجاتو، قهوې او داسې نورو بازارونو باندې و ویشو. د طبقه بندۍ یو مهم ډول په بازار کې د شرکت کوونکو د تعداد یعنې په بازار کې دتقاضا کوونکو او عرضه کوونکو دتحقق له مخې صورت نیسي. د غه تقیسم بندي د (چمبرلین) او (ستاکلبرګ) د نظریاتو زېږنده ده. هغوی د بازارونو تعداد د کامل او غیر کامل بازار په حالت کې د ونډه اخیستونکو له نظره تر مطالعې لاندې نیولي دي(8: 104).

مالي بازارونه

مالي بازارونه د هغو بازارونو څخه عبارت دي چېرته، چې مالي وسایل سره تبادله کېږي. یا چېرته ، چې د مالي وسایلو د خرید او فروش معاملې صورت نیسي. د غه بازار داسې شرایط رامنځ ته کوي ترڅو خلک وکولی شي خپل قېمتي پانې په هغه کې خرڅې کړي او یا نور اشخاص په اسانۍ سره وکولای شي، چې د مالي بازارونو له طریقه خپله سرمایه په قېمتي پاڼو کې سرمایه ګذاري کړي(2: 12).

نقدي بازار Spot Market

د هغه بازار څخه عبارت دی چېرته، چې په چټکۍ سره د مالي وسایلو(مالي دارایي) خرید او فروش ترسره کیږي.او په دوه برخو ویشل شوي دي، چې د سرمایې بازار او بل د پیسو بازار څخه عبارت دي(2: 16).

1. **د پیسو بازار:** د پیسو بازار په ۱۸۰۰ زېږدیز کال کې رامنځ ته شو خو په ۱۹۷۰ کې زیات مشهور او د اقتصادي کړنو لپاره اړین و بلل شو د دې لامل دا ؤ، چې په هغه وخت کې د سود نرخ خپل اوج ته ورسید او زیات لوړ شو او دا بیا د دې لامل شو، چې زیات بانکونه خپل کار پربړدي او له مارکیټ څخه و وځي. دا ټولې او دې ته ورته پېښې، چې رامنځ ته کیږي نو د دې لپاره یوازې پیسې مهمې دي؟ دې پوښتنې ته موږ د نه ځواب وایو ځکه دلته د دغو پیسو د سمون او تیکاؤ لپاره د پیسو بازار ته اړتیا ده، چې څنګه و

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولی شي دغه پیسې په خپلو ځایونو کې خوندي کړي، په دې مانا، چې کوم وخت څومره او چا ته د پیسو اړتیا ده او څنګه باید و وېشل شي او داسې نور(5: 273).

د پیسو بازار د هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې هغه مالي وسایل، چې د هغه د بلوغ یا دوباره خرید یا تادیې موده یو کال یا د یوه کال څخه د صدور یا نشر په وخت کې کمه وي معامله کېږي. لکه: د شرکتونو تجارتي پاڼې او د خزانې بیلونه(4: 254).

2. **دسرمایې بازار:** د سرمایې بازار د هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې اوږد مهاله مالي وسایل، چې د شرکتونو او دولتونو لخوا صادر شوي وي اخیستل او خرڅول کېږي. پدې بازار کې د مالي وسایلو د بلوغ موده یا د پای ته رسیدو موده د یو کال څخه زیاته او د نامحدود وخت اړوند بیه لرونکې پاڼې پکې په خرید او فروش رسېږي. لکه اوږد مهاله قرض پاڼې او اسهام(4: 33).

د سرمایې د بازار ډولونه

د سرمایې بازار په دوو برخو وېشل شوی دی، چې هر یو یې په لاندې ډول تر مطالعې لاندې نیسو.

1. ابتدایي (لومړی لاس) بازارونه: ابتدایي بازارونه د هغو بازارنو څخه عبارت دي چېرته، چې د لومړي ځل لپاره نشر شوي مالي وسایل اخیستل او خرڅول کېږي. یا په بل عبارت د اول لاس بازار له هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې بیه لرونکې پاڼې (اسهام او قرض پاڼې) په لومړیو خریدارانو پلورل کېږي. د بیه لرونکو پاڼو اول لاس بازار هغه ځای دی، چې شرکت کولی شي، خپلې مالي شتمنۍ په لوړو قیمت لرونکو مالي منابعو بدلې کړي(7: 101).

د اول لاس بازار دوه بېلې ځانګړتیاوې لري

1. چې په هغه کې د سرمایې تشکیل صورت نیسي.
2. اسهام او قرض پاڼې، چې نشر شوي وي په همدې بازار کې د اول ځل لپاره وړاندې کېږي. وروسته راکړه ورکړه د همدغو پاڼو په دوهم لاس بازارونو کې ترسره کېږي. د سرمایې په بازار کې په سلګونو داسې بانکونه شته، چې سرمایه ګذاري کوي ترڅو اول لاس بازارونه په ښه ډول نقش ولوبوي، دغه مالي مؤسسې له شرکتونو سره کومک کوي، ترڅو په آسانه ډول هغه نشر شوې پاڼې په بازار کې په پلور ورسوي.

د ((سرمایه ګذار بانک)) کلمه یوه بې معنی کلمه یا نوم دی، ځکه همدغه بانکونه پانګه اچوونکي نه دي (مالي شتمنۍ او سرمایې نه اخلي) او نه هم بانک له خلکو ورسپارل شوې پاڼې قبلوي مګر کوم خدمتونه، چې وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي زيات اهميت لري. ترديٍ، چې لوی سرمايه ګذار خلک همدغو مؤسسو ته رجوع کوي، ترڅو هغه اسناد او بيه لرونکې پاڼې، چې په اول لاس بازار کې په خرڅلاو رسېدلي دي په اړوند يې لازم اطلاعات لاس ته راوړي(46: 168_170).

2. **دوهمي يا ثانوي بازارونه(Secondary Market):** د هغه بازارونو څخه عبارت دي چېرته، چې د دوهم لاس يا د پخوانيو پلورل شويو مالي وسايلو پلورل او پېرودل ترسره کېږي.

يا د هغه ځای څخه عبارت دی، چې هلته مالي وسايل د پانګه اچوونکو ترمنځ دوباره خرڅيږي. دوهم لاس بازارونه د سرمايې له هغه بازارونو څخه عبارت دي، چې په هغه کې هغه قيمتي پاڼې، چې مخکې نشر شوي دي او دوهم لاس په کې اخيستل او خرڅول کېږي. شرکتونه په دې بازارونو کې د خپلې نوې سرمايې تأمين نه کوي. دوهم لاس بازارونه د بورس د جوړښت په شکل او د بورس څخه په خارج شکل کې وجود لري(46: 188).

د دوهم لاس بازارونو رول

دوهم لاس بازارونه د شرکتونو د مالي لګښت په پوره کولو کې هم رول لري، ځکه دغه بازارونه لاندې وظايف اجراء کوي:

1. دوهم لاس بازارونه د سرمايه ګذارانو لپاره دا امکان برابروي، چې کوم اسهام يې په اول لاس بازار کې اخيستي وي وپلوري. او دغه امتياز کولی شي، چې د سرمايه ګذارانو لپاره د ضرورت وړ سرمايه برابره کړي، تر څو نوي اسهام واخلي، او دې ته مجبور نشي، تر څو اخيستل شوې بيه لرونکې پاڼې د تاريخ تر پوره کېدو پورې وساتي.
2. دوهم لاس بازار د هغو بيه لرونکو پاڼو قيمت ټاکي کوم، چې په اول لاس بازارکې پلورل کېږي. دمثال په توګه: د نويو منل شويو اسهامو قيمت د اوسني اسهامو تر قيمت په ډېره لږه اندازه کم ټاکي کوم، چې د شرکت له خوا پلورل کېږي. د نويو قرض پاڼو قيمت کوم، چې نشرکېږي بايد د مخکې نشر شويو قرض پاڼو سره معادل وي.
3. څرنګه، چې سرمايه ګذاران کولی شي دوهم لاس بازار ته مراجعه وکړي او د خپلو بيه لرونکو پاڼو په اخيستلو او خرڅولو لاس پورې کړي او خپلې پيسې د مالي واسطو په لاس ورنکړي. دوهم لاس بازار دوی ته دغه ميدان خلاصوي تر څو اخيستنه او خرڅونه وکړي، بغير له کوم شرط او کوم تأکيد څخه او دغه امتياز د بيه لرونکو پاڼو غوښتنه هم زياتوي.
4. د شرکت د قرض پاڼو او اسهامو قيمت په دوهم لاس بازارونوکې، مستقيماً د هماغه شرکت د سهم لرونکو په سرمايه تأثير لري، همدا شان نور ځيني عوامل شته، چې په سرمايه باندې تأثير لري (شرکت په هغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنترول نه لري) که شرکت وغواړي، چې د بیه لرونکو پاڼو او اسهامو قیمت لوړکړي؛ نو په خپلو هغو بیه لرونکو پاڼو، چې په بازار کې نشر شوي وي تأثیر لرلی شي.

زیات شمېر د سرمایه گذارۍ بانکونه، چې په اول لاس بازار کې فعالیت کوي په دوهم لاس بازار کې هم د کارکوونکو، د بازار جوړوونکو او منځ ته راوړونکو په ډول د بیه لرونکو پاڼو راکړې ورکړې ته زیاتوالی ورکولی شي، دوی په ښه توگه د اخیستونکو او خرڅوونکو نظریات اخیستلی شي ځکه دوی د دې کار لپاره مناسبه تجربه لري. کولی شي کمیسون جوړ او خپلې سرمایې ته زیاتوالی ورکړي، په دې اساس ویلی شو په دوهم لاس بازارونوکې ډېر شرکتونه دوه طرفه رول لوبوي (هم کار منځ ته راوړونکي او هم معامله کوونکي)(46: 188ـ189).

د بیه لرونکو پاڼو بورس بازار

د امریکا په متحده ایالاتو کې 13 محلي بورسونه کارکوي، چې مهم یې د نیویارک بورس، امریکا بورس او د منځنۍ لویدیځ بورسونه دي.

تقریباً 90 فیصده د بورس معاملات په دغو درېو بازارونو کې صورت نیسي. معامله کوونکي او کار منځ ته راوړونکي معمولاً د شرکتونو منځ ته راوړونکي دي، چې خپله د بورس غړي بلل کېږي. په دغو بازارونو کې یوازې اسهام معامله کېږي، چې بازارته د ورلو غوښتنه یې شوې وي. هر بورس خپل خاص شرایط او مقررات لري. په مجموعي ډول هر شرکت، چې اول ځل رامنځ ته کېږي، او خپل اسهام، قرض او قیمتي پاڼې په یوه بورس کې په پلور رسوي، باید کم ترکم د دغو لازمو شرایطو (د لومړیتوب حق، لویوالي او سود لاس ته راوړنې) لرونکی وي، باید د سهامي شرکت له ډلې څخه وي او د زیاتو اسهامو لرونکی وي.

له بورس څخه معمولاً د یوه مرکزي تشکیل شوي او منظم بازار د نوم په حیث یادونه کېږي، او دا په دوه دلیله:

1. ټول هغه معاملات، چې د بیه لرونکو پاڼو اړوند تر سره کېږي دا د بورس په تالار کې کېږي او د همدغه بورس د کارکوونکو له خوا سرته رسېږي، چې د بورس غړي دي.
2. کار منځ ته راوړونکي کوشش کوي، تر څو ارایه شوې قیمتي پاڼې په بورس کې په ټیټ ترین قیمت سره د اخیستونکو لپاره واخلي او هم هڅه کوي ترڅو په لوړ ترین قیمت سره بیه لرونکې پاڼې وپلورې.

د مقرراتو له وضع کولو څخه په بورس کې هدف دا دی، چې اخیستونکي ډاډه شي، چې په کم قیمت سره اسهام اخیستلای شي او هم اخیستونکي ډاډ حاصل کړي، چې دغه پاڼې بیا په لوړ قیمت سره خرڅولی شي(46: 190).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بورس څخه خارج بازارونه (Over-The Counter Markets(OTC

له بورس څخه خارج بازارونه په امريکا کې د زيات شمېر دلالانو او کار منځ ته راوړونکو څخه جوړشوي دي، چې قرض پاڼې يا اسهام، چې بورس کې منل شوي نه وي د ځان يا اخيستونکي لپاره اخلي او يا يې خرڅوي. د دوی ترمنځ ارتباط، د تيليفون او فاکس له لارې دی

. په دغه بازار کې قېمت د مذاکرې يا چنو وهلو په واسطه معلومېږي.

د (د قېمتي پاڼو د معاملې کولو ملي ټولنې) مقررات په دوی باندې حاکم دي، که څه هم دغه معامله کوونکي او دلالان په جغرافيايي لحاظ په مختلفو ښارونو کې تيت دي، خو بيا هم مجبور دي ترڅو خپلې معاملې په يوه خاص ډول سره ترسره کړي او په يوه بې مصرفه ترمينال کې يې ثبت کړي.

له 90% فيصده څخه زياتې د شرکتونو قرض پاڼې يا د دولت بيه لرونکي پاڼې، چې نشر شوې وي په دې ډول بازارونوکې معامله کېږي. پخوا د بيمې شرکتونو اسهام په دې ډول بازارونو کې اخيستل او خرڅول، مګر په اوس وخت کې د دا ډول مؤسسو زيات اسهام د بورس په تالار کې معامله کېږي(3: 327).

د نويو بازارونو منځ ته راتګ، چې کولی شو هغو ته ((دريېم لاس)) يا ((څلورم لاس)) بازار ووايو. له دې کبله رامنځ ته شوي دي، چې هغه ناقبولې شوې بيه لرونکي پاڼې، چې په بورس تالار، اول او دوهم لاس بازار کې ونه پلورل شي نو بيا دې ډول بازارونو ته راوړل کېږي.

د دريېم لاس بازار د پرمختګ دليل دا دی، چې د بورس د بازار په نسبت د دغه کمېسون نرخ ټاکنه کمه ده او مؤسسې د همدغې ګټې په خاطر دې ډول (دريېم لاس) بازار ته رجوع کوي. څلورم بازار بيا په دې خبره دلالت کوي، چې لوی سرمايه ګذاران د دې په ځای، چې کارکوونکو ته توجو وکړي او له هغو څخه کار واخلي په خپلو کې سره راکړه ورکړه کوي. دا ډول بازارونه د الکترونيکي ارتباطاتو څخه برخمن دي. دغه بازارونه هم يوې لويې اندازې سرمايې سره راکړه ورکړه کوي. دغه مؤسسې له يو بل سره د تيليفون يا فاکس له لارې ارتباط نه نيسي.کله، چې وغواړي معامله وکړي د اسهامو نوعه او اندازه اعلانوي، که بله مؤسسه دغه معاملې ته حاضر شي نو له مذاکرې او چنې وهلو وروسته، چې کله توافق ته ورسېږي، نو معامله سره کولی شي. د بازار جوړوونکو او شرکتونو ځينې کړی، چې د سرمايه ګذارانو ترمنځ ارتباط پيداکوي، نو د دې کار له امله خپل کلنی حق العمل له اخيستونکو څخه ترلاسه کولی شي او ځينې د دې حق العمل سربېره د کمېسون څخه هم څه ترلاسه کوي. دغه څلورم لاس بازار په تېزی سره پراختيا پيدا کوي او د معاملاتو پراخه پيمانه يکې پېرل او پلورل کېږي(46: 190_192)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بورس او د هغه د ډولونو تعریف

بورس: بورس کلمه له فرانسوي ژبې څخه اخیستل شوې ده او له هغه بازار څخه عبارت دی، چې راکړه ورکړه (خصوصاً د بیه لرونکو پاڼو) پکې صورت نیسي.

د منځنیو پېړیو په اواخرو کې کله، چې تجارت په چټکۍ سره پرمختګ وکړ؛ نو تجاران به په یوه خاص ځای کې راټولېدل او دغه معامله (د بیه لرونکو پاڼو راکړه ورکړه) به يې کوله.

د پنځلسمې پېړۍ یعنې 1450م کلونو په شاوخوا کې د بلژیک هیواد تجاران او دوکانداران د بورژ په ښار کې، چې د بلژیک په لویدیځ کې موقعیت لري سره راټولېدل. د دې سیمې نوم تربوئیرس وو، چې له ډېرو راکړو ورکړو وروسته د دې ځای نوم په بورس سره مشهور شو.

ورو، ورو خلک د بورژ له بازار څخه د آنورس بازار ته راغلل، چې بالاخره د بورس تالار په همدغه ښار کې تأسیس شو.

په اروپا کې د زیات پرمختګ او تجارت د انکشاف له وجې، د بورس بازار لمنې پراخه شوې، آن محلي ځایو ته هم وغځېدې، چې په اوس وخت کې بورس په مجموعي ډول په لاندې دریو ډولونو فعالیت کوي.

1. **د اسعارو بورس**
2. **د کالیو یا توکو بورس**
3. **د بیه لرونکو پاڼو بورس**

لومړی به د اسعارو او کالیو په بورسونو باندې خبرې وکړو او د هغه وروسته به د قیمتي پاڼو په بورسونه باندې خبرې وکړو. د اسعارو بورس د مختلفو هېوادو د پیسو اخیستلو او خرڅولو او د هغوی د معامله کولو لپاره ځانګړی شوی دی، چې له هغې جملې څخه مختلف هېوادونه د خپلو پیسو د تبادلې لپاره (د نورو هېوادونو په پیسو باندې) همدغه ډول بورسونو ته مراجعه کوي. په دې ډول بازارونو کې نورې معاملې هم ترسره کېدای شي البته، چې په پیسو پورې مربوطې وي یا له پیسو سره ارتباط ولري. د توکو یا کالیو بورس د خرید او فروش دایمي ځایونه دي، چې هر ډول توکي پکې خرڅېږي. او سربېره په جامو خام مواد، غنم، اوربشې، اوړه، غلې دانې، قهوه، ککو، اوسپنه، سرپ، مس، قلعي، د ډېرو سکاره، نفت، پنبه، چرم، وړی او کېمیاوي مواد پکې شامل دي. په دې ډول بازارونو کې پورتني توکي په مکمل ډول وجود نه لري یوازې د هغوی نمونې وي. د دې بورسونو ښه مثالونه د نیویارک د سرو زرو بورس، د لندن د سپینو زرو بورس او د استرالیا د پنبې بورس(42: 129ـــ130).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرمايې د بازار او پيسو د بازار ترمنځ فرق

د سرمايې بازار د اوږد مهاله پورونو بازار دی. د پانګې مارکېټ وسايل د اسهامو، قرض اسنادو او ګروی څخه عبارت دي. د سرمايې بازار وسايل په اسانۍ سره په نقدو پيسو نشي تبديلېدای يعنې د سرمايې بازار وسايل دکم سياليت لرونکي دي. د سرمايې بازار مهمې اداري د بيمې شرکتونه، د پانګې اچونې بانکونه، د اسعارو مارکېټ او داسې نور دي. اوږد مهاله پورونو ته تقاضا خصوصي سکتور، توليدي تصدي او دولت لري. سوداګريز بانکونه د سرمايې په بازار کې مرکزي رول نلري بلکې په يوه برخه کې يې مهم رول لري.

د پيسو بازار: دپيسو بازار د لنډ مهاله پورونو بازار دی. د پيسو د مارکيټ وسايل ليکلې وعدې، د تبادلې بيلونه، د خزانې بيلونه، او د اړيکو پورنو څخه عبارت دي. د پيسو د مارکېټ وسايل د لوړ سياليت قابليت لري يعني په اسانۍ سره په نقدو پيسو بدلېدای شي. لنډ مهاله پورونو ته دولتي صنعتونه، سوداګريزې مؤسسې، تاجران، د تبادلې بازار تقاضا لري. د پيسو د ماركيت مهمې اداري لکه، سوداګريز بانکونه، بيل مارکېټ او مرکزي بانک څخه عبارت دي. د پيسو بازار تر زياتې اندازې د سوداګريزو بانکونو تر شاوخوا را څرخي(9: 117).

د سرمايې بازار ځانګړتياوې

- د سرمايې بازار مالي وسايل د سود د بېرته ورکړې نامعلوم نرخ لري.
- د سرمايې د بازار مالي وسايل د نقدېدو کم قابليت لري.
- د سرمايې د بازار مالي وسايل د پای ته رسيدو منځ مهاله او اوږد مهاله موده (زيات له يوه کال حتی نامحدود وخت) په بر کې نيسي.
- د سرمايې د بازار مالي وسايل زيات خطر (نوسان او بيرته ورکړې انحراف) لري(42: 262).

د سرمايې بازار اهميت

د سرمايې بازار د يو هېواد د اقتصادي پرمختګ لپاره د اوږد مهاله پورونو په برابرولو کې ډېر مهم رول لوبوي، چې د دې اهميت د لاندې وظايفو څخه څرګندېږي.

1. **د پانګې برابرول (Mobilization of Equity capital)**

د قېمتي پاڼو يا د اسهامو مارکيټونه (ابتدايي او دوهمي) د کمپنيو د اوږد مهاله پانګې په ترلاسه کولو کې مرسته کوي، په کومو ځايونو کې، چې داسې منظم مارکيټونه موجود نه وي؛ نو د اسهامو تبادله په نغدو باندې د ډېرو ستونزو سره مخامخ وي د ونډو مارکيټونه دغه اسانتياوې مهيا کوي.

2. **د سپما کوونکو او پور اخيستونکو سره همکاري**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرمايي بازار د مالي منابعو د سپما كوونكو او پور اخيستونكو ترمنځ يو ارتباط رامنځته كوي، زيات سازمانونه لكه د بيمې شركتونه، د سپما شركتونه او داسې نور، چې د خلكو څخه د دوی پس انداز ترلاسه كوي او د هېواد په پانګه اچونه كې د پرمختګ لپاره ځينو سازمانونو لپاره پانګه برابروي نو پدې اساس د سپما كوونكو او پانګه اچوونكو ترمنځ د اړيكو په پيدا كولو كې مهم رول لوبوي.

3. د سپما انګېزه يا تشويق

كه چېرې په يو هېواد كې د سرمايې بازار په منظم ډول تنظيم شوی وي خلک د پيسو سپما ته تشويق كېږي. كه چېرې په هېواد كې د بانكوالۍ سيستم او نورې غيرې بانكې مالي ادارې وجود ونلري، چې د خلكو پس انداز ترلاسه كړي نو پدې صورت كې به دغه پس انداز په غير مؤلد شيانو لكه سره زر، ځمكه او جواهراتو په پيرودلو كې مصرف شي.

4. متوازنه اقتصادي وده

د سرمايې بازار پس انداز او نورې مالي منابع د هغو سيمو څخه، چې خلک يې ښه اقتصادي وضيعت ولري وروسته پاتې سيمو ته د تجارت او صنعت د پرختيا لپاره انتقالوي، نو په همدې سبب د سرمايې بازار په يوه هېواد كې د متوازنې ودې په رامنځته كولو كې مرسته كوي.

5. د بهرنيو پانګه اچوونكو توجو را جلبول

د سرمايې يو مؤثر بازار د بهرنيو كمپنيو توجو د كمپنۍ په اسهامو كې د پانګې اچونې لپاره راجلبوي او بهرنۍ پانګه اچونه د يو هېواد په مؤلديت او شتمنتوب كې مرسته كوي.

6. د قېمتي پاڼو په قېمتونو كې ثبات

د سرمايې يو ښه او تنظيم شوی بازار د اسهامو په قېمتونو كې ثبات راولي او د هغوی په ارزښت كې د نوساناتو په كمولو كې مرسته كوي(11: 116ـ117).

اتم څېركی

په افغانستان كې د پسو پيدايښت

افغانستان د پيسو د تاريخي بهير په باب يو روايت دا دی، چې د لوی احمد شا بابا(۱۱۳۵ـ ۱۱۸٦ ه ق) د واكمنـــی (۱۱٦۰ـ ۱۱۸٦ ه ق) په دوره كې د غيران (قران) سكه د چرم د پاسه د سروزرو په اوبو وهل شوې وه، خــو څرنګه، چې داسې كوم چرمي نوټ لا، لاس ته نه دی راغلی ، نو ځكه يې د يوه كـــــمزوري احتمال په توګه يادولی شو. له

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلې خوا د دې روايت په ملاتړ کې په پښتنو کې يوه اصطلاح اوس هم شته او هغه دا، چې کوم پورورۍ د چا پيسې نه ورکوي نو د پور خاوند ورته وايي: «پر پوست به دې سکه ووهم او خپلـــــــې پيسې به درنه بود کړم» او هم کله، چې پورورۍ د ناداری پر وخت ځواب ورکوي: « د ځان په پوست خو سکه نشم درته وهلی» نو ښايي، چې دا اصـــطلاح هم د پوستي پيسو له هغه دود نه منځ ته راغلې وي، چې د پوستي پيسو په باب له چينې او نورو فولکلوري کيـــــسو څخه را پاتې دي او يا به په خپله په هېواد کې کوم وخت پوستي پيسې موجودې وې او دا اصـــطلاح به هغه وخت رامنځته ته شوې وي او په فولکلور کې به راپاتې شوې وي(27: 32).

د کتاب ليکوال ليککي، چې په افغانستان کې هم لکه د نورې نړی په ډول تر ډېره په شيانو او توکو راکړې ورکړې تر سره کېدې ،په دې حساب په افغانستان کې سکې د نن څخه ۱۶۶۸ کاله ترمخه وهل شوې دي .خو بياهم تر ۴۰ کاله وړاندې پورې چې زه په کلي کې اوسيدم يولړ کليوالي راکړې ورکړې د توکو په تبادلو سره سرته رسيدې ،د کلي مځکې به يوه چا بادرنګ يا بانجان راوړي وو ، ويل به يې بانجان او بادرنګ په غنم دوه توله او د جوارو سره سر په سر ورکوو،که به دغنم راوړل نو د همغه سره به دوه ځله بادرنګ تلل کيدل او که به دې جوار ورکړل نو يوه خوا به جوار وو بله تله کې به بادرنګ وو او سره به يې برابر کړل او راکړې ورکړې به صورت نيوه. زموږ د پلرونو تر وخته د نيکونو د لاس د سرو او سپينو روپۍ، چې د انجريو په نوم موجودې وې رارسيدلې دي .خو د هېواد په کچه د پيسو د پيدايښت تاريخ د افغانستان د اوسني نوم د جوړېدو نه تر مخه دی او دا دی د ځينو يادونه يې په دوه پړاوونو کې ستاسي مخې ته ږدو لومړی د سيکو د وهلو او يا د نوټونو د چاپ سره د دغو پيسو د وهونکي او چاپونکي نوم او کال يادوو، ليکن د هر پاچا په اړه معلومات زموږ موضوع ډېره اوږدوي ،راځئ د لاتفصيل او معلوماتو لپاره تاريخي کتابونو ته مراجعه وکړو او دلته يواځې د نوم ،تاريخ او يا په ځينو لنډو اړينو معلوماتو باندې بسنه وکړو. د کاغذي پيسو په اړه حبيب الله رفيع صاحب په پښتو او دري کتابونه ليکلې، چې د بانک نوټونو انځورونه او د هر انځور د ليکنو تفصيل پکې شتون لري، لوستونکي هغې ته د لا ډېرو تفصيلاتو لپاره مراجعه کولی شي(26: 6).

په افغانستان کې د سکو وهلو مخينه

سکه يا سکې د فلزاتو څخه جوړو شويو هغو پلنو شويو ټوټو ته ويل کيږي، چې د اقتصادي ژوند د اسانتيا او سوداګريزو راکړو ورکړو په موخه د يوه دولت له خوا په معلومو ارزښتونو او قيمتونو د يوه ټاکلي وزن سره وهل کيږي او د ځانګړي نښان لرونکي وي، پخوانۍ سکې د سروزرو، سپينو زرو او مسو څخه وهل کېدې، اوس هم د سکو وهل شتون لري، چې د کاغذي پيسو سره تر څنګ د ورو تبادلو په موخه جوړيږي، چې په اوسنيو سکو کې د نيکل د فلز ترکيب زيات ليدل کيږي، او دپيسو د وهلو کار په ډېر منظم شکل د کارخانو په ماشين الاتو کې سرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسیږي. په دې لیکنه کې هڅه کوو چې د افغانستان د زړو سکو یادونه وکړو، داچې کله او چا وهلې دي، د اسلام تر مخه او د اسلام د راتلو وروسته، په لاندې ډول ترې یادونه کوو(34: 34ـ35).

د اسلام څخه د مخه د افغانستان وهل شوې سکې

کېداره یا کندهارا په (۳٦۷م) کال کې سکه ووهله، د (۳۵۰م) څخه تر(۴۸۴م) کال پورې کېداریانو یا قیدار، چې کوشاني شهزادګان و له کابله تر کشمیره یې د هفتلیانو د ظهور په وخت کې حکومت کولو، د کېداریانو پلازمینه لومړی په کاپیسا او بیا په پېښورکې وه، په کنشکي دورو کې په سیکو باندې د هېواد د مشهورو ارباب انواع ښودل شوي وُ، د کوشانیانو ژبې د تخاري ژبې هم تو پیر کولو او ختنی بلل کېده، په سیکو دغه ژبه لیکل شوې او په ځینو سېکو د یوناني ژبې تقلید هم شوی دی، خو خرابه شوې او لوستل یې ډېر ستونزمن دي. د میر زکې(ګردېز) سپړل شوې سیکې، د تپه مرنجان(کابل)، د بګرام د عاجي سپړل شوې ګانې او په کاپیسا کې د(قول نادر) د معبدونوڅخه سپړل شوې اثار او د شترک او شمشېر غار د معبدونو څخه، د مجسمو سره یو ځای په لاس راغلې سکې د اسلام څخه مخکې د میلادي پیړیو د کوشاني دورې د سکو څخه دي. د لومړي کانشکا طلایي سکې،چې د کوشاني مقتدر شاهنشاه انځور پرې جوړشوی دی، د سکې په یوه مخ یې د کوشاني او باختري ژبې لیکنه شوې او په بل مخ یې د بودا انځور لیکل شوی دی. د کو شانیانو په وخت کې د افغانستان تجارت پوره پراخه وه، د چین، هند او ایران ټرانزیټ یعنې د وربښمو تجارتي لار د افغانستان په لاس کې وه. دا، چې د افغانستان په کا پیسا ولایت کې هغه نقشه شوې لوښې میندل شوي دي، چې دمدیترانې د سمندر په غاړو پورې اړه لري، او د عاجو هغه صندوقچه، چې د هندوستان د جواهرو په ساتلو پورې یې اړه لرله او په چین پورې تړلې لوښې په هغې کې پیداشویدي، دا د افغانستان د پراخ نړیوال تجارت ګواهي ور کوي. د افغانستان د دغه وخت د سیکو جوړېښت د سروزرو، سپینوزرو او دسرو ډوله معدنونو څخه وُ. با ید و ویل شي، چې هغه (۲۵۰) داني سکې؛ چې د دویمې او دریمې میلادي پېړی د کوشانیانو په واکمنی پورې تړاو لري، د (۱۳۹۱ ه ل) کال د میزان میاشتې په (۲۸) تاریخ، د بریتانیا حکومت له خوا د افغانستان حکومت ته سپارل شویدي، او دا سکې د (۱۹۹۱م) څخه تر (۲۰۰۱ م) کال پورې د افغانستان څخه د طالبانو او مجاهدینو د واکمنیو په وخت کې په غلا په نورو هېوادونو باندې پلورل شوې وې(34: 35ـ39).

په افغانستان کې د اسلام له راتلو وروسته د وهل شوو سکو یادونه

افغانستان ته د اسلام دین له راتلو وروسته لومړی سکه، چې په افغانستان کې وهل شویده، هغه په (۷۵۰م) کال او (۱۳۳هـ ل) کال کې د عبدالرحمن بن مسلم وه، چې په مروه کې د ابومسلم په نوم ووهله. د سکې په مخ لیکل شوي: لااله الاالله وحده لا شریک له. ژباړه: نشته لایق د عبادت مګر یو الله دی، یو دی او شریک نه لري. او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسکې دمخ په غاړو لومړۍ لیکنه ده: قل لا اسئلکم علیه اجراً الاالمودة فی القربی. اود سکې پر مخ د غاړې دویمه لینکه ده: بسم الله ضرب هذا الدرهم ببلخ سنه ثلثین ومئه. ژباړه: پیل کوم د الله یه نوم، دا درهم په کال(۱۳۰ ه ل) کې په بلخ کې وهل شویدي او د سکې پرشاه لیکل شویدي : الله احد الله الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوااحد. ژباړه: الله (ج) یو دی، الله(ج) بې نیازه دی، نه د چا نه پیداشوی دی او نه ترې څوک پیدا شویدي او نه کوم څوک ساری لري: همدا ډول د سکې پرشا لیکل شوي دي: محمدرسول الله ارسله بالهدین و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون. ژباړه: (محمد داالله(ج) استازی دی، دلارښوونې او حق دین سره یې راستولی دی،ترڅو یې په ټولو د ینونو برلاسی کړي، اگرکه دا کار مشرکان بد گڼي).

افغانستان په (۷۴۶م) کال کې د اموي خلفاوو د حکومت څخه د ابومسلم په ذریعه ازاد اعلان شو، وروسته له دې چې ابومسلم د افغانستان مسلمان شوي ولایتونه د عربو د واک څخه او ایران یې د اموي دولت له پلویانو څخه پاک کړل او په (۵۵۲م) کال کې یې د ماورالنهر په لور خپلې قواوې وخوځولې او هلته یې عرب حاکم (زیاد) ووژلو؛ او یو لوی خراساني دولت یې تشکیل کړ، په (۷۹۰م) او (۱۷۴ق) کالونو کې یې خالد عطریف د خراسان حکمران د عطریفي درهم سکه ووهله. په (۱۵۳ ه ل) کال کې امام علي رضا په هرات کې سکه ووهله، چې د مشهد په موزیم کې تر اوسه شتون لري او (۸۴۶م) کال کې دادو بن الیاس د بانیجور کهول د شمالي هندوکش، بلخ، تخار او هندوکش د سیمو پا چا خپله سکه ووهله، او ابو داود بن احمد بن بانجور، چې دبلخ،تخار،جوزجان او ترمذ پاچا په (۲٦۰ق) کال کې خپله سکه ووهله.

په (۹٦۵ م) او(۳۵۵ق) بلکاتگین وروسته له دې، چې د الپتگین زوی اسحاق په غزني کې مړشو، په تخت کېناست، او په (۳۵۸ق) کې یې په غزني کې سکه ووهله او په (۳٦۵) مړ شو. همدارنگه په اندراب کې د سهلان بن مکتوم، چې د امارت دوره یې د (۳٦۵ ق) څخه تر (۳۷۴ق) پورې وه ده هم خپله سکه وهلې وه، ناصرالدوله ابوالحسن محمدبن ابراهیم بن سمجور واتی په کال(۹۸۸م) کې عمادالدوله ابوعلی محمد مظفر بن محمدابراهیم دواتی دخراسان لوی حکمران دی، ده هم خپله سکه وهلې وه، د سلطان محمود غزنوي زوی، چې د غزنو یانو اتم پاچا ؤخپله سکه یې وهلې وه، طغرل سلجوقي په نشاپورکې خپله سکه و وهله، دغزنویانو دولسم پاچا دوهم مسعود دمودو زوی په غزني کې خپله سکه ووهله، همدارنگه په(۱۱۱۷ م) کال کې د غزنویانو یویشتم پاچا بهرامشاه خپله سکه ووهله، د سلطان سنجر سلجوقي نوم یې پرې کنبلی ؤ، په (۵۴۰ ق) کال کې ملک فخراالدین بن عزالدین غوري، چې د غوري کهول نولسم پاچا ؤ خپله سکه یې ووهله. د غوري کورنۍ شلم پاچا ملک سیف الدین بن علاؤ الدین جهانسوزغوري په(۱۱۷۲م) کال کې خپله سکه ووهله. سیف الدین قرلغ په (٦۲۲ق) کال کې د الظاهرخلیفه په نوم سکه و وهله. ملک نصرالدین ابوالفتح بن مسعود صفاری په (٦۵۲ق) کال کې په نیمروز کې سکه و وهله. په (٦۹۴ ق) کال کې سلطان رکن الدین ابراهیم شاه خلجي په هند کې سکه ووهله. ملک قطب الدین محمد بن

(c) ketabton.com: The Digital Library

رکن الدين محمود بن بهرامشاه د سيستان صفاري پادشاه په نيمروز کې په (۷۳۱ق) کال کې سکه و وهله. ملک عزالدين د رکن الدين محمود زوی په نيمروزکې په (۷۳۳ق) کال کې سکه و وهله. په (۷۳۵ق) کال کې شمس الدين طاهرشاه مير سواتي په کشمير کې سکه و وهله. او په(۸۰۸ق) کال کې ملک قطب الدين بن تاج الدين په نيمروز کې سکه ووهله. که تاريخ ته نظر وکړو نو وبه وينو، چې دغه وخت افغانستان، چې د خراسان په نوم يادېدلو، هروخت وړوکی شوی او غټ شوی دی، يعنې په دې وخت کې داسې جغرافيايي پولې نه وې مشخصې، چې دهغې په چاپيريال کې دې د يوه تن حکومت وي، او کله، چې د هغه حکومت د بل تن لاس ته ورځي؛ نو هغه ټول دولت، چې د تېر پاچا يا حاکم سره و، هغه دې د نوي حاکم سره هم وي، بلکې يوه تن به يوه برخه ونيوله، ولې بل پلو ته به د يوه ولايت والي خپل حکومت اعلان کړ او هغه به په بل لوري غزونې وکړې، نو ويلی شو، چې د دولت مرکز يا د حکومت ټاټوبي او مساحت هر وخت بدلون کولو، دلته گورو، چې په يوه لږه موده کې څومره بدلونونه منځ ته راغلي دي. په (۸۵۳ ق) کال کې ميرزا ابوالقاسم بابر د بايسنقر زوی سکه ووهله او پاچا شو، ميرزا علاءالدوله او ميرزا سلطان ابراهيم يې بنديان کړل، دغه وخت ميرزا بابر له هراته سيستان ته ولاړ او شاه حسين يې تابع کړ؛ ميرزا سلطان محمد چې د عراق او فارس حکمران و، پر هرات راغی او ميرزا بابر يې د جام په جنگ کې مات کړ او خپله د هرات پاچاشو، په (۱۵۲۶م) کال کې د افغاني لوديانو سلطنت په هند کې وُ، چې د دوی پايتخت ډهلي کې وُ او په (۱۴۵۰م) کال کې ميرزا ابوالقاسم له هراته بلخ ته ولاړ او بيا په (۱۴۵۲م) کال کې ميرزا ابو قاسم بابر شېراز تر اسفهانه ونيولو، خو کله چې ړوند ميرزا علاءالدوله په فارياب او مرغاب کې ياغي شو نو بابر بېرته هرات ته راغی او علاءالدوله سيستان ته وتېښتېد؛ عراق او فارس په (۱۳۵۳م) کال کې د هرات د سلطنته بېل شول او ميرزا ابو قاسم بابر له هراته د عراق خواته په جنگ و خوځېد او په (۸۵۷ ق) کال کې مازنداران ته ورسيد؛خو دغه وخت سلطان ابو سعيد تر امو را اوښتی وُ او بلخ يې نيولی وُ، نو بابر بېرته له عراقه د بادغيس له لارې بلخ ته ولاړ او ابو سعيد بېرته د امو وا وښت او بلخ يو ځل بيا په (۸۵۸ ق) کال کې بابر ونيولو، خو ميرزا بابر کرار کښې ناست او د امو ورتېر شو او دوخش يې ونيولو او بيايې سمر قند کلا بند کړ او په پای کې يې د ابوسعيد سره سوله وکړه او بېرته هرات ته راغی او په (۸۶۱ ق) کال کې ميرزا ابوقاسم مشهد ته ولاړ او هلته په چار باغ کې مړ شو؛ سلطان ابوسعيد په هرات کې پاچا شو او سکه يې وو هله او په (۷۶۴ ق) د ابو سعيد مملکت له هراته تر ماوراءالنهر، ترکستان،کاشغر، قبچاق، کابل او زاول پورې ورسيد او غرب ترمازنداران او عراق پورې ورسيد. په (۸۷۳ ق) سلطان حسين بيقرا د خراسان او سيستان ښارونه ونيول، او پرخپله سکه ټنگه يې عدل او بهبود وليکلو. په (۹۹۰ ق) کال کې ميرزا محمد حکيم د همايون زوی په کابل کې سکه و وهله. په (۱۱۴۰ ق) کال کې شاه اشرف هو تک، عثماني لشکرې وشړلې او له عثماني دولت سره يې روغه وکړه، شاه اشرف هوتک افغان په اسفهان کې خپله سکه و وهله، همدغه وخت شاه حسين د کندهار پاچا له هرات او فراه څخه تر غزني، گومل، اسماعيل خان، ملتان او دره بولان پورې پاچاهي کوله او ناصر خان دغه وخت د کابل او پېښور او

(c) ketabton.com: The Digital Library

باقرخان د غزني حکمرانان وُ. په (۱۷۵۰ م) کال کې د نادر افشار لمسي شارخ په مشهد کې د احمدشاه په نامه سکه و وهله. په (۱۷۵۵م) کې ازادخان افغان په اصفهان کې سکه و وهله. په (۱۸۳۴ م) کال کې د محمد زیانو د دولت تشکیل د امیر دوست محمدخان په امارت منځ ته راغی دغه دولت په ډېره وړه ساحه کې د خطبې په ویلو او د سکې په وهلو پیل شو، چې د خطبې په ویلو یې ځان ته د امیرالمؤمنین خطاب ورکړ، دا، چې امیر دوست محمدخان په پیل کې د یوه سیاسي مشر او پادشاه په قصد نه و را پاڅېدلی او یوازې د پنجاب د سیکانو په ضد یې جګړه کوله او هغوی ځخه یې د افغانستان د ختیځو ولایتونو را ګرځول مقصد و نو ځکه یې په خپلو سکو باندې دا بیت لیکلی وُ: امیردوست محمدخان به عزم جنګ وجهاد کمربست و به زد سکه ناصرش حق باد. امیر عبدالرحمن په(۱۳۱۴ق) کال کې د ضیاءالدوله لقب غوره ګړ او په همدې نامه یې خپله سکه وو هله. په تېراکې په (۱۸۹۸م) کال کې د میر بشیرخان ملک دین خېل په مشرۍ یو حکومت جوړکړ، چې د ځرمني ځخه یې نوټونه جاري کړل. په (۱۹۰۷م) کال کې شېخ محمد رضا هروی د امیر حبیب الله خان په نامه د (خزاین السکوک فی مسکو کات الملوک) کتاب د افغانستان د مسکوکاتو په اړه ولیکه. تر اوسه دسیکو وهل د ورځنیو راکړ ورکړو په موخه شته، چې د ښاغلي حامد کرزي دورې د وخت مروجو او وهل شوو سکو یوګون، دوه ګون او پنځ ګون لا تر اوسه هم د ښاغلي محمد اشرف غني په دور کې کارول کیږي(34: 39_49).

د افغانستان کا غذي پیسې

اووه اویا کاله مخکې په ۱۳۱۸ لمریز کال کې د افغانستان مرکزي بانک (د افغانستان بانک) په کابل کې تاسیس شو او د همدې کال د دلوې په ۲۶مه نیټه یې نوي بانکنوټونه چاپ کړل .د نوو کاغذي پیسو چاپ سره، د افغانستان پیسې، چې په لمړي ځل د امیر امان الله خان په دوره کې چاپ شوې وې، یو نوي پړاوو ته داخلې شوې. اوس د غازي امان الله خان د دور نه تر ننه پورې هغه دورو ته کتنه کوو چې په هغې کې کاغذي پیسې چاپ او نشر شوی وې.

د غازي امان الله خان دوره

په ۱۲۹۸ هـ ل کال کې په افغانستان کې د غازي امان الله خان په واکمنۍ کې د شلمي پېړۍ په لومړۍ نیمایې کې مطبوعاتو وده وکړه تعلیم د تېر هروخت ډېره وده وکړه د ژوند د ټولو چارو د سمبالښت لپاره قوانین او کړنلارې وضع شوې ، او د هېواد د پرمختګ لپاره هر اړخیزې هلې ځلې پیل شوې(27: 51).

د نورو تحولاتو او بدلونونو ترڅنګ پولي سیستم هم پر خپل حال پاتې نه شو او د سرو ، سپینو، زیرو، مســـو او نورو فلزاتو د سکو په څنګ کې د پیسو د وړن راوړن په برخه کې د اسانۍ د رامنځته کیدو په غرض ، کاغذي پیسې هم خپرې او خورې شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د لومړي کاغذي نوټونه په ډېر ابتدايي او ساده ډول په ۱۲۹۸ لمريز لېږديز کال په هېواد کې دننه خپاره شول، د دې نوټونو دوهم مخ سپين ؤ او لکه د لاټري د ټکټونو غوندې يې کوندې درلودې، چې په «شبکه» سره ببلېدې، د نوټ او کوندې نومره به سره يوه وه، چې کوندې په بانک کې پاتې کېدې او نوټونه يې د چلند په غرض د راکړې ورکړې ميدان ته راوتل، خو څرنګه، چې له يوې خوا د دې نوټونو کاغذ ډېر خراب او له بلې خوا يې چاپ ډېر ساده او بسيط و، نو څکه د ۱۲۹۹ لمريز کال د سلواغې په ۱۸ نيټه د دې نوټونو د بېرته راټولېدنې په باب يو فرمان صادر شو، فکر کيږي، چې د دې فرمان په راوتو او د ۱۳۰۰ لمريز کال د نوروز تر راتلو وروسته به هغه لومړني کاغذي نوټونه، چې په ۱۲۹۸ـ۱۲۹۹ کلونو کې خپاره شوي وو او د يوګون، پنځګون، پنځوسګون او سلګون نمونې يې په لاس کې دي، له چلند نه لوېدلې وې. تر دې وروسته يو پنځګون نوټ شته، چې د چاپ کال نه لري خو له پخوا نه ډېر ښه شوی ، دوه مخيز دی او په راز راز ښخو رنګونو له هيواد نه بهر چاپ شوی دی. ورپسې يو لسګون او يو پنځوس ګون نوټونه دي، چې په ۱۳۰۷ کال کې په ښکلي ډول، په راز راز رنګونو له هيواده بهر چاپ شوي او د اماني دورې وروستنی کاغذي نوټ همغه لسګون دی، چې د ۱۳۰۷ کال تر وړې وروسته چاپ شوی او د افغانستان نوی نښان، چې لويې جرګې د ۱۳۰۷ کال په وړې کې تصويب کړی ؤ، پکې راغلی، خو څرنګه، چې نومړې لا نه وې پرې وهل شوې نو ښايي، چې چلند ته نه وي لوېدلې.

همدا راز له يوه قلمي رپوټ څخه، چې سند نه لري او په اماني دوره کې د يوه پنځوسګون جعلي نوټ د تحقيقاتو په برخه کې د پاچا حضور ته وړاندې شوی، څرګنديږي، چې د نوټونو له راوتلو سره سم په برتانوي هند کې د افغانستان د مالي کمزورتيا په غرض جعلي نوټونه هم جوړ شوي او افغانستان ته د بېلا بېلو کسانو په لاس راليږل شوي دي.

له دې رپوټ څخه، سربيره پردې، چې د جعلي نوټونو موجوديت ثابتيږي، دا هم بريښي، چې ښايي د دې نوټونو د ناچلۍ په باب د فرمان صادرېدل به هم د جعلي نوټونو د مخنيوي په منظور شوي وي او د دې له پاره، چې بيا هم څوک جعلي نوټونه جوړ نه کړي د دوهم ځل نوټونه يې له سادګۍ څخه را ايستلي او په مخصوص ډول يې جوړ کړي دي. د نوټونو د بېرته راټوليدلو او له هندوستان نه د جعلي نوټونو د راتللو سندونه دا هم ښيي، چې دا نوټونه د نورو فلزي سکو ترڅنګ په چلند کې لويدلي وو او خلکو راکړې ورکړې پرې کولې او هم څرنګه، چې د لومړنيو نوټونو ارزښت، په څلورو: « پښتو، دري، او اردو او ترکي ژبو» ليکل شوی، ښکاروي، چې دا نوټونه حتی له افغانستان نه د باندې په ايران، هندوستان او ترکيه کې هم چلېدل او ورپسې چاپ شوي نوټونه فرانسوي ليکنې او انګليسي عددونه هم لري، چې په نړيوال معيار چاپ شوي دي.

د دې نوټونو په باب يو بل د يادولو وړ مطلب دا دی، چې په لومړنيو نوټونوکې د افغانستان سکه (د روپۍ) په نامه ده خو په را وروسته نوټونو کې (د افغانۍ) په نامه اوښتې ده چې دا کار عليحضرت امان الله خان د مليت او ملي وحدت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پختابه له پاره کړی او په یو فرمان کې یې رټا پرې اچولې ده. د امان افغان د ۱۲۹۹ کال د غبرګولي ٦ نیټې د له یو چاپي اعلان څخه څرګندیږي، چې د دې نوټونو سپارښتنه او څارنه اعلیحضرت امان الله خان په خپله کړې او دنوټونو په ډیزاین او جوړښت کې یې زیاته علاقه ښودلې او د دې نوټونو د چاپېدلو په باب یې د دې اعلان په متن کې ځینې تشریحات ورکړي او دا کار یې د خلکو هوساینې، تجارت د پراختیا او د راکړې ورکړې اسانۍ لپاره کړی دی. په اعلان کې دا هم ویل شوي، چې د دې نوټونو ډیزاین د هېواد نامتو رسام پروفیسر غلام محمد خان میمنګي او دمهندس رضابېګ تر څارنې لاند په دولتي ماشین خانه کې چاپ شوي دي.

د ۱۲۹۹ کال دچونګاښ په ۱۴ نېټه د امان افغان په ۱۴ ګڼه کې د افغانستان دنویو سیکو، چې په سرو زرو ، سپینو زرو ، مسو او یوه نوي فلز وهل شوي او د افغانستان د کاغذي نوټونو عکسونه خپاره شوي ، په دې عکسونو کې د سلګون،پنځوسګون،پنځګون او یوګون نوټ عکسونه راغلي دي په اعلان کې د (پنځه ویشتګون) نوټ یادونه هم شوې ده خو څرنګه، چې عکس یې نه دی خپور شوی نو فکر کیږي، چې دځینې نیمګړتیاؤ له امله به نه وي خپور شوی ځکه له اوږده لټون سره سره یې تر اوسه نمونه لاس ته نه ده راغلې.

د حبیب الله کلکاني دوره

د ۱۳۰۷ کال په مرغومي کې د کورني تاو تریخوالي د رامنځ ته کېدو له امله د دولت ټولي چارې معطلې شوې او حتی ځینې وزارتونه لغوه شول، د ښوونځیو ورونه وتړل شول او هرڅه د ګډوډۍ سره مخامخ شول(26: 11ـ15).

خو د بچه سقاو (حبیب الله کلکاني) د واکمن کېدو سره سم هماغه د امیر امان الله خان د دورې بانکنوټونه د نوي ځانګړې مهرېه وهلو سره یو ځل بیا د پېر او پلور لپاره په بازارونو کې جریان پیدا کړ. په هغو بانکنوټونو باندې، چې د بچه سقاؤ نښان لیدل شوی دی، یو ډول ٥ افغانۍ، ۱۰ افغانۍ، ٥۰ افغانۍ او د اماني دورې په درې ډوله یوه کابلی روپۍ څخه عبارت دي. په دغو پیسو باندې د حکومتي نښان پر ځای، د بچه سقاوو نښان او د خادم دین رسول الله له عبارت سره لیدل شوي دي او هم یوګون نوټ دنوي امیر له خوا چاپ او چلند ته ولوېد.

د ظاهر شاه د واکمنۍ دوره او د افغانستان بانکنوټونه

د ۱۳۰۸ لمریز کال د تلې په ۲۳ نېټه په هېواد کې د نادري حکومت په منځته راتګ سره د اداري او تشکیلاتو بیا رغونه پیل شوه او په دې ترڅ کې د اماني اصلاحاتو د پروګرام ځینې هغه برخې، چې د خلکو حساسیت ورسره نه ؤ او خطر نه ترې پیښېده هم را ژوندی شوې لکه د وزارتونو بیا جوړول، د هلکانو د ښوونځیو بیا پرانستل، د لمریز لیږدیز کال بیا رسمي کول او داسې نور. د اصلاحاتو د پروګرام هغه برخې، چې حساسیتونه یې راپارول وځنډول شول لکه د نجونو ښوونځي، د ښځو مخ لوڅوالی، د ازادو خپرونو چلېدل او داسې نور، چې په دې لړ کې د کاغذي نوټونوچاپېدل وځنډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شول او دا ښايي، چې له کاغذي نوټونو سره هم حساسيت موجود ؤ او چا د پيسو په ارزښت نه ورته کتل او په راکړو ورکړو کې يې له اخيستلو نه ډډه کېدله، له همدې امله وو، چې د ۱۳۰۷ نه تر ۱۳۱۵ کال پورې نوټونه چاپ نه شول او د پخوا په شان د سرو، سپينو زرو او نورو فلزاتو سکې چلېدلې. د نوټونو د توقف په دوران کې د هېواد عمومي مطبعې ته د نوټونو د ګراف او چاپ لپاره نوي ماشينونه راوړل شول، پروفيسور غلام محمد ميمنګي او د ده ملګرو د پخوا په شان په ښکلي بڼه ډيزاين کړل او بيا چاپ شول د نوټونو د چاپولو په باب استاد عزيزالدين خان وکيلي ليکي، چې دا نوټونه په عمومي مطبعه کې چاپېدل خو ارواښاد سيد قاسم رښتيا ليکلي، چې کاغذي نوټونه په اروپا کې په ډېر دقت او ښکلي ډول چاپ شوي دي، څرنګه، چې ياد شوي محققان دواړه عيني شاهدان دي نو سړی د دوی د وينا نه دا نتيجه اخيستلی شي، چې د دې کاغذي نوټونو نقشه او ډېزاين به ترپايه پورې په عمومي مطبعه کې د دې ماشينونو په وسيله کيدله خو د چاپ له پاره به اروپا ته لېږل کېدل، چې د نوټونو په معياري او سپين نخښې کاغذ خپاره شي او پولي نفاست او ځانګړتيا ولري، دا خبره د دې دورې د نوټونو د هغه جرمني ليکنې نه هم ثابتيږي، چې په هر يوه نوټ کې په واړه ليک شوی او ښايي، چې نوټونه په «زوريخ » کې چاپ شوي دي او هم د هغه مشين عکس، چې د سويس نوټونه پرې جوړيږي او د ۱۳۱۵ کال په کابل کلنۍ کې خپور شوی ښيي، چې مطبعې يوازې د نوټونو د ډيزاين ماشينونه درلودل نه د چاپ.

د ۱۳۱۴ لمريز کال د بانکنوټونو اصولنامه

په اماني د وره کې د کاغذي نوټونو د چلند په اړه بيلا بيل فرمانونه صادر شوي وو خو د ظاهرشاه په دوره کې د ۱۳۱۵ کال د کاغذي نوټونو د خپرېدو وړاندې د ۱۳۱۴ کال د لړم په ۴ نيټه د نوټونو لپاره يو اصول نامه چې دوه څپرکي او ۲۱ مادې يې لرلې خپره شوه.

لومړۍ ماده - د ماليې وزارت ته واک ورکوي، چې مستقيماً په خپله او يا د ملي بانک له لارې کاغذي نوټونه خپاره او دود کړي.

دوهمه ماده: توضيح کوي، چې د ماليې وزارت به د نوټونو د چاپولو شمېر وخت پر وخت ټاکي او د وزيرانو د مجلس تر تدقيق وروسته به يې ملي شورا تصويبوي اود پاچا دفرمان له مخې به چلند ته لويږي.

دريمه ماده: توضيح کوي، چې کاغذي نوټونه به د وخت د افغاني سکو معادل چاپ او رامنځته کيږي په دې ماده کې ټاکل شوې وه، چې چاپېدونکي نوټونه په لاندې بيو وي سربيره دوه ګون هم پکې وو چې اصول نامې يې وړاندوينه نه وه کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورمه پنځمه او شپږمه ماده: د خپرو شویو نوټونو نخښو د اعلانولو وعده ورکوي او پنځمه ماده خلکو ته باور ورکوي، چې کاغذي نوټونه د افغاني سکو غونډي اعتبار لري، په دولتي خزانو کې د حکومت د ټولو وارداتو په بدل کې اخیستل کیږي او همداراز په ټولو تنخواګانو او لګښتونو لګول کیږي او د خلکو ترمنځ راکړه ورکړه او معامله پرې کیږي. په شپږمه ماده کې ډاډ ورکوي، چې د کاغذي نوټونو برابر د هېواد په خزانو کې زر، سکې او خارجي اسعار شته، چې حتی په یوه ورځ د ټولو نوټونو د بیو د ورکولو توان لري.

اتمه، نهمه او لسمه ماده: د زاړه شویو نوټونو د چلند مقرارات، چې دولتي خزانې یې ببرته اخلي توضبح کوي یوولسمه ماده: د نوټونو جعل کوونکو ته د سختې سزا ورکولو یادونه کوي.

د اصول نامې دوهم څپرکی له دولسمې تر پنځلسمې مادې: د اصول نامې په دوهم څپرکي کې له دولسمې تر پنځلسمې مادې پورې د مالیې په وزارت کې د کاغذي نوټونو د محاسبې په دفتر خبرې شوې، چې چاپ شوي، په چلند کې اچول شوي او له چلنده لویدلي نوټونه به پکې قیدیږي. د شپاړسمې تر شلمې مادې: شپاړسمې تر شلمې مادې د نوټونو د نومرو د قیدولو او نورو دفتري ادابو په باب لارښونې شوي. یوویشتمه ماده: یوویشتمه ماده د مالیې وزارت د دې اصول نامې په تطبیق کولو مکلفوي(26: 15ــ18).

دافغانستان بانک تأسیس

په ۱۳۱۸ لمریز کال کې افغانی پولي واحد یو بل نوي پړاؤ ته ننوت. په همدې کال د عبدالمجید زابلي په وړاندیز "دافغانستان بانک " تاسیس او د ملي بانک ټوله پانګه د افغانستان بانک ته انتقال کړای شوه د افغانستان بانک په تاسیس سره په بانکنوټونو باندې د دري او نورو ژبو لیکنې لرې او یواځې د پښتو په ملي ژبه لیکنې وشوې.

د بانک د اساسنامې لومړۍ مادې د بانکنوټونو د امتیاز او انحصار حق نومړي بانک ته ورکړ، چې د هېواد د حقیقي او اقتصادي اړتیاو او قوانیونو سره سم کاغذي پیسې چاپ کړي، د بانک عالي شورا ته واک ورکړل شو، چې د چاپ کېدونکو کاغذي نوټونو بڼه، کچه او ځانګړې نښې وټاکي، له چلند نه د لوېدلو، لغوه کولو او د زړو نوټونو د بدلولو شرایط د قانون له مخې تعین کړي. د بانک ځارونکي هیئت ته واک ورکړل شو، چې په کال کې لږ ترلږه دوه ځله بانک نوټونه او کاغذي پیسې موجودې کړي، همداراز د اساسنامې د حکم له مخې د بانکنوټونو د پانګې د ځارنې لپاره یو اووه کسیز هیئت ټاکل کېده، چې غړي یې دوه تنه د ولسي جرګې وکیلان یو تن د وزیرانو د مجلس غړی یو تن د تمیز د محکمې رئیس یو تن د بانک رائیس یو تن د ټولو خزانه دار اویوتن په بانک کې د حکومت مفتش ؤ، او دې هیئت ته دنده ورکړل شوې وه، چې چاپ شوي نوټونه وګوري او ډاډ ترې حاصل کړي د چاپ شویو نوټونو په اندازه قانوني پشتوانه وګوري او ځان پوه کړي، چې د دې نوټونو بیه پوره کوي که نه؟ او بیا نوټونه بانک ته وسپاري، زاړه شوي او له چلند نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویدلي نوټونه او ترتیب شوي حسابونه يې وګوري، په بشپړ احتیاط يې وسوځوي او د سوځولو پر وخت يې ټول جریان په ځانګړي کتاب کې ثبت او یو نقل يې د مالیې وزیر ته وسپارل شي، د بانکنوټونو د ضمانت په باب د حساب څارنه وکړي او د څارنې هیئت ښايي، چې په میاشت کې یو ځل د چاپ شویو نوټونو اود هغې د سرو او سپینو د ضمانت په باب حکومت ته راپور وړاندې کړي، چې د حکومت له خوا به د خلکو د خبرتیا له پاره خپرېږي.

د ۱۳۱۵ کال د نوټونو راوتلو په افغانستان کې د کاغذي پیسو د چلېدلو تجربه کامیابه کړه ، د افغانستان بانک په جوړېدلو سره دولت د اساسي او معیاري نوټونوچاپولو ته لاس وغځاوه او په ۱۳۱۸ کال کې يې د کاغذي نوټونو د یوې پراخې لړۍ په خپرولو لاس پورې کړ دا نوټونه چې د وخت د پاچا محمد ظاهرشاه ښکاره او پټ عکسونه پکې خپاره شوي وو په ښکلي ډیزاینونو راووتل چې دوه ګون، پنځګون، لسګون، شلګون، پنځوسګون، سلګون، پنځه سوه ګون او زرګون نوټونه يې درلودل.

په بانکنوټونو کې د ظاهر شاه عکسونه او د روحاني خلکو مخالفت

په کاغذي نوټونو کې د وخت پاچا د عکسونو د خپرېدلو د هېواد په ځینو روحاني خلکو کې د مخالفت یو لړ ګنګوسې راولاړې کړې، چې ګواکې د عکس لرونکو نوټونو سره لمونځ نه کیږي او داسې ښکارېده، چې یو ځل بیا لکه د اماني دورې غوندې د دولت د دې کړنو سره پراخه مخالفتونه راولاړ شي دا ګنګوسې د وخت د مقتدر او مستبد او ورسره مدبر صدراعظم محمد هاشم خان غوږونو ته هم ورسیدې خو بې لدې، چې غبرګون وښیي او یا بیړنی اقدام وکړي یو پاخه تدبیر ته لاس وغځاوه او هغه دا، چې په شاهي ارګ کې يې د قران عظیم الشان د یو شانداره ختم ترتیبات ونیول او د هېواد نامتو عالمان او ملایان يې دې ختم ته ور وغوښتل، د قران کریم د ختم وروسته يې پر ټولو راغلو عالمانو یو یو پاکټ نوټونه وویشل، ټولو په خپلو جیبونو کې کیښودل بیا د غرمې ډوډۍ وخوړل شوه تر ډوډۍ وروسته آذان وشو او په جمع د ماسپښین لمونځ ادا شو او تر لمانځه وروسته ټول راغلي عالمان او ملایان خپلو کورونو ستانه شول، پدې توګه د تصویر لرونکو نوټونو سره په جمع لمونځ کولو سره د مخالفت ګنګوسې غلې کړل شوې او بې لدې، چې د وخت ملایان یا حکومت تشدد ته لاس وغځوي د مصورو نوټونو د چلند موضوع حل شوه.

لیکوال زیاتوي، چې د دې ټولو نوټونو د چاپ نیټه د ۱۳۱۸ کال د سلواغې ۲۶ ده، خو دافغانستان بانک د نوټونو د یو چاپي «بنډل پیچ» کاغذ نه چې زما لاس ته راغلی څرګندیږي چې نوټونه اساساً تردې نیټې ډیر پخوا چاپ، بنډل بندي او ویشل شوي دي دا بنډل پیچ کاغذ، چې د سل دانې لس ګونو نوټونو لپاره جوړ شوی د ۱۳۱۸ کال د لړم په میاشت کې چاپ شوي او ټول بانکي تعاملات يې ترسره شوي دي. همداراز د «حساب حبیب» په رساله کې هم، چې د همدې کال چاپ دی، دا نوټونه یاد شوي او دواړه سندونه زبادوي، چې نوټونه تر لیکلي نېټې پخوا چاپ شوي او ویشل شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب په ۱۳۱۸ کال کې د کاغذي نوټونو د یوې بشپړې لړۍ په خپرېدلو سره کاغذي نوټونه د افغانستان د اصلي او بنیادي پیسو په توګه رامنځته شول ، د سرو او سپینو زر سکو وهلو تقنني، تزییني او فرعي حیثیت وموند او خلک نور د کاغذي نوټونو له چلند سره عادت شول او وروسته پرلپسې نوټونه چاپ شول.

له ۱۳۱۸ ل تر ۱۳۲۷ کال پورې ما د چاپ شویو نوټونو کومه نمونه ونه لیده، ښکارې تر دې کال پورې د ۱۳۱۸ ل کال نوټونه چلېدلي او بیا د دې نوټونو د زړېدو او هم د کچې او اندازې د لویوالي له امله د هرې ببې تردې نوټونو واړه نوټونه چاپ شوي ، چې پیل یې له ۱۳۲۷ لمریز کال څخه دی، تردې کال وروسته ګام په ګام نوټونه چاپ شوي او تر ۱۳۴۰ کال پورې تجدید شوي دي، چې په دې نوټونو کې دوه ګون، پنځګون، لسګون، شلګون،پنځوسګون او سلګون شامل دي.

په ۱۳۴۰ ل کال کې د کاغذي نوټونو د چاپېدلو یوه بله لویه څپه راولاړېږي او په دې کال د ټولو بیو نوټونه له لسګون نه نیولې تر شلګون، پنځوسګون، سلګون، پنځسوه ګون او زرګون پورې ټول چاپیږي، البته دوه ګون او پنځګون څکه نه خپرېږي، چې پر ځای فلزي دوه ګون او پنځګون د یوه ګون او نورو ورو سکو ترځنګ چلند ته لویږي .

د دې دورې د ټولو چاپ شویو نوټونو یو ګډ حصوصیت دا دی، چې د ټولو بیو د نوټونوکچه یوه ده ، یعنې د پخوا په شان د بیې د لوړوالي سره د نوټ سور او اوږدوالی نه زیاتیږي، بلکې ټول په یوه اندازه خپرېږي او هم د ټولو ډیزاین یو دی یوازې رنګونه یې سره بدل دي.

په ۱۳۴۶ ل کال کې د کاغذي نوټونو د چاپېدلو یوه بله نیمګړې څپه راولاړه شوه څکه په لړۍ کې لسګون او سلګون نوټونه خپاره نه شول او یوازې پنځوسګون، سلګون، پنځه سوه ګون او زرګون نوټونه چاپ شول، چې ببرته نوټونه د بیې له اندازې سره وار په وار لوی شوي وو(26: 19ـ23).

د داؤد خان د واکمنۍ دوره او په بانکنوټونو کې بدلون

د ۱۳۵۲ ل کال د چنګاښ په ۲۶ نېټه په افغانستان کې د سپینې کودتا په کېدلو سره شاهي نظام جمهوري نظام ته خپل ځای پرېښود. د داؤد خان قدرت ته رسېدلو سره په افغاني بانکنوټونو کې مهم بدلونونه رامنځته شول. په بانکنوټونو کې د شاهي نښان پر ځای د جمهوري نښان او د ظاهر شاه د انځور پر ځای د داؤد خان انځور ولګول شو. او د افغانستا ن د نوي حکومت د نوي مالي پالیسۍ په چوکاټ کې کاغذي نوټونو ته په اړه هم اقدام وشو اوهم په هغه کال نوي لسګون، شلګون، پنځوسګون، سلګون، پنځه سوه ګون او زرګون نوټونه چاپ کړل(26: 23).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونیستي دوره او له پیسو څخه د څېرو لرې کول

کله، چې په ۱۳۵۷ کال کې کمونیستي کودتاه وشوه نو نورمحمد ترکی واک ته ورسېده او همغه پخواني نوټونه د چلېدو سره يې په کلاره د جدي په یوولسمه دېنځوس افغانیو نوټ چاپ کړ او د ۱۳۵۸ د دلوې په میاشت کې، چې د پر چمیانو بادشاهي وه د لسو ،شلو ،پنځوسو ،سلو ،پنځه سوه او زرو افغانیو نوټونه خواره شول(27: 32).

د خلق او پرچم گوندونو د حکومت په دوره کې د افغانیو په بانکنوټونو کې پراخ بدلونونه رامنځته شول. په پخوانیو دورو کې د هر حکومت بدلون سره، د وخت حاکم او یا ولسمشر انځورونه به په پیسو چاپیدل. په دې دوره کې، د پیسو څخه د حکومت د لومړي شخص د انځور لرې کول تر ټولو مهم بدلون وو. نوي انځورونه او طرحې د کارگرې له مفهوم سره د کرنې او صنعت له جملې څخه، د دې حکومت په پیسو کې ور زیات شول.

د پرچمیانو د دورې بانکنوټونه

د پرچمیانو په دوره کې حکومتي نښان له بانکنوټونو څخه لرې کړای شو. په ۱۳۵۷ لمریز کال د خلقیانو (نور محمد ترکی او حفیظ الله امین) په دوره کې حکومتي نښان "خلق" د بانکنوټ په پورته برخه کې ځای کړل شو، خو په ۱۳۵۸ لمریز کال کې د پرچمیانو په راتگ سره په لومړي ځل حکومتي نښان "خلق" لرې او پر ځای يې د افغانستان د مرکزي بانک (دافغانستان بانک) رسمي نښان ولږول شو، چې له هغې مودې وروسته، تر اوسه پورې د افغانستان بانک رسمي نښان په خپل ځای پاتې دی.د خلق او پرچم په دوره کې د بانکنوټونو د اندازې وړوکي کول یو بل پولي بدلون ؤ، چې رامنځته شو.

د برهان الدین رباني دوره

۱۳۷۸ هـ ش کال کې د برهان الدین رباني په حکومت کې د تېرې دورې نوټونو د چاپ د تکرار سره د پنځه زرو او لسو زرو نوټونه هم چاپ شول دغه وخت په همدې نوټونو کې د چاپ دوه ځانگړې سرچینې ښودل کیدې، چې یوه ته دولتي او بل ته یې دوستمي نوټونه ویل ،دوستمي د محمد اشرف غني رواني لومړی دورې د ریاست جمهورې د لومړي ریس جنرال عبدالرشید دوستم ته منسوبېدې ، دوستمي نوټونه د دولتي نوټونو څخه د بهرنیو اسعارو په وړاندې او هم په بازار کې د راکړې ورکړې لپاره ارزان او د چاپ لیکنې په اساس یو ډول وو(27: 32).

د مجاهدینو په راتگ سره بیا هم د افغانستان په بانکنوټونو کې د خپلې خوښې بدلونونه راوستل شول، خو تر ټولو مهم او د پام وړ یې د بهرنیو اسعارو په وړاندې د افغانۍ پولي واحد ارزښت له لاسه ور کول وو.

د افغانستان د پولي واحد ارزښت کمېدل او د پشتوانې پرته د پیسو چاپولو له امله په بازار کې د پیسو حجم ډېر شو او په پایله کې ۵۰۰۰ او ۱۰۰۰۰ افغانیو بانکنوټونه هم د لومړي ځل لپاره چاپ او خپاره شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجاهدینو په دوره کې، د افغانستان بېلا بېلې سیمې د مختلفو ډلو لخوا اداره کېدې، افغانۍ هم خپل ځای دوه ډوله پیسو ته پرېښود او هم یې ارزښت د لاسه ور کړ.

په کابل کې د برهان الدین رباني د حکومت لخوا د ډېرو پیسو په خپرولو برسیره، د جنرال عبدالرشید دوستم نظامي ډله، چې د افغانستان په شمال کې یې تسلط درلود، په همداغه رنګ او ډول پیسې چاپ اوپه بازارکې خپرې کړې، چې په بازارکې د (دوستمۍ) پیسو په نوم مشهورې شوې او د کابل د پیسو په نسبت کم ارزښته وې. خلک او ښاریان دا پیسې د جزیي بدلونونو اوسهوو سره، چې د دوی په رنګ کې رامنځته شوي وو او مسلسله شمېره، چې د دې پیسو په سر درج شوي وو پیژندل. دمجاهدینو په دوره کې دافغانیو د ارزښت کمېدلو سره، سکه هم د پیسو له دوران څخه بهر شوه او په بازارونو کې د پېر او پلور لپاره نه استعمالېده.

د حامد کرزي دوره او نوې بانکنوټونه

د طالبانو په دوره کې نوې پیسې چاپ نشوې او هماغه د مجاهدینو د دورې کم ارزښته شوې پیسې په کې د چلښت لپاره په کار یوړل شوې. د طالبانو څخه وروسته د نوي حکومت په راتګ سره تر لومړي کال پورې، چې د خلکو تر منځ د حامد کرزي په دورې پیژندل شوې هم د مجاهدینو پیسې رواج وې.

هغه وخت، چې د ۱۳۸۰ ل کال په ژمي کې د بُن د تړون له مخې د افغانستان له پاره نوی حکومت جوړ شو دې حکومت هم په ۱۳۸۱ کال کې د افغاني نوټونو یو بشپړه دوره چاپ کړه، چې یوګون، دوه ګون، پنځګون، لسګون، شلګون، پنځوسګون، سلګون، پنځسوه ګون، او زرګون نوټونه ټول پکې وو، چې یو ګون، دوه ګون، او پنځګون یې په فلزي سکو واوښتل او نور یې تراوسه چلیږي(26: 24).

د نوي نظام په راتګ سره نوي بانکنوټونه چاپ شول او پدې برخه کې مهم ګامونه واخیستل شول. د حامد کرزي په دوره کې تر ټولو مهم ګام د پیسو د ثبات او د لوړ انفلاسیون څخه د خلاصون لپاره پخواني پیسې له ټول هېواد څخه جمع کول او نوې افغانۍ د پخوانیو افغانیو څخه په ۱۰۰۰ برابره لوړ ارزښت سره چاپ او خپاره کول وو.

پدې دوره کې هره نوې افغانۍ د ارزښت له مخې د پخوانیو ۱۰۰۰ افغانیو سره برابره شوه او دا د انفلاسیون په کنترول او د بهرنیو اسعارو په وړاندې د افغانیو د ارزښت په لوړولو کې مهمه ونډه لرله.

په افغانستان کې د ام ـ پیسې خدمات

په افغانستان کې د ام ــ پیسه خدمات په (۲۰۰۸م) کال کې رامنځ ته شوي دي، ووډافون د روشن(چې د افغانستان مخکښه مخابراتي شبکه ده) په همکارۍ او ګډون د ام ـ پیسه خدمات، چې په سیمییزه کچه یې وړاندې کوي، په افغانستان کې یې خپل کار پیل کړ. تر هر څه د مخه دوی خپل خدمات د ملي پولیسو د معاشاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لیږدولو پیل کړل، بیا یې وروسته د دې خدماتو لړۍ اوږده کړه، اوس په افغانستان کې مختلفې شبکې د ام ــ پیسه(Mobile money) خدمات وړاندې کوي، چې د موبایلونو د لارې نغدي امانتونه ساتل کیږي، پیسې ترلاسه کیږي، د یوه تن څخه بل تن ته پیسې استول کیږي، د تجارتي راکړو ورکړو په وخت کې ترې ګټه پورته کیږي، د برېښنا بیلونه پرې داخلیږي، د دې برسیره د پیر او پلور په وخت کې ترې د بانکي کارت په ډول کار اخیستل کیږي، د پټرول پمپ څخه د تېلو او ګېس اچولو په وخت کې هم کارول کېدلی شي. په لاندې ډول یو لړ هغه مخابراتي شبکو یادونه کوو، چې په افغانستان کې د ام ــ پیسه خدمات وړاندې کوي او د هغه خدماتو یادونه هم کوو، چې د دغه شبکو په زریعه وړاندې کیږي.

روشن ام ــ پیسه: د پیسو ویستل، د بېلونو ادا کول، سوداګریزې ورکړې، د پور ادا کول، د معاشاتو ادا کول، بانکي ګڼون(حساب) ته لاس رسی

افغان بیسیم ــ موبایل مني: د پیسو لیږد، د پیسو ویستل، د پیسو اضافه کول، د بېلونو ادا کول، سودا ګریزې ادا کونې، د معاشاتو ادا کول او بانکي حساب ته لاس رسی

اتصالات ــ ام حواله: د پیسو لیږد را لیږد، د پیسو ویستل ،د پیسو اضافه کول ،د بېلونو ادا کول، ګرځنده موبایل ته د کریډټ اضافه کول(34: 71ــ73).

(c) ketabton.com: The Digital Library

آخستني

1. Hubbard, Glann and Patrich, Anthony (2009), Money, Banking and Financial System, O'Brien and Pearson.

2. Handa, Jahdish (2010), Monetary Economics, (2ndEd). Rout Ledge Tylor and Francis Group.

3. Frank J. Fabozzi and Frank J. Jones, (2011) Foundation of Financial Markets and Institutions, third Edition, Pearson publication.

4. Fredric S. Mishkin and Stanley G. Eakins. (2010), Financial Markets and Institutions (7thed).

5. Peter S. Rose and Milton H. Marquis, (2009), Money and Capital Market (financial institution and instruments in a global marketplace), Ninth Edition.

6. Khan, Muhammad Akram, (2011), Islamic Economics and Finance (2NDed). Rout Ledge Tylor and Frances Group.

7. Heilperin, Michael.A. (2012). International Monetary Economics. Geneva: Longman, Green and Co.Ltd.

8. Cecchetti Stephen G Money2012Banking and Financial Markets (2nded).

9. Nasir,M.Saeed.(2004). Money Banking & Finance. Aminpur Bazar,Faisalabad:Kitab Markaz.

10. Shahid, A. Hamid. (2012). Monetary Economics and Public Finance. Urdu Bazar, Lahore:Ilmi Kitab Khana.

11. Abu-Bakar, M. M. (2018). Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency and Blockchain.

12. Salman, A., & Razzaq, M. G. A. (2018). Bitcoin and the world of digital currencies. *Financial Management from an Emerging Market Perspective*, 271-281.

13. Asif, S. (2018). The halal and haram aspect of cryptocurrencies in Islam. *Journal of Islamic Banking and Finance*, *35*(2), 91-101.

14. Rose, C. (2015). The evolution of digital currencies: Bitcoin, a cryptocurrency causing a monetary revolution. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, *14*(4), 617-622.

15. Evans, C. (2015). Bitcoin in Islamic banking and finance. *Journal of Islamic Banking and Finance*, *3*(1), 1-11.

16. Alagidede, P., Simeon, C., & Adu, G. (2014). A regional analysis of inflation dynamics in Ghana. *International Growth Centre, Working Paper*, 1-32.

(c) ketabton.com: The Digital Library

17. Ciccarelli, M., & Mojon, B. (2010). Global inflation. *The Review of Economics and Statistics*, *92*(3), 524-535.

18. Barro, R. J. (1996). Inflation and growth. *Review-Federal Reserve Bank of Saint Louis*, *78*, 153-169.

19. Billi, R. M., & Kahn, G. A. (2008). What is the optimal inflation rate?. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, *93*(2), 5-28.

20. Chuen, D. L. K., Guo, L., & Wang, Y. (2017). Cryptocurrency: A new investment opportunity?. *The Journal of Alternative Investments*, *20*(3), 16-40.

21. Twinoburyo, E. N., & Odhiambo, N. M. (2018). Monetary policy and economic growth: a review of international literature. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, *7*(2), 123-137.

22. Samadi, Ghulam. (2011). ISLAMIC BANKING & FINANCE: PRINCIPLES AND PRACTICES. Lahor, Pakistan, Ilmi Kitab khana.

23. Osmani, Muhammad Taqi .(2003). Introduction to Islamic Banking and Finance. Aminpur Bazar Faisalabad, Kitab Markaz.

24. Bagus, P., Howden, D., & Gabriel, A. (2014). Causes and consequences of inflation. *Business and Society Review*, *119*(4), 497-517.

25. Shahid, A. Hamid. (2020). Monetary Economics. Lahor, Pakistan, Ilmi kitab khana Urdu bazar.

26. رفيع ، ښيرندوى حبيب الله ، دافغانستان بانکنوټونه ، احمد طبعاتي اوصنعتي مطبعه، ۱۳۹۰ لمريز کال.

27. نوشـــــيرســـروري ، مطيـــع الله ، مال اوپيـــسې، ۲۰۱٦ ميـــلادي کـــال.

28. کارل هی،کیس وری سی،فیر،(۱۳۹۲)هه ش (ژباړونکی ،شعیبی،احمد جاوید)اساسات اقتصاد کلان.

29. الخطيب،محمود، ژباړن رحماني،محمدشريف،د اسلامي اقتصاد اساسات،جمعيت اصلاح وانکشاف اجتماعي

30. کوستر،ویم،د احمد جاوید شعیبی ژباړه. (۱۳۹۵)هـ ش. اقتصاد پولی. کابل: انتشارات حامد رسالت.

31. نیازی، محمد داود.(۱۳۹۱) ل. بانکوالي.جلال اباد: گودر خپرندویه ټولنه.

32. فرجی، یوسف.(۱۳۸۳) هـ ش. پول، ارز و بانکداری.تهران:شرکت چاپ ونشر بازرگانی

33. شینواری، عبیدالله.(۱۳۹۲)هـ ش.پول وکریدت.جلال اباد: موسسه نشراتي مومند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

34. نایيزی، عبدالوافي.(۱۳۹۴)هـ ش. داقتصاد بنسټونه. ننګرهار:مومند خپرندویه ټولنه.

35. سيدمسعود.(۱۳۹۲)هـ ش.سیاست های پولی. کابل: انتشارات یوسف زاد.

36 نوشيرسروري، مطيع الله.(۱۳۹۴)ل. مال او پيسې.

37. کوستر، ویم، د مریم امین او انجنیر محمدګل اکبري ژباړه.ماکرو(لوی) او پولي اقتصاد.

38. پاول، ستيپن، ژباړن: رسا، رحمن الله، د شرکتونو د تمويل او پانګه اچونې اساسات ،دوهم چاپ، کال 1391هـ ش، چاپ ګودر خپرندويه ټولنه

39. تهرانی، دکتر رضا، مديريت مالي،د پارلسم چاپ تهران،کال 1393 هـ ش

40. راعي، رضا، مديريت سرمايه گذاري پيشرفته،اووم چاپ تهران، کال1391هـ ش

41. رسا ، رحمن الله ، مالي بازارونه، کال 1393 هـ ش

42. شباني، محمد، بازار های پولي و مالي بين المللي، دوهم چاپ تهران،کال 1388هـ ش

43. شعيبي، احمد جاويد. (۱۳۹۴). بازار های مالي. انتشارات سرور، کابل افغانستان.

44. علاء، عين الله ، اصول مديريت سرمايه گذاري در بورس اوراق بهادر، اول چاپ، کال 1384 هـ ش

45. نادري، نصير احمد، ملي اقتصاد،کال 1388هـ ش، د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت

46. نوو، ريموند پی، مديريت مالي، دوهم جلد، اوولسم چاپ تهران، کال 1392 هـ ش

47. احمدزی، زاحدي. (۱۳۸۸). تجارت د اسلام په اقتصادي نظام کې. جلال اباد. نوبنت کتاب پلورنځی.

48. شعيبي، احمد جاويد. (۱۳۹۴). ارزيابي سياستهای پولي در افغانستان، چاپ دوم. کابل. انتشارات فرهنگ کابل.

49. شبانی، محمد. (1392). بازارها و نهادهاي مالي،اول چاپ تهران.

50. سيد مسعود، ۱۳۹۳). پول و کريديت، چاپ پنجم، انتشارات لاجورد، کابل

51. حقاني، مفتي عبدالحق .(۱۳۹۷). اسلامي اقتصاد او بانکوالی، لمړی چاپه، کابل، افغان پوهنتون

52- سادات ، خديجه (۱۳۹۲) پولی سياست . پښتو ژباړه ، مجيب الرحمن اميري. د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت ، کابل.

53. حسينی، احمد جواد. (۱۳۹۸). اقتصاد پولی، چاپ اول. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library